

ՄԻՈՒ

1966

ՄԻՈՆ

Խ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԵՏՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

«سور» مجلة ارمينية شهرية، ادبية، ثقافية.

"Sion" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1966

Ապրիլ

Թիւ 4

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՒՐԱԽԱՌԻԹ ՀԱՆԳՐՈՒԱՆ ՄԸ

Գարնանային կենսայորդ օր մը, Նեղոսի կանաչապատ փերուն վրայ, խումբ մը ազնուահոգի Հայորդիներու կամքով եւ հեռահայեաց ծրագրումի մը շնորհիւ՝ ծնունդ առաւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, համեստ այլ ազգանքէր նպատակներով:

Միութիւնը որ այսպէս կը հիմնուէր 1906 Ապրիլի 15-ին, նիւթական չօչափելի մարմնառութիւնն էր Հայութեան, եւ մանաւանդ զաւառի՝ Հայութեան կեանքով ջերմօրէն հետաքրքրուած անհատներու մտահոգութիւններուն եւ մտորումներուն: Թուրքիոյ Հայաբնակ զաւառներուն մէջ ապրող եւ կեանքի ամենէն յետամնաց ու գրեթէ միջնադարեան պայմաններու թշուառութեան ենթարկուած Հայ զանգուածին նիւթական օժանդակութիւն հասցընելու, «արօր ու գութան» տալու, սերմնցու եւ պարարտացուցիչ Հայթայթելու ծրագրով էր առաւելաբար որ կեանքի կը կոչուէր Բարեգործականը, իր գործունէութիւնը այսպէս սահմանափակելով աշխատանքի որոշ դաշտի մը վրայ:

Եւ սակայն հազիւ արմատաւորուած եւ իր գործունէութեամբ ինքզինք զգալի դարձուցած, 1915-ի ուրականը կու գար

187-98

հայ կեանքը սարսել իր հիմերէն աւմէն ինչ նետել անորոշութեան, չփոթի եւ յուսալքումի անչափելի խորխորատի մը ժայռերն ի վար: Հայը, 1908-ի սահմանադրութեան արքեպիսկոպոստի անշարժ խորանիկ ազատութեամբ ընթացք տուած ցեղային վերաարթնումի եւ յառաջդիմութեան ընդդական իր մզկութիւն, այժմ, անապատի կրակներուն եւ աքսորի սառցապատ ուղիներուն վրայ փրտած կը տեսնէր իր բոլոր ծրագիրները, իղձերն ու խոյանքները: Եւ մեր զարատը պատմութեան ամենէն եղբարկան ու ճակատագրական այդ պահուն, հայութիւնը կը վերածուէր իր ինքնութիւնը գրեթէ կորսնցուցած, անդիմագիծ ու անկամ բաղձութեան մը, հոտի մը, եւ կը դառնար «փոշի աղ», ինչպէս խորունկ դառնի եւ դալըրթով պիտի ըսէր բանաստեղծը:

Ահա որ այդ փոթորիկէն կեանքի ափ նետուած իլեակները պատսպարելու, անոնց առօրեայ ապրուստը հոգալու եւ հաղուստի կոտոր մը տալու ծանր այլ ամենէն արհի պարտականութիւնը ծանրացաւ: Բարեգործական Միութեան վրայ, որ, օտար կառավարչութիւններու կողքին եւ անոնց չափ ու թերեւս աւելի՛ ալ մեծ զոհողութիւններով՝ գերմարդկային ճիգերով լեցւած օրեր եւ տարիներ բոլորեց: Ամէն տեղ էր Բարեգործականը, ամենահաս եւ մատչելի ամենուն: Հայ մամիկը, ճակատագրէն արնուած իր կեանքին վերջին օրերը յուսադրած տեսաւ Միութեան ընձեռած բարիքներով, ինչպէս որ հայ նորածինը եւնթակաւ եղաւ ամբողջական գուրգուրանքի ու սիրոյ:

Այսպէս, Բարեգործական Միութիւնը, որ կայսրուած էր մասնաւորաբար երկրագործական եւ յարակից մարդերու մէջ փոքր չափերու վրայ օժանդակութիւններ ընծալող Միութիւն մը որպէս, ոչպօքերու եւ պայմաններու աներեւակայելիօրէն յանկարծական փոփոխութեան մը պատճառաւ՝ դարձաւ առաւելաբար որբահասալ եւ որբանուէր հիմնարկութիւն մը, տարագիրներու առօրեայով ապրող, անհամար խոչընդոտներ դիմահարող եւ միաժամանակ մի՛շտ աճող եւ ճիղաւորուող:

Իր հեռատես եւ իմաստուն առաջնորդներուն ղեկավարութեամբ, Բարեգործականը կրցաւ ապահով կերպով՝ եւ պատուով նաեւ քսաներորդ դարու առաջին երեք տասնամեակներու բերած տաղնապներուն ընդմէջէն եւ մարմին ու որոշ ձեւ հագուող հայ սփիւռքին հետ՝ ան դարձաւ ամենէն տարածուած, ամենէն բազմերես գործունէութեամբ եւ ամենէն աւելի վստահութիւն վայելող կազմակերպութիւնը:

Սակայն Բարեգործական Միութեան աշխատանքի իրաւ գիծը եղաւ, ի վերջոյ, դպրոցաշինութիւնը: Կեդրոն ունենալով Փարիզը եւ հետագային Նիւ Եորքը, ան իր ուշադրութիւնը սեւեռեց Միջին Արեւելեան երկիրներ ապաստան գտած հայութեան ուսումնական կարիքներուն վրայ եւ հայաշատ կեդրոնները օժտեց հայ ուսման օճախներով՝ ըլլան անոնք մանկապարտէզ, նախակրթարան եւ երկրորդական վարժարան: Միաժամանակ չմոռցրեցան հայութեան ամենէն հեռաւոր կայքերն անգամ՝ եւ անոնք անկրկններու մէջ իսկ համեստ վարժարաններ իրենց դրոները բացին հայ մանուկներու քայլերուն առջեւ, յանուն հայ գիրի, հայ կրօնքի եւ հայ պատմութեան:

Աղէտին յաջորդող դժուար տարիներուն ընթացքին, Միութեան վարիշները՝ որրահաւաքի եւ պատսպարանքի իրենց նախահամական օգնութիւնը ամէն տեղ հասցնելով հանդերձ, լաւ գիտակցեցան թէ արհաւիրքներէ ճողոպրած բազմութիւնները հետազային հայ կարենալ պահելու պահանջը պիտի ըլլար ամենէն առաջնահերթ, ամենէն կենսական եւ ամենէն բախտորոշ խնդիրը այս ժողովուրդին կեանքով մտահոգողներուն համար. Եւ ըստ այնմ ալ, հազիւ հունաւորած առաջին չըջանի կարիքները, Բարեգործական Միութիւնը ջանաց դպրոցներու ցանցով մը առաջըր առնել ձուլումի ալիքին՝ որ ուշ կամ կանուխ պիտի հարածէր հայ համայնքները ամենուրեք:

Միաժամանակ, ան չմոռցաւ հոծ զանդուածը Ամերիկահայ դպրոցին, որ, պայմաններու բերումով, թերեւս ամենէն աւելի ենթակայ պիտի ըլլար օտարացման վտանգին: Միացեալ Նահանգներու գլխաւոր քաղաքներուն մէջ կազմակերպուած Բարեգործականի մասնաճիւղերը երկար տարիներէ ի վեր անդուլ աշխատանք կը տանին հայ համայնքային կեանքը աւելի միաձոյլ եւ խանդավառ դարձնելու համար:

Այժմ երբ յետադարձ ակնարկով մը գնահատել կը փորձենք Բարեգործական Միութեան անգած կեանքի վաթսուն տարիները, չենք կրնար աւելի երկար չլամենալ վերջին երեսուն տարիներու անոր գործունէութեան վրայ՝ որ կը կազմէ ապահովաբար պսակը այդ կազմակերպութեան գործունէութեան: Եւ մեր հիացումը կը հիմնաւորուի եւ կ'աճի հետզհետէ, երբ պահ մը նկատի ունենանք սփիւռքի մեր հողմակոծ կեանքին պայմանները եւ Բարեգործականի բերած անգամահատելի նպաստը՝ հայեցի դաստիարակութեամբ մեծցած եւ միաժամանակ ուսումնական արդի պահանջները բոլորող կրթութիւն ստացած հայ նոր սերունդ մը մէջտեղ բերելու անյետաձգելի գործին մէջ: Այսօր կրնանք հպարտանալ համայնքաբանաւարտ եւ բարձր գիրքերու ու պաշտօններու տիրացած հայորդիներով, կրնանք հաստատել թէ «սպիտակ ցարդ» դարձ չէ՝ կրցած մեզ ոտնակոխ ընել: Իսկ այսպիսի արդիւնք մը ձեռք բերուած է գլխաւորաբար շնորհիւ Միութեան ճիգերուն. հետաւեալ ծրագրումին եւ ամբողջական նուիրումին:

Իմաստուն ղեկավարութեամբը Նախագահ Ազն. Տիար Ալեք Մանուկեանի, Բարեգործական Միութիւնը կը բոլորէ վաթսուններորդ իր տարին ու նո՛ր ծրագրերներով կը թեւակոխէ դէպի ոսկեայ հարիւրամեակ տանող իր ճամբան:

Ան Հայկական է իր ծրագրերով եւ գործունէութեամբ.

Ան Բարեգործական է վաթսուն տարիներու փառաւոր իր վաստակին փաստով.

Ան Ընդհանուր է հայ կեանքի բոլոր խաւերէն ներս տարածւած իր առմատներով.

Ան Միութիւն է հայութիւնը որպէս մէկ եւ ամբողջութիւն ընկալելու իր ձգտումով:

Բարի երթ վաստակաւոր Միութեան, խաղաղ եւ ապահով ճանապարհ դէպի աւելի փայլուն եւ աւելի փառաւոր հանգրուաններ:

Ա. Գ.

ԱՆՎԼԻՔԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԵՏ

ԳԵՐՇ. Մ. ՌԵՍԶԻ ԱՐՔԵՊՍ.Ի ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Բնթրույրի Արքեպիսկոպոսն և Անկլիքան Եկեղեցւոյ Պետ Գերլ. Մայրը Ռ.Վզ.՝ Արքեպիսկոպոս Ապրիլի ընթացքին դէպի Սուրբ Երկիր և այլ վայրեր շրջապատյոյ մը ձեռնարկած ըլլալով և նպատակ ունենալով Անկլիքան Եկեղեցիի ժողով մը դաժարել նրաւմով զէմի մէջ, Շաբաթ, 23 Ապրիլի տաւառտան ժամը 10-ին այցելեց Սրբոց Յակոբանոց Վան. և ու Պատրիարքարանը, իրեն կ'ընկերանային Մաթթիէն Արքեպիսկոպոսն և Նաճիպ Քուպէշե Եպիսկոպոսը:

Գերաշնորհ Արքեպիսկոպոսը Մայրամանքի ժուռքին ընդունուեցաւ: Ան Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հօր, Մխարանութեան և Ժառանգաւոր սաներուն կողմէ ևս զանգուշեցուց զուրբ երգին ընդմէջէն տաւառաւորացաւ Մայր Տաճարը:

Ապա, Քափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Դիրեկտիւրապետանան էր ամենէն շնորհ և անկեղծ հիւրասիրութիւն մը:

Բարի զաւառաի խօսք տանելով, Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հայրը ըստ:

Գերաշնորհ եղբայր,

Մեզի համար մեծ ուրախութիւն և միանգամայն պատիւ է Ձերդ Գերաշնորհութեան ձերկայութիւնը մեր զարուար այս վամբին ու Պատրիարքարանին մէջ:

Երբայդ անգամն է որ երաւաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Մխարանութիւնը պատիւը և առամանաշնորհը կ'ունենայ ողորմելու Անկլիքան Եկեղեցիի պետը. առաջին անգամ այդ հաճոյքը ունեցանք Գոգմաւ Արքեպիսկոպոսի այցելութեան առիթով, երկրորդը՝ յամձին Յիշէր Արքեպիսկոպոսի: Այժմ Ձերդ Գերապատուութիւնն է որ մեզի կ'ընծայէ ձոյն վայելքը:

Պաշտօն, մեր երկու Եկեղեցիներու յարաբերութիւնները եղած են սիրալիր և համբաշխ, և ապիկա ապահովաբար այն պատճառաւ մանաւանդ՝ որ մեր գոյգ Եկեղեցիները իրենց բրիտաննէական իրաւ ապատամուտութեամբ զիտցած են եղբայրամալ՝ յամում բրիտաննէական սիրոյ:

Այս առիթով կ'ողորմեմք ձեռն. Ձերդ ընկերացող գերաշնորհ արքեպիսկոպոսները և Եպիսկոպոսները, մաղթելով որ բոլորին ուխտատուութիւնը ի Ս. Երկիր ընդառնական ըլլալ և Ձեր ժողովը այս Սուրբ Փառաքին մէջ՝ յաջողութեամբ պատկուի:

Մեր շնորհակալութիւնները Գերաշնորհ Մաթթիէն Արքեպիսկոպոսին, զորում ազնւութեան շնորհիւ մեզի տրուեցաւ պատեհութիւնը ողորմելու Անկլիքան Եկեղեցւոյ Գերապոյն Պետն և իրեն ընկերացող բարձրաստիճան կրօնականները:

Ն. Աճեմոսյանը և իր Գերաշնորհ Մ. Ռեմզի Արքեպիսկոպոս Մայր Տաճարի մուտքին:

իր պատասխան-խօսքին մէջ, յարգարժան հիւրը ըստ:

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Մեծ հաճոյք է ինձի համար ազունել Ձեզ հոս, Սուրբ Քաղաք իմ առաջին ուխտաւարութեան, եւ այցելել Ձեր շատ գեղեցիկ Պատրիարքարանը: Բազմաթիւ տարիներէ ի վեր մասնաւոր բարեկամութիւն գոյութիւն ունեցած է Ամկիւիւն եւ հայ եկեղեցիներու միջեւ: Այլարիւր բոլոր կողմերը գտնուող Ամկիւններ մեծ հիւսցում ունեցած են հայերուն համդէպ. որոնք դժուարութիւններու եւ փորձութիւններու երկար տարիներու ընթացքին միշտ խաւարարիմ գտնուած են Քրիստոսի: Երբ հայեր եկու գտնուած են իրենց հայրենիքէն միշտ ալ իրենց եկեղեցին հղած է միացնող կապը բարձր միջոց: Մենք խորունկ յարգանք եւ շնորհակալութիւն ունենք համդէպ այն անհատներ հայերու, որոնց անունները, դարերու ընթացքին, աւելցած են մարտիրոսներու երկար ցանկին՝ Քրիստոսի վրայ իրենց անխախտ հաւատքին պատճառաւ:

Հետեւաբար ինձի համար մասնաւոր հաճոյք է ընդունելի Ձերդ Ամենապատուութեան կողմէ այսօր շնորհ հիւրասիրութեամբ, եւ արժանաւոր Սուրբ Տեղեաց Ձեր միաբանութեան եղբայրական ողջունել:

Ամկիւն մէջ մենք ամենէն սերտ կապեր ունինք հայ եկեղեցիներ հետ, որ կը գտնուի Սրբոց Յակոբեանց այս վանքին միաբան եւ մեր սիրելի բարեկամ Պատկ Արքեպիսկոպոս Թումայեանի առաջնորդութեան տակ: Առանձնաշնորհ ունեցած եմ պաշտամունք մատուցանելու Ս. Սարգիս եկեղեցիին մէջ, եւ լամպէթի Պալատ ընդունելու Նորին Սրբութիւնը վազգէն կաթողիկոսը՝ իր երկու այցելութիւններուն ընթացքին:

Իմ մեծ յայտ է ինչ ժամանակեւ այցելել Նորին Սրբութեան Էջմիածնի մէջ, Հայաստան: Եթէ երուսաղէմէն դէպի Հայաստան ճամբորդութիւնը մուգ բարդ ըլլար, այստեղէն պիտի երթայի Հայաստան՝ ողջունելու զինք: Հակառակ որ տակաւին չունիմ առանձնաշնորհը Հայաստան այցելած ըլլալու, ինքզինքն իրապէս հայկական հողի վրայ կը գտնուի երբ կը հանդիպիմ Ձերդ Ամենապատուութեան եւ հայ բրիտաններու հետ, Սուրբ երկրի մէջ:

Կ'ազօրեմ առ ամենակարգ Աստուած, որ Ձեզի շնորհէ, սիրելի եղբայր մեր հրիստոս, իր օրհնութիւնները՝ որդէսգի կարենաք Ձեր հովանաւորութեան վստահուած հաւատացեալ ժողովուրդը ուղիղ ճամբայէն առաջնորդել: Կ'ազօրեմ նաեւ որ մանաւանդ հոռ. Սուրբ այս Քաղաքին մէջ մեր երկու եկեղեցիներուն միջեւ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող սերտ կապերը աւելի՛ բորանան՝ մինչեւ որ մեզի տրուի վայելքը ամբողջական եւ տեսանելի Միութեան (սրբութեան եւ ճշմարտութեան մէջ), որ մեր Օրհնեալ Տիրոջ կամքն է իր Եկեղեցիին համար:

Ապա, Գերաշնորհ Ռէմզի Արքեպիսկոպոս Պատրիարք Սրբազան Հօր Նուբերեց Քիւթնիւրէի Հիմնադրման 900-ամեակը խորհրդանշող գեղեցիկ պահի մը ինչպէս նաեւ իր Հեղինակութիւնը եղող յօդուածներու ժողովածուի մը մակագրուած մէկ օրինակը:

Հիւսիսարեւմտեան եւ արեւմտեան խառնակութիւններ, Պատրիարք Սրբազան Հայրն աւ Միաբանութեան անդամները ընկերացան յարգարժան Հիւրին միջեւ մայր մուտք եւ սիրովոր ողջուններով բաժնուեցան Անկիւն եկեղեցւոյ Պատէն եւ ընկերակիցներէն:

Երէջւորթի, 26 Ապրիլ 1966, Գերաշնորհ Արքեպիսկոպոսն ու իրեն ընկերացող Անգլի-
քան Եկեղեցւոյ աւելի քան 25 բարձրաստիճան կրօնականները ճաշի հիւրը եղան Պատրիարք
Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան՝ Պատրիարքարանին մէջ:

Ճաշի վերջաւորութեան, ծափողջոյններու ընդմէջէն՝ Նորին Ամենապատուութիւնը
Քէնթըրբըրիի Արքեպիսկոպոսին ընծայեց Սուրբ Թարութեան Համակ ազատանդակուող գեղե-
ցիկ շքանշանը, որուն համար Գերլ. Արքեպիսկոպոսը իր զգացումս շնորհակալութիւնները
յայտնեց:

Յաջորդ օր, Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընդունեց հետեւեալ նամակը.

Ն. Ամենապատուութիւն

27 Ապրիլ 1966

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքին.

Զերդ Ամենապատուութիւն,

Ի բոլոր սրտէ կը փափաքիմ շնորհակալութիւն յայտնել այն հայկապ ընդունելու-
քեան համար, որով երկ սփռնչիի ճաշկերոյքով մը պատուեցիք ինձի ըմկերացող Անգլի-
քան Արքեպիսկոպոսները, Մետրոպոլիտներն ու գիւ: Անոնք բոլորն ալ կը միանան ինձի
ուղղելու օրտագգած շնորհակալութիւններ՝ Զեր ազնուութեան եւ հիւրասիրութեան հա-
մար:

Ընծե հաճոյք էր անգամ մը եւս այցելել Զեր գեղեցիկ վանքը, որ ամկտակած Երու-
սաղէմի ամենէն հաճելի վայրերէն միմ է:

Յարգելի հիւրը Ն. Ամենապատուութեան կը յամճէ խորհրդամիշ պնակը:

Գերշ. Մ. Ռեմզի՝ Ն. Ամենապատուաւթեան եւ Միաբանութեան տնօրէններուն հետ,
Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ:

Սակայն կը փափաքեմ նաեւ շնորհակալ ըլլալ այն մեծ պատիւին համար, որով ինծի շնորհեցիք Սուրբ Յարութեան Շքանշանը: Ամբողջ կեանքիս ընթացքին զայն պիտի պահեմ որպէս ամենէն սքանչելի յաշարար մը դէպի Սուրբ երկիր կատարած առաջին ուխտաւորութեան: Միաժամանակ զայն կը մկատեմ խորհրդանշիչ մը այն մեծ գնահատանքին եւ սիրոյն՝ որ գոյութիւն ունի մեր երկու եկեղեցիներուն միջեւ:

Կը յուսամ որ կարող պիտի ըլլամ Ձեզ Ամգլիոյ մէջ պատուելի, եթէ պատենութեամբ ունենալ որեւէ ատեն այցելելու մեր երկիրը: Մինչ այդ, արտօնեցե՛ք որ կրկնեմ. Ձեր ԿԱՄՆԱՊԱՏՈՒԹԻՒՄ, ամենէն անկեղծ շնորհակալութիւններս այն շատ զեղեցիկ ընդունելութեան համար, զոր շնորհեցիք ինծի եւ պաշտօնակիցներուս, Սուրբ այս Քաղաքին մէջ:

Թող ամենակարողն Աստուած շարունակէ իր օրհնութիւնն ու հովանաւորութիւնն ամպական ընել Ձեր եւ Ձեր հաւատացեալ ժողովուրդին վրայէն:

Ձեր եղբայրը ի Քրիստոս.

Մ Ի Ք Ա Յ Է Լ

Արքեպիսկոպոս Քեմքըրպըրիի

եւ Առաջնորդ Համայն Ամգլիոյ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Բոլոր կրօններում Հիմնադիրներուն կեանքը առհասարակ լեցուն է հրաշքներով եւ սիրազորութիւններով: Բացի յայտնեալ երեք կրօններէն, միւսները միջերկրեան, վերբերումները հրաշալիքն եւ երազները անհասանելիքն: Մարդկային խօս խօսակցութիւնը եւ անկուշտ ըզմաւորութիւնը, իրենց անհուն թեւարկումներով զանաք կը վերածեն հեքիաթի մը, որ վերջ տալով չունի: Հակառակ սակայն իրենց այս հրաշապատում նկարագրին ու գերնահանութեան անոնք կը մնան մարդկային, իրրեւ ծնունդը մարդուն բաղձանքներուն եւ չիրականացող երազներուն:

Քրիստոնէութիւնը կը տարբերի վերոյ յիշեալներէն իր ծնունդով, իր նկարագրով, իր կատարելութեամբ ու վախճանաբանութեամբ: Ան որքան աստուածային, նոյնքան ու մարդկային է, որքան գերնական, նոյնքան ալ պատմական է: Ան մեզի կը ներկայանայ երկու երեսներով՝ մարդկային եւ Աստուածային: Յիսուսի մէջ այս աշխարհն ու անդինականը մէկտեղուած են: Իր ծնունդն ու մահը ալ յաւիտենականութեան եւ մեծ իրականութեան սկիզբի եւ վախճանի երկու ծայրերն են, երկու բնականները, որոնց վրայ իրադործեց ան ինքզինքը, մեզի տալով կեանքի գերազոյն օրինակը: Երբ կը կարդանք Աւետարանները, զրգանք թէ հոն ապրող, գործող եւ մեռնող մարդը Աստուծոյ բանին, լոյսին մէջ կը գերազանցէ ինքզինքը, ըլլալու համար ինքզինքը:

Հակառակ այս իրողութեան, մարդկութեան մեծագոյն խորհողները եւ իմաստա-

սիրական դպրոցները անկարող եղած են բացատրելու այս սրտառուչ տոմարն՝ ուր մարդն ու Աստուած այնքան սերտօրէն կը գործակցին, եւ մեկնելու Յարութեան հրաշքը, առանց որուն քրիստոնէութիւնը կը դադրի ըլլալէ պակաս ըլլոր կրօններուն: Ահա թէ ինչո՞ւ մեզի համար անհրաժեշտ է իրականութեան մը կը վերածուի Առաքեալին սա խօսքը. «Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն են քարոզութիւնք մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն մեր» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 14):

Քրիստոսի Յարութիւնը պատկումն է իր հրաշքներուն եւ Հիմն՝ քրիստոնէական վարդապետութեան: Ան կատարուեցաւ «ի լրումն ժամանակաց»: Անով Աստուած մարդկութեան յայտնեց թէ ամէն ինչ կարելի է՝ եթէ մարդիկ հաւատք ունենան եւ եթէ Երկնաւոր Հայրը հաճի եւ կամենայ:

Դարերով մարդուն միտքը զբաղեցնող հարցերէն մին է եղած հոգիի անմահութիւնը, յետ մահու յարութեան զաղափարն ու հաւատքը: Հեթանոս կրօնները, մասնաւորաբար Յունականն ու եգիպտականը, զրաղած են անով: Անդինական աշխարհը, վերջին դատաստանը եւ այս կեանքէն անդին կարենալ ապրելու երազը մեծագոյն տենդն է եղած անցեալին:

Իր մահէն ու յարութենէն առաջ Քրիստոս աշխարհի տուած էր արդէն իր պատգամը: Լուսացած էր ոտքերը աշակերտներուն՝ ի նշան խոնարհութեան. մատնուած էր, քալած խաչի ճամբայէն, դատապարտուած մարդերէն, յետոյ՝ խաչուած եւ ապա յարութիւն առած:

Իր Թաղումէն երեք օրեր ետք երբ յուսահատ ու ընկճուած կիները կու գան օժելու մարմինը իրենց Տիրոջ, 'դէմ յանդիման կու գան անոր Յարութեան իրողութեան: Սարսափած կը վերադառնան եւ կը տատմեն Առաքեալներուն, որոնց համար անհաւատալի կը թուի իրողութիւնը: Իրենք անցաւոր կեանքի բոլոր պատահարներուն մարդկային փոքր մտքերուն համար Յարութեան գաղափարը անմարսելի էր: Երկու իրիպախ աշակերտներ, Պետրոս եւ Յովհաննէս, կու գան գերեզման եւ անձամբ ստուգելէ ետք Կը վկայեն իրողութիւնը իրենց միւս ընկերներուն: Կատարուած էր մեծագոյն հրաշքը, մարդուն փրկութիւնը հասած էր եւ լրումին, խորտակւած էին դժոխքի փութը: Պետրոսի Յարութեամբ՝ մարդկութեան մեծագոյն առասպելին անգալեւիկ կապերը բաղկեցան եւ յայտնուեցաւ աշխարհի թէ: Հիմարհուրը մարմնոյ մահ է, Լ. խորհուրդ հողոյ՝ կեանք եւ խաղաղութիւն (Հրոմ. Ը. 6):

Մահուան գաղափարը սարսափեցուցած է մարդը, դրովհետեւ ոչ ոք կըցած է լուծել գաղտնիքը եւ խորհուրդը մահուան: Մարդկային մաքի ամենագորաւոր հոսանքներն անգամ անկարող եղած են բացատրելու խորհուրդը որ կայ մահէն անդին: Ճիշդ այդ պատճառով է ահա որ մարդարածը միշտ սարսափ մը զգացած է մահուան դիմաց, Քրիստոս իր Յարութեամբ կու գայ փարատել այդ սարսափը մարդուն մաքին, ցոյց տալով թէ իրական կեանք մը կայ պահուած մահէն ետք այն հոգիներուն համար՝ որոնք կը հաւատան իր Յարութեամբ չեւեռուած գաղտնիքին իրականութեան: Իսկ միակը ճամբան գէպի այդ

կեանքը՝ հաւատքն է եւ յոյսը Քրիստոսի փարդապետութեան եւ անոր հիմը կազմող Յարութեան վրայ:

Քրիստոսի Յարութիւնը սակայն, ամէն լսանէ առաջ, յաղթանակն է կեանքին՝ մահուան վրայ, յաղթանակն է մարդուն՝ այս եւ դժուարութիւններուն վրայ, եւ վերջապէս ասոնցմէ ալ վեր, ան յաղթանակն է քրիստոնէութեան՝ միւս բոլոր կրօնէքերուն վրայ:

Քրիստոսի Յարութեան անսխալմբութիւնը կողմ ճշն է ռադիկալ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ մարդու շարողելու համար իր զուտտորը եւ յոյսը յաւիտենական կեանքին մասին: Կ'ապրինք դարու մը մէջ, երբ մահդիկ աւելի արժէք կ'ուսան անցաւորին՝ քան անմահին, մարմնականին՝ քան հոգեկանին: Ներկայիս մարդիկ իրեց համար կ'ապահովեն անդենականի ճանդիտ եւ բարգաւաճ կեանք մը, Մոռնալով, ինչիսկ ուրանալով անդենականի՝ երջանիկ առ՝ երանակոն կեանքը:

Ուրեմն իրեւ քրիստոնեաներ, անգամ մը եւս պարտք ունինք անդարդառնալու մեր հոգեկան կեանքին: Չի բաւեր միայն յոյսալ եւ սպասել, պէտք է իւրաքանչիւր յաւիտութիւն տանք մեր հոգեկան կեանքին, որ միշտ վտանդներու ենթակայ է այս նիւթապաշտ դարուն մէջ: Նոր աւելնով պատւաստենք մեր հոգիները, եւ միանալով Քրիստոսի յաղթական բանակին, զօրացնենք մեր հաւատքը թէ Քրիստոս իր Յարութեամբ ճիշդ զկեանս պարզեցաց:

ԱՐՇԷՆ ԱՐՇ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

(329 — 373 թ. Ք.)

Ն Ե Ր Ա Ս Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Սր. Գրիգոր Լուսաւորիչի թոռը՝ Յուսէի Հայրապետ, երկու զաւակ ունեցած է՝ Պապ եւ Աթանազիոս, որոնք ընդգրկելով զինորտական ասպարէզ, հոգեւորական կեանքէ հեռու մնացին։ Այս վերջինին զաւակն էր Ներսէս, որմէ կ'արտացոլային Լուսաւորչեան տոհմին յատուկ բոլոր առաքելի շնորհներն ու յատկանիշները։ Նախօհնամուտ թիւնր կարծէք Հայ ժողովուրդին տառապած ու անմխիթար սրտերը սփուլիլու համար, Լուսաւորիչի ընտանիքի ասէի չղթայէն ծնունդ տուաւ երկրորդ Մեծ Լուսաւորիչի մը։

Երբ Փառէնի ու Շահակի կաթողիկոսական գործունէութեան անշուք չըլնէին վերջ բոլորին աչքերը դարձեալ Լուսաւորիչի տոհմին կը դառնային, Ներսէս ամենուն ընտրելին կը դառնար։ Այդ միջոցին, ան անեկապեան էր իր ազգականին՝ Հայոց Արշակ Թաղաւորին, որուն ստիպումովն ալ եկեղեցական կը դառնայ։

Ըստ մեզի հասած ազգային աւանդութեան, Ներսէս մեծ շուքով Կեսարիա երթալով եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Եւսեբիոս եպիսկոպոսին եւ ձեռնադրութեան պահուն Սր. Հոգին աղանակերպ կ'իջնէ իր վրայ ու երկնային հրեղէն աւել մը կ'երեւի եւ Ներսէսի գէմքը կը փայլի՝ նման Մովսէսի երեսներուն։

Մեծն Ներսէս ուսած ըլլալով Կապադովկեան Կեսարիա, քաջածանօթ էր Սր. Բարսեղ Կեսարացիի կաղաւկերպած կրօնաւորական ու վանական կարգերուն։ Կաթողիկոս ըլլալէ անմիջապէս ետք՝ Հայաստան

ներսուծեց Կապադովկիոյ մէջ իր տեսած բոլոր բարեկարգութիւնները։

Ներսէսի Հայրապետական գործունէութեան մէջ ամենէն աւելի աչքի դարձող ձեռնարկն էր 354-ին Աշտիշատի մէջ գումարած ազգային առաջին ժողովը, ուր կանոններ սահմանուեցան՝

— ընտանեկան կեանքի սրբութեան,

— հանրային կեանքի բարեկաման,

— բարեգործական հիմնարկութեանց հաստատման եւ

— վանական կաղաւկերպութեանց համար։

Արշակի վարած զեղի ու ցոփ կեանքին, անոր կատարել տուած սպաննութիւններուն ու նաեւ քաղաքական պատճառներով ան հեռացաւ արքունիքէն եւ զրազեցաւ հոգեւորական դործերով։

Արշակի որդիին՝ Պապի Թաղաւորութեան օրով ալ, անհամաձայնութիւնները շարունակուեցան Թաղաւորին ու կաթողիկոսին միջեւ։ Այս իսկ պատճառով, ժամանակակից պատմիչներ կը տեղեկացնեն թէ Պապը Թունաւորելով ձեռնուցած է Ներսէսը։

Մեր ազգային-եկեղեցական պատմութեան մէջ Ներսէս դրաւած է նշանակելի տեղ մը։ Ան հերկած է անծայրածիր խոպան դաշտեր ու ցանած քրիստոնէական վերածնութեան ու մշակոյթի հուճեքները։ Ու շնորհիւ Ներսէսի տարած տքնալան աշխատանքին եւ հոգածութեան՝ անոնք Ս. Սահակի ու Մեսրոպի օրով Ոսկեդարու շրջանը արտադրեցին։

Կ Ե Ն Ս Ա Պ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ներսէս Ա. Պարթեւ թոռն էր Յուսիկ կաթողիկոսի եւ որդին՝ Աթանազիէի ու Բամբաշի(1): Ան ծնած է Յ. Ք. 329 թուին: Ուսանելու համար ուղարկուած է Կապադովկեան Կեսարիա ու Ժողովուրդին փափաքին վրայ «էր ամուսնացեալ վասն ժառանգութեան Աթոռոյն» (Սոփ., Զ. 19), իրեն կին առնելով Սանդուխտ կոյսը, Վարդան Մամիկոնեանի դուստրը: Ան շարունակեց իր ուսումը եւ 348-ին ունեցաւ մանչ զաւակ մը, որուն անունը դրաւ Սահակ: Սակայն հաղիւ ամուսնութեան երրորդ տարին բոլորած, Սանդուխտ մահացաւ ծաղիկ հասակի մէջ: Վարդան, որ Կեսարիա կը գտնուէր, իր աղջկան մարմինը Հայաստան փոխադրեց ու թաղեց Եկեղեցաց թիւ աւանը, Լուսաւորչեան տոհմի կայուածին մէջ: Ներսէս այրի վիճակով շարունակեց իր ուսումը Կեսարիոյ մէջ, իրեն ընկերակից ունենալով Գրիգոր Նազիազանցին, Բարսեղ Կեսարացին եւ Գրիգոր Նիսապին, որոնք հետագային դարձան Կապադովկիոյ երեք մեծ Հայրերը:

Ներսէս 350-ին Հայաստան եկաւ, «յադպական իւր յԱրշակ Արքայ»: Թագաւորը ուղելով օգտուել անոր հմտութենէն «կարգէր զնա սենեկապետ եւ հաւատարիմ ի վերայ կարգաց թաղաւորին» (Սոփ., Զ. 19): Սակայն երբ Փառէն Ա. Աշտիշատեցի կաթողիկոսը վախճանեցաւ, Ներսէս Բիւզանդիոն կը գտնուէր՝ նպատակ ունենալով «ստնուկ կին զդուստր Ասպիտնայ ուրումն իշխանի մեծի» (Սորենացի, էջ 428): Պատմադրին սոյն վկայութենէն շատեր կը հետեւցնեն թէ Ներսէս Բիւզանդիոն դացած ու դարձեալ ամուսնացած է յոյն իշխանուհիի մը հետ. դակայն եթէ Ներսէս Սանդուխտի մահէն ետք կրկին ամուսնացած ըլլար, Կեսարիայէն եկեղեցական ձեռնադրութիւն պիտի չկրէրնալ ստանալ: Ներսէս Բիւզանդիոն ղաջած էր ոչ թէ կին առնելու՝ այլ ուրիշի մը կին բերելու: Արգարեւ, Ամիրանոս պատմիչի վկայութեան համամայն, ան,

Բիւզանդիոնէն Ողիմպիադա(2) ա՛ռնով իշխանուհի մը բերած է Արշակ թագաւորին:

Փառէն կաթողիկոսի վախճանումէն ետք, տեղապահի հանդամունքով, Շահակ Սահակեւոսցին ստանձնած էր Հայրապետական Աթոռին հոգածութիւնը: Իշխաններուն եւ շինականներուն կամքն ու փափաքն էր որ «ի մնացորդաց տանն Գրիգորի, յայնմ զաւակէ՛ գտցեն զառաջնորդութիւն» (Փաւստոս, էջ 57): Ժողովուրդը միարեան կը գոչէր «եթէ ոչ նստի յաթոռ հայրապետութեան այր յաղգէ արքուն Գրիգորի, ոչ լինի անդորրութիւն ազգիս Հայոց» (Սոփ., էջ Ե. Գլ. Է):

Լուսաւորչեան շառաւիղին միւ է մնացորդը Արքունի սենեկապետ Ներսիսն էր. «Այր էր սա մեծ եւ բարձր եւ ցունկալի հասակաւ, եւ վայելուչ գեղով, զարմանալի հւահաղին, եւ նախանձելի արութեանն, ի գլխուորական կրթութեանն»: Արտաշէինն՝ դատելով կը տեսնէր որ հեռու էր կրօնաւորական կոչումէ, բայց իր ներաշխարհէն լուսաւորչիկով «էր երկիւղած ի Տեսողն Աստուծոյ, յոյժ աւանդապահ պտուղբոսնոց հոռոտ, մարդասէր, սուրբ, զղտոտ, տմենայնի կատարեալ յամենայնի» (Փաւստոս, էջ 58):

Արշակ թագաւորն ու պալատականները աչքերնին Ներսէսի սեւեռած կը սղառէին որ ա՛ն ստանձնէ ժառանգական այդ արքայան պաշտօնը: Բայց ան կը մերժէր, պատճառաբանելով թէ անբո՛ւսն է ինք բարձրանալու հայրապետութեան այդ նուիրական աստիճանին եւ անկարող՝ հովուելու Հայ ազգը:

Ներսէս պալատականներուն վրայ դէշ տպաւորութիւն ձգելու համար, կը սկսի խօսիլ «զանձն իւրմէ՛ զանօրէնութիւնս եւ դրամբաստան մեղաց»՝ որ . չէր դորձեալ: Այս յերկրւոյսմեքեր լսողները կը ծիծա-

(2) Կաստա կայսրը ճշմանք, որուն մահով իր եղբայրը՝ Կոստանց կայսր, ջանալով սերտացնել յայնքու եւ հայերու բարեկամակամ յարաբերութիւնները, Ողիմպիադան Արշակ քաղաքի կնուքեան տուաւ:

(1) Տիրամ թագաւորի քայրը:

դէին անոր աստուծոն եւ «թուլացեալ էին ի ծագուէ» (Փաւստոս, էջ 59)։ Այս միջոցին Պարպեւ Գնունին խօսք առնելով, թապաւորին կ'ըսէ. «Եւ տեսի ի տան թաղաւորին յազգէ սրբոյն Գրիգորի մանուկ մի, որո՞ւմ անուն կոչէ Ներսէս, կատարեալ Հասակաւ եւ ի իմաստութեամբ եւ շնորհօք Աստուծոյ» (Սոփ., Զ. 16)։ Եւ նոյն գէշերն իսկ, Ներսէսի երազին մէջ հրեշտակ մը իրեն կ'երեւի ու կ'ըսէ. «Մի՛ րնդդիմանար այդմ առաջնորդութեանդ. վասն զի ի Տեառնէ Հրամայեցաւ քեզ այդ» (Սոփ., Զ. 23)։

Յաջորդ օր, ժողովի ընթացքին Ներսէս երբ տակաւին կ'ընդգրկմանայ ժողովականներու խնդրանքին, Արշակի համբերութիւնը այլեւս Հասած, անկէ կ'ստնէ արքայական սուրճ՝ որ նշան էր Ներսէսի սենեկապետի պաշտօնին, կը Հրամայէ որ զայն կայսին եւ վրայէն մերկացնեն պաշտական զարդերը, կտրեն անոր գանգրազեղ մազերը եւ Հազգնեն եկեղեցական պարեգոտ։ Թագաւորը եպիսկոպոս մը՝ ալ կանչել տալով զայն սարկաւազ ձեռնադրել կու տայ։

Ձեռնադրող եպիսկոպոսին անունը Փաւստոս գրուած է Բիւզանդի պատմութեան մէջ (էջ 59), առիթ տալով ո՞մանց ենթադրելու թէ ան մեր պատմիչ Փաւստոս Բիւզանդն է։ Բայց Սոփերքի մէջ (Զ. 23) Փեստոս անունը յիշատակուած կը գտնենք։ Հետեւաբար, վերոյիշեալ կարծիքը որեւէ պատմական հիմ չունի։

Ներսէսի ընտրութեամբ կ'իրականանայ անոր մեծ հօր՝ Յուսիքի տեսիլքը թէ՛ «եթէ այդ լինելոց է ի սորա զաւակէ, լիցի լոյս աշխարհի» (Փաւս. 60)։

Փաւստոս Ներսէսն ալ Կեսարիա կը զրկէ կաթողիկոս ձեռնադրուելու։ Սոփերքի առաջին պատմադրերը Հետեւելով Փաւստոսի, կ'անլցնէ նաեւ թէ 26 նախարարներ, 13 եպիսկոպոսներ եւ 4000 Հեծեալ զօրք կ'ընկերակցէին Ներսէսի։

Ան Կեսարիոյ մէջ կը ձեռնադրուի Եւսեբիոս Հայրապետէն։ Օժման արարողութեան ներկայ էր նաեւ Բարսեղ երիցապետ։ Արարողութեան ընթացքին աղանձի մը կը նստի նախ Բարսեղի, ապա Ներսէսի գլուխուն, որով կը յայտնուի Ներսէսի՝ Աստուծոյ ընտրեալ ըլլալը։

Կարգ մը Հեղինակներ սոյն ձեռնադրութեան պարագային ուզած են այն իմաստը տալ՝ թէ Հայց. Աթոռը ենթակայ եղած է Կեսարիոյ Հայց. Եկեղեցին աղաւս եւ ինքնադուր ըլլալով, չէր կրնար ենթակայ ըլլալ Կեսարիոյ Աթոռին։ Փաստ կը բերենք Հետեւեալ կարգ մը պատճառները։

Ա.— Երբորդ եւ Չորրորդ դարերուն քաղաքական րաժանումներու համաձայն րաժանութեան էր նաեւ եկեղեցին. այսպէս

Քաղաքական իշխանութիւն

- Բեշխութիւն
- Նահանգ
- Գաւառ

Կրօնական իշխանութիւն

- Պատրիարքութիւն
- Մետրոպոլիտոսութիւն
- Եպիսկոպոսութիւն

Շատ որոշ է թէ այդ ջրհանին Հայաստան ոչ նահանգ էր, ոչ ալ գաւառ, այլ՝ բոլորովին անկախ պետութիւն մը։ Ուստի Հայց. Եկեղեցին չէր կրնար կապուած ըլլալ Կեսարիոյ։

Բ.— Նիկիոյ ժողովին Զ. կանոնին համաձայն, ինչպէս նաեւ Կ. Պոլսոյ Բ. ժողովին, Պոնտոսի երաւրքութիւնը, այսինքն Կեսարիոյ եպիսկոպոսը, Պոնտոսէն դուրս իրաւասութիւն չունէր։ Պոնտոսի արեւելեան սահմանը կը հասնի մինչեւ Եփրատ գետ, իսկ Մեծ Հայց. Եփրատի միւս կողմէն էր, ուրեմն ենթակայ չէր Կեսարիոյ։ Հարց կը ծագի թէ անկէ առաջ Հայց. Եկեղեցին ենթակա՞ էր ուրեմն, նո՞ր էր որ անկախ կը դառնար։ Բայց պէտք չէ մոռնալ որ սուրբ ժողովները բոլորովին հաւատարիմ մնացին ջաւոր հարց սովորութեանց։

Գ.— Գալով այն խնդրին թէ տեղէ մը՝ ձեռնադրութիւն առնելով կը նշանակէ այդ աթոռին ենթակալ ըլլալ՝ ճիշդ չէ։ Հռոմի Պատրիարքը՝ Ոստիոյ եպիսկոպոսն էւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքը՝ Հերակլիոյ արքեպիսկոպոսն ձեռնադրութիւն ստանալու օրէնք ունէին, բայց երբեք յիշեալ աթոռներուն

հնթակայ եղած չեն: Անոնք վարչականորեն ընտրուած ըլլալով, ձեռնադրութեամբ ներկրական կարգ կը ստանային միայն:

Դ. — Չորրորդ դարուն երբեք ճիշդ չկար տակաւին ազատ աթոռ մը ենթակայ դարձրենլու ուրիշ աթոռի մը դերադահութեան:

եղրակացնելով ըսենք որ երբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ինք ձեռնադրեց իր որդին եւ յաջորդը՝ Արիստակէս, Կեսարիոյ եպիսկոպոսը որեւէ առարկութիւն չըրաւ, ուստի ճանչցած էր Հայ եկեղեցւոյ անկախութիւնը:

ՆԵՐՍԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳՈՐԾԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Պատերազմներու ժամանակ Հայաստանի թաղաւորներուն բարեկամական կամ թշնամական դիրքը դէպի պատերազմող կայսրութիւնները կը ստանար բացատրիկ կարեւորութիւն: Հայաստան, բացառութեամբ Պարսկաստանի ու Հռոմէական հօգը կայսրութեանց հետ՝ փոքր էր ու տկար. այսուհանդերձ զինուորական իր ուժերով եւ երկրին ուղղական դիրքերով, մեծ նշանակութիւն ունէր կռուող կողմերու համար(3):

Ուստի երկու կայսրութիւններն ալ կը ձգտէին Արշակունեաց թագաւորները շահիլ իրենց կողմը:

Շուրջ 356 թուին, Արշակ հրապուրուած Շապուհի խոստումներէն, հակիլ սկսած էր Սասանեան կայսրութեան կողմը. սն Վաղան Մամիկոնեանի խորհրդով Պարսկաստան գացած եւ բարեկամական երդում ալ ըրած էր Աւետարանին վրայ, սակայն իր սպարապետին՝ Վասակի խորհուրդով ու զրգուրթեամբ գաղտուկ հետացած էր Տիգրոնէն: Այնուհետեւ Շապուհ յաջողած էր, չնորհիւ Վարդան Մամիկոնեանի միջամտու-

թեան, նորոգիլ բարեկամական խոստումները. Արշակ դարձեալ Պարսից կողմը հակելով՝ անոնց օգնութեան գունդեր ալ զբրկած էր Միջագետք, 358 թուականին(4):

Գալով Ներսէսի, ան դժգոհ էր Արշակի վարած քաղաքականութենէն, ու երբ իրազեկ դարձաւ անոր կատարել տուած սպաննութիւններուն, հետացաւ արքունիքէն:

Ներսէս Կաթողիկոս խոհեմութիւն ունեցաւ քաջուելու նաեւ քաղաքական դործերէ: Ան երկու սուրերու միջեւ կը գտնուէր ու միակ իմաստուն ելքը այդ կը պահանջէր. այլ խօսքով, Ներսէս մէկ կողմէ չէր կրնար օժանդակել պարսկաւէր քաղաքականութեան. միւս կողմէ ալ՝ դժգոհ էր Յոյն կայսրերու, մանաւանդ Կոստանդի երկդիմի ընթացքէն: Վերջինը, արիոսականներու այս շտպան, սկսած էր ուղղափառը հայածել: Կոստանդի մահէն ետք, 361-ին, անոր յաջորդած էր Յուլիանոս, որ զօրավիշ էր կանգնած հեթանոս կուսակալական կրօնքին ու սկսած պաշտօնապէս հայածել քրիստոնէաները:

Ներսէս լքելով քաղաքական ասպարէզը, Ժափ ուռաւ հովուական աշխատանքի: Պատմագիրը կ'ըսէ. «Ընթանայր չրջէր ընդ դաւառս Վասպուրականի եւ հաստատէր քրկարգս եկեղեցւոյ» (Սուփ., 2. 49), եւ կը տարածէր իր հոգածութիւնը «յամենայն դաւառս հայոց» (Փաւստոս, էջ 95):

(3) Երբ վասակ Մամիկոնեան Շապուհի առիւկը համար, իր փոքրակազմ մարմնի պատճառաւ Շապուհի կը ծագրուի: Վասակ ամբողջաբար կ'ըսէ. «Եւթմ ին տեսայ զիս ամեմար փոքրիկ, ոչ առեք զայի մեծութեան իմոյ, զի ցայծմ ես հեզ տօրւծ էի, եւ արք աղաււս: Բայց մինչ ես վասակի էի, ես սկայ էի, մի ոտս ի միոյ յերկ կայր եւ միւս ոտս իմ ի միոյ յերկ կայր, յարծամ յայ տումս յեմուի, զայ լեռան ընդ գետիմ տանէմ: Շապուհ երբ կը հարցնէ քե առ'նք էիմ այչ երկու լեռանքս, իր կը հարցնէ քե առ'նք էիմ այչ երկու լեռանքս կը պատասխանէ ըսելով. «Եւթմիմ երկուս, մի դու էիք, եւ մի քաղաւորն Յունաց» (Փաւստոս էջ 143):

(4) Տես Փաւստոս, էջ 110: Ըստ Մամեանեանի երբ Փաւստոսի այս վկայութիւնը պատմական որեւէ նիւթ ունի, տեղի աւանցած պէտք է քլլայ Պարսկահռոմէական պատերազմներու նախորդ տարիներուն, 338-366-ի սկիզբներուն կամ 351-359 ուրեման: Եւ պատերազմն առայ (Մամեանեան, էջ 197):

Արշակ Թազաւոր Ներսէսի տեղ երեք և՛ պիսկոպոսներով կաթողիկոս ձեռնադրելու տայ Զոնակ անունով մէկը: Հաւանաբար այս Զոնակը Եաշակ Մանազկերտացին է, որ Ներսէսէն առաջ եւ Ներսէսի բացակայութեան, երկու անգամ տեղապահութեան պաշտօնը վարեց եւ իրմէ ետք կաթողիկոս ձեռնադրուեցաւ:

Ինչպէս տեսնեք, Եապուհ կը ձգտէր Հայերը սիրաշահիլ մեծամեծ խոստումներով, նենգութեամբ եւ նոյնիսկ սպառնալիքներով: Միւս կողմէ, Յունաց արքունիքն ալ բարեկամութեան խոստումներ կ'ընէր Հայերու:

Արշակ կը վարէր երկդիմի քաղաքականութիւն մը ընդմէջ Պարսիկներու եւ Յոյն-բաւ. այդպէս որ Հռոմայեցի ժամանակակից պատմիչը՝ Ամիանոս, Արշակը անուանած է Յոյներուն «մշտական եւ բուռնատրիմ բարեկամը»: Երբ Յուլիանոս Պարսից դէմ պատերազմի կը պատրաստուէր, Հայոց Թազաւորին խնդրանք ներկայացուցած էր որ իր քաջամարտիկ զունդերով օգնական հանդիսանայ Յունական բանակին: Արշակ յաջողեցաւ այդ օժանդակութիւնը ուղչեցնել եւ զանազան պատճառներ հիմ բռնելով՝ չըղբել: Յիշեալ պատերազմի ընթացքին Յուլիանոս կայսր վիրաւորուելով մեռաւ. 363-ին: Անոր յաջորդեց Յովիանոս, բարեաշտ քրիստոնեայ կայսրը: Յովիանոս ըստիպուեցաւ ծանր պայմաններով Հայտոութեան դաշնագիր մը ստորագրել: Համաձայն կնեւած դաշինքին, Հայկական հինգ ղազակներ Պարսից տրուեցան: Յունական կայսրութիւնը նաեւ հրաժարեցաւ օգնել եւ պաշտպանել Արշակը, Հայերը ձգելով Պարսիկներու ձեռքը:

Արշակ նեղ կացութեան մատնուած էր: Հարկ էր դարձեալ Յոյները սիրաշահիլ եւ անոյց պայտպանութիւնը վայել: Պարսկաւերու բերմամբ Ներսէսի անձը դարձեալ իր կարեւորութիւնը ստացաւ: Այնպէս որ «ինքնին Թազաւորն երանէր ի ինչդիր Հայրապետին Ներսէսի» (Փաւստոս, էջ 95), գտնելով զայն «յիշտիշտաւ Տարոնոյ» (Սոփ., 2. 51), «խոստանալով իննել ըստ կամաց նորա» (Պոր., 454): Եպիսկոպոսներն

ալ պաղատելով կը խնդրէին որ այս ծանր կացութեան հանդէպ «մի անհոյժ զկորստահալէ իւրոյ վիճակին առնիցէ» (Պոր., 456):

Ներսէս ընդառաջելով Թազաւորին եւ նախարարներուն խնդրանքին, վերադարձաւ սրբունիք եւ ժողով մը գումարեց: Ժողովականներու մեծամասնութեան հաւանութեամբ, որոշուեցաւ որ Ներսէսի զլիաւորութեամբ պատգամաւորութիւն մը երթայ Բիւզանդիոն եւ Յովիանոս կայսրը հետ բարեկամական յարաբերութիւնները վանայ ամրապնդել:

Պատգամաւորները Յովիանոսի տեղ Վաղէսը գտան կայսերական դահլիճ վրայ. ան արիոսականներու պաշտպան կայսր մըն էր:

Ներսէսի առաքելութեան պատմութիւնը գէպի Բիւզանդիոն տարբեր կերպերով նշկարողուած է մեր երեք պատմիչներուն կողմէ:

Ըստ Փաւստոսի, Ներսէս կաթողիկոս փառաւորապէս եւ մեծ պատուով ընդունուեալ Վաղէս կայսրէն: Բայց երբ այս վերջինի կողմէ հրաւիրուեցաւ անոր Հիւանդ տղան քօշկելու, Ներսէս ուղղափառ դաւառանքը պահանջեց եւ 15 օր պայման դրաւ: Կայսրը հրամայով Ներսէսը բանտարկեցին: Ու երբ 15 օր ետք անոր զաւակը մեռաւ, կայսրը զայրացած հրամայեց վերջ զնել կաթողիկոսի կենալքին, սակայն իր աւագանիին ու խորհրդատուներուն միջամտութեան վրայ զայն քստորեց ամայի, հեռաւոր կղզի մը, իսկ մնացեալ պատգամաւորներուն առատ նուէրներ բաշխեց ու վերադարձուց Հայաստան: Ներսէսի մասին ամբաստանագիր ղրկեց Արշակի, ըսելով թէ իբրորդոյն մահուան պատճառ եղան էր ան:

Ներսէսը ինը տարի մնաց քաղաքի մէջ, հրաշքով կերակրուեցաւ ու Վաղէսի մահէն ետք ազատ արձակուեցաւ:

Պատգամաւորները Հայաստան վերադարձան եւ Հայոց Թազաւորին պատմեցին եղելութիւնը: Արշակ սաստիկ բարկացաւ եւ հրամայեց Վասակ Սպարապետին որ Ներսէսի վրէժը լուծէ: Վասակ հսկայ բաւակ մը կազմակերպեց եւ վեց տարի կտրւող Յոյներուն դէմ, Հիմնայառակ կործա-

նելով Կապադովկիոյ եւ Գաղատիոյ շրջանները (Փաւստոս, էջ 68-69) :

Սովորեբի պատմագրին համաձայն, Վաղէս նախ մեծարեց Ներսէսը եւ մետրապոլիտներէն ու պատրիարքէն վեր նստեցուց զայն : Բայց իր որդւոյն Տրայիանոսի մահամբ, ան հրամայեց որ շարաշար սպաննեն կաթողիկոսը : Բայց քաղաքին մեծամեծներուն միջնորդութեամբ, կայսրը, այլ 72 եկեղեցականներու հետ միասին անմարդաբնակ կղզի մը աքսորեց Ներսէսը : Անոնք հոն մնացին ինը տարի, եւ Թէոդոսի թաղարութեան առիթով ազատ արձակեցան :

Ներսէս կաթողիկոս, Թէոդոսի հրահրով ներկայ դնուեցաւ Կ. Պոլսոյ Տիեղերական ժողովին : Կայսեր հրահանգով անոր աթոռը աւելի վեր դրուած էր քան միւս բոլոր եպիսկոպոսներուն եւ պատրիարքին աթոռները, ու ժողովի աւարտին Հայաստան փերագործաւ :

Արշակ երբ իմացաւ Ներսէսի անձին հանդէպ եղած անարգանքը եւ անոր աքսորւելու պարագան, Վասակը զրկեց Յունաց կայսրութեան վրայ :

Սպարապետը իր ճամբու երկայնքին քանդեց շատ մը գիւղեր ու քաղաքներ : Ան հասաւ մինչեւ Ռասուպոլիս (Սկիւտար) : Վաղէս Ադրիանուպոլիս կը փախչի : Ներսէսը պատրիարքին միջամտութեան վերայ, Վասակ ութ ամսուայ բացակայութենէ մը ետք Հայաստան կը վերադառնայ (Սով., էջ 53-62) :

Որքենացին ալ կը պատմէ թէ Կայսրը Ներսէսը տեսնել իսկ չէ ուզած : Բայց Մակեդոնի թելադրութեամբ զայն կը հրաւիրեն ընդունիլ արիտական դատանանքը : Վերջինը մերժելով, առաջարկը՝ կ'աքսորուի : Նաւախարութեան ընթացքին ալեկոծութեան զոհ երթալով, ան ինքզինք կը գտնէ կղզիի մը մէջ, ուր կը մնայ ութը ա-

միս, մինչեւ Թէոդոսի թաղարութիւնը : Կայսրը ներում չնորհեց աքսորեալներուն ու Ներսէսը քովը պահեց մինչեւ Կ. Պոլսոյ ժողովին փախումը :

Ներսէս՝ Թէոդոս կայսրէն խնդրեց որ Պապը Հայոց թափուր դահին վրայ նստեցնէ, որովհետեւ Շապուհ շատ վնասներ կը հասցնէր Հայոց : Ան դործորէ կարգադրելով Հայաստան վերադարձաւ (Որ., էջ 458-466) :

Վերոյշեալ երեք սկզբնաղբիւր պատմիչներու վկայութիւնները թէեւ իրենց մէջ հասարակաց գիծ մը ունին, այն է՝ Ներսէսի Բիւզանդիոն երթը բարեկամական յարաբերութիւնները մարապոդելու նպատակաւ, այսուհանդերձ չեն պակսիր նաեւ դրամահակառոյ դրուագներ ու ժամանակագրական անճշտութիւններ. օրինակ՝

ա.— Վաղէս կայսեր որդւոյն բժշկութեան խնդիրը առնչութիւն ունի Կեսարիոյ Բարսեղ Հայրապետին հետ եւ ոչ թէ Հայոց կաթողիկոսին :

բ.— Ներսէս լքելով Հայրապետական աթոռը՝ չէր կրնար ինը տարի բացակայի :

գ.— Արշակ թագաւոր, Ներսէսի վրէժը լուծելու սիրոյն՝ չէր կրնար Վասակ Մամիկոնեանի հրամանատարութեան ներքեւ բանակ մը զրկել ու աւերել Բիւզանդական կայսրութեան դաւառները, որովհետեւ ան արդէն սաստիկ կը նեղուէր Սասանեաններէն :

դ.— Կ. Պոլսոյ պատրիարքը՝ Մակեդոն, մեռած ըլլալով 361-ին, չէր կրնար Ներսէսի միջնորդութեան ընել :

ե.— Ներսէսն ալ վախճանած ըլլալով 373-ին, կարող չէր մասնակցիլ 381-ին դատարուած Կ. Պոլսոյ Տիեղերական Բ. ժողովին :

զ.— Թէոդոս Կայսրն ալ, որ միայն 378 թուականին յաջորդած էր Վաղէսի, չէր կրնար որեւէ դործ ունենալ Ներսէսի հետ :

(Մնացեալը յաջորդ քիւով)

ԲԱՏԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕԾՃԵԱՆ

4844

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Որոնց որ կը վերաբերի

Երբոր դադրի շըռինքը ձեր,
Պիտի լըսուի երգիս մըրմունջն,
Որ օրօրէ յուշ եւ անուրջ,
Եւ բորբոքէ կարօտ ու սէր:

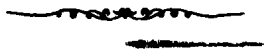
Ձեր հոգիին մէջ կայ հեռ ու նախանձ,
Իմ հոգիիս մէջ միայն սիրոյ գանձ,
Ձըրի կը բաժնեմ գանձըս ամենուն,
Ու կ'երթամ անդարձ:

Ես տափակն ու տափարակն եմ արհամարհեր,
Նայուածքս միշտ կատարներուն յառած պահեր.
Հակատագրէն թէեւ թեւերքս ջախջախուած,
Ես բարձունքները մագըլցեք եմ անվեհեր:

Իմ մանկութեան ընկերներ, գացիք անդարձ ու անհետ,
Ումանք հողին տակ մըտաք, պահուրտեցաք առյաւէտ.
Մէկայներդ գրքունցաք աշխարհի չորս ծագերուն,
Ամէն մէկըդ իմ սիրտէն տարիք մաս մը ձեզի հետ:

Ինչ որ տըւեր էիր ինձի տոկոսով ետ դարձուցի,
Տըւի սիրով ու խընդութեամբ, ինձի ոչինչ պահեցի.
Ա՛ստիկ ձեռքս է պարապ, սիրտըս թափուր մի վանդակ,
Տալէդ առաջ ազգատ էի, նորէն ազգատ մընացի:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՍՐԲԱՇՈՂ ԵՐԿԻՆՔ

Ձէի տեսած ես երբեք երկինք մ'այսքան կապուտակ,
Ու հոգ մը սուրբ, անհամար շրթունքներէ մեծարուած:
Հոս ամէն բան հաւատքի մաքուր շունչ մը ունի տաք,
Հոգէն ժայթքող դէպի վեր եւ անկէ ալ առ Աստուած:

Ամէն անկին խորհուրդ մը կը փսփսայ ականջիդ,
Ամէն քար ու ամէն ժայռ գաղտնիք մ'ունին անմեկին,
Սարսուռ մ'անհուն երկինքէն կ'իջնէ ցօղի պէս վընիտ,
Կը պարուրէ, կ'ընէ քեզ կարծես ճոր մարդ մը կրկին:

Գալիլիական սրբաշող այս երկնքին տակ պայծառ,
Բան մը կը զգաս թրթռացող օդին, լոյսին մէջ մաքուր.
Անհունէն վեր անսահման՝ միտքդ կ'երթայ յամբարաք

Բարձունքներուն այն խոնարհ, ուր օր մ'Աստուած եկաւ ժուռ:
Կը սրբանայ աչքերուդ հետ հոգիդ ալ մանկունակ,
Կը կալանուիս սուրբ դողով մ'այս հնօրեայ երկնի տակ:

ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

Երուսաղէմ, 1909

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻՒՏ ՀԱՏՈՒԱՄ

Ս. Աթուռյան մեծագործի տաղանդավոր դառնադրերի մէջ — թիւ 1ը, էջ 720ը — 728ը — հանդիպեցանք ընդարձակ հատումների, առնուառ Ղազար Փարպեցիէն, որ կը ներկայացնէ Առաջին Դրուագիին աւելի քան կէսը. Տիգրիսի 1904 թ ապագրութեան համաձայն էջ 12-28, իսկ Վեհապետի 1933 թ հրատարակութեան մէջ էջ 34-86: Այս երկու ապագրութեանց հետ համեմատութիւն մը ցոյց առաւ որ մեր ձառնարկին նորագիւտ հատումը կը պարունակէ շատ մը ընտիր ընթերցանականեր, որոնք ոչ արհամարհելի նպաստ մը կը բերեն Փարպեցիի Պատմութեան բնագործին վերականգնման աշխատանքին:

Կ'արեւէ գիտել թէ մեր վերոյիշեալ ձառնարկը օրինակւած է Երուսաղէմի մէջ, 1417-1419 տարիներուն, և հետեւորար կը հանդիսանայ Ղազար Փարպեցիի Պատմութեան հնազանդ ներկայացուցիչը, արուած ըլլալով որ ծանօթ առաջին ձեռագիրը օրինակւած է 1672 թուին:

Խնդրոյ տարկայ հատումներն մէջ տեղ տեղ կան զեղչւած պարբերութիւններ կամ նախադասութիւններ, ինչ որ սովորական երևոյթ է ձառնարկներու պարագային:

Նորագիւտ բնագիրը շատ տեղ ունի քերականական և այլ մանր տարբերութիւններ որոնք բաղդատմամբ ապագրերներուն աւելի ճիշդ են: Առանք ապահովարար կը պատկանին հնազանդ օրինակին, և ոչ թէ առանձինգերորդ դարու գրչին՝ իրեն իր կողմէ կատարուած սրբադրութիւններ: Այդ բաւարը անշուշտ հոս չէինք կրնար մէջ բերել. ուստի կը քուականանանք կարեւոր նկատուած տարբերութիւնները ներկայացնելով այստեղ, անհրաժեշտ դիտարկութիւններով հանգեւած:

Հաստատուած խորագրերն է պատան նշանագրութեան հայերէն գրոցի թագաւորութեան վաճառական ի ձեռն խնդրոյ Սահակայ և Մեսրոպրայ» (Ե = Երուսաղէմի ձառնարկ, թիւ 1ը, էջ 720ը): Սկ. «Իսկ յետ ժամանակի ինչ անցանկոյ» (Հմմտ. Տ = Տիգրիս, էջ 12. Վ = Վեհապետի, էջ 34):

	էջ առջ	1
Ե	720ը	նախատեսելով բարբառէին
Տ	12 17	նախագոյն »
Վ	34	» »

	էջ առջ	2
Ե	720ը	քիչ միտմիտ սիրելի
Տ	12 19	» — »
Վ	34	» — »

	էջ առջ	3
Ե	720ը	ցուցականութիւն
Տ	12 20	ցուցականութիւն
Վ	35	ցուցականութիւն

	էջ առջ	4
Ե	720ը	մատակարար լինէին
Տ	12 28	մասնակալ լինին
Վ	35	» »

	էջ առջ	5
Ե	720ը	անդ արգելաւ
Տ	12 37	անդէն կալաւ
Վ	36	» »

	էջ առջ	6
Ե	721ա	առան շնորհ հազարս սրբոյ
Տ	13 5	առաւ շնորհ հազարութեան
Վ	37	» » »

	էջ առջ	7
Ե	721ա	Մեսրոպ
Տ	13 6	Մաշտոց
Վ	37	Մաշթոց

Ներկայ դրուածքին մէջ մեր ձառնատիրը միշտ ունի Մեսրոպ կամ Մեսրոպ, փոխանակ Մաշտոցի, Փարպեցիի մօտ կը տեսնուի՝ միայն Մաշտոց, ի բաց տեսել իտերնացիէն ներմուծուած յայտնի հասնուածը:

8

Ե 721ա թագաւորացի —
Տ 13 11 » Հայոց
Վ 37 թագաւորին »

9

Ե 721ա խառամբեր վարուք
Տ 13 19 » վարիւք
Վ 38 » »

10

Ե 721ա ի ձեռնի գտան
Տ 13 24 ձեռն գտանէ
Վ 38 » »

11

Ե 721ա զմեծ ջանն և զառաւելապէս ծախս
Տ 13 31 » » » » »
Վ 39 զմեծաջան — »

12

Ե 721բ Եւ լինէր պաշտօնէիցն աշխատութիւն և ժողովդոցն անշահութիւն — Վ էջ 39 չունի այդ առգիրը. «աշխատի, յանլրութիւնէ» բառերուն միջև:

13

Ե 721բ տոբոց
Տ 13 38 տաւրոյ
Վ 39 »

14

Ե 721բ ճառեալ յեկեղեցւոյ
Տ 14 13 առեալ բանք »
Վ 40 » » »

15

Ե 721բ որք
Տ 14 25 որպէս
Վ 41 »

16

Ե 722ա ժառանգեաց աշխարհս Հայոց
Տ 14 28 » յաշխարհս »
Վ 42 » » »

17

Ե 722ա զվահրիճ ոմն անուն կոչե-

18

Վ էջ 43-45, բայց անգիպեցաւ դիտացին . . . ի հելլենացւոյն — Այս ընդարձակ հասնուածը, որ քորհնացիի Պատմութեանն ընդմիջարկուած է հոս, 1774 թուին, բնականաբար կը պակսի մեր ձեռագրին մէջ:

19

Ե 722ա յաւանդէն հեգինային
Տ 15 9 » հեգինայինսն
Վ 45 » » հեգեհոյսն

20

Ե 722ա որոց աւգինելոյն զաւրբեր երանելին — Այս խօսքին մէջ Հ. Գ. Նահապետեան «ազգելի» կը համարի զաւրբ բառը և անցը կը դնէ վերեւ (էջ 12): Այս ազգուածը աւելորդ կը թուի բոլորովին:

21

Ե 722ա Եղեալ կատարելապէս հմուտ Բերդպական տառիցն և հետադարձ կան յորդասաց յայտաբանութեան, և առաւել անգիպեց լեւել փոխադարձաբար: Տ 16 6 Եղեալ կատարելապէս հմուտ Բերդպական տառիցն և հետադարձաբար յորդասաց յայտաբանութեան, և առաւել անգիպեցաւ փոխադարձաբար առաւելաբար ցուցանիւր: Վ 46 = Տ:

Ենդողական տառք բաղադրութեան մասին այլևայլ մեկնութիւններ տրուած են և սրբագրութիւններ առաջարկուած: Օրինակ Հ. Կ. Տ. Սահակեանի կարծիքով պէտք է սրբագրել, ճշդեալ հմուտ երգողական ցաղիցն: Այս սրբագրութիւնը կը մերժէ Հ. Գ. Նահապետեան (Ուղղագրութիւն, էջ 345, 346): Իր կարծիքով փարպեցի երգողական (ուրագողական, ինչ-

պէս ապուած է «Ուղղադարձութիւնք» ին մէջ. էջ 346-9) ասուիցն ըսելով կ'իմա- նայ քերթողական արուեստը (էջ 348), իր այս ուղիղ կարծիքին վրայ հաստատ չի կենար սակայն և քիչ ետքը հարցակա- նորէն կը գնէ, «սարգեօք եբրայական առ- ուիցն» 7:

Նորագիւտ ձեռագիրը կը կարծենք թէ կը լուծէ այս հարցը իր «քերթողական» առաւելցն» ընթերցումով: Թէ բառը նա- խապէս եղած է քերթողական, աւելի ճիշ- քը քերդողական, ինչպէս կը գրէին հի- ները, և վրիպակաւ փոխուած է երգա- ղականի ունինք ուրիշ փաստ ևս:

Տիղիսի հրատարակութեան լուսանց- քին վրայ նշանակուած է թէ Բաղիշեան ձեռագիրը, Փարպեցիի մեզ հասած մայր օրինակը, ունի ոչ թէ հմուտ, այլ հմուտ, ուրեմն ըստ մայր ձեռագրին՝ հմուտ և ե- ղովակամ, որ սխալմամբ կարդացուեր և օրինակուեր է հմուտ երկողական, և ապա հմուտին ծայրը էյարմարող էէն դուրս հանուած է և այդպէսով յառաջ եկած է «հմուտ երգողական առաւելցն» ընթեր- ցումը: Ըստ այսմ պէտք է վերականգնել հին ընթերցումը ուղղագրելով՝ հմուտ և ե- ղովակամ անուիցն:

Թէ այս ընթերցումը ճիշդ է՝ կը հա- տատուի նաև յարակից ուսմանց վկայաւ- թեամբ: Հռետորութեան և իմաստասի- րութեան հետ երբեք ուսմանց մաս կը կազմէր քերդողութիւնը (= քերականու- թիւն):

Մեր ձեռագիրը չունի նաև հատուա- ծին ծայրը գտնուող ցուցանիւր բայը:

22

Ե 722բ քննգնայիցն
Տ 16 11 հելլենացին
Վ 46 »

23

Ե 722բ փութային
Տ 16 14 խնդային
Վ 47 »

24

Ե 722բ բարեացապարտ
Տ 17 17 բարեպաշտ
Վ 50 »

25

Ե 723ա և զհասանախա և զկնքեալա
Տ 17 25 » հաստատեալ կնքեալ
Վ 51 » » »

Սակայն Տ լուսանցքի վրայ ունի Բա- ղիշեան ձեռագրի ընթերցումը զհասանա- եալա, որ կը համաձայնի մերինին հետ:

26

Ե 723ա զպրոցք հայրէն ուսմանն
Տ 17 30 » հօտին ուսմանց
Վ 51 « » »

Մեր ձեռագիրը այս պարագային իրա- ւունք կու տայ Հ. Գ. Նահապետեանին, որ հաւելին բառը համարած էր ուղղա- գրելի հայերէն (Ուղղ. էջ 13):

27

Ե 723ա բաղմութիւնք ժողովրդոց
Տ 17 32 արանց և կանանց
Վ 51 բաղմութիւնք արանց և կա- նանց ժողովրդոց
= Տ:

Վենետիկի հրատարակիչը լուսանցքի վրայ կը ծանօթագրէ, «թուի ժողովրդոց»: Մեր ձեռնարկը կու տայ շարագրութեան ուղիղ ձեւը և հարկ չի մնար կատարելու բառական ունէ փոփոխութիւն:

28

Ե 723ա վաստակոց
Տ 18 6 վաստակոց
Վ 52 »

Վաստակոց ընթերցումը կը տեսնուի նաև Տ ի լուսանցքին վրայ, առնուած Բաղիշեան ձեռագրէն:

29

Տ 11 6-7 իբրև զշուրս բազումս որ ծածկեն զծովս:

Այս խօսքը կը պակսի մեր ձեռագրին մէջ:

30

Ե 723ա եկաց յետ այսորիկ թագա-
ւորն վաւաճապուհ ամս բազումս:
Վ 53 եկաց յետ այսորիկ թագա-
ւորն վաւաճապուհ ամս քսան եւ մի;

Հրատարակիչը կը ծանոթագրէ, «ընդ
քնամ 21 տմ թագաւորեաց»:

Վաւաճապաւնի 21 տարի թագաւորելը
յիշուած է Խորհնացիի Պատմութեան մէջ
(Գ. ծկ.) ուրկէ փոխադրուած է հոս, ա-
ռիթ տալով զգաւարութեանց և սխալ-
ներու:

Տփղիսի տպագրութեան հրատարակիչ-
ները քնադարին մէջ գրած են ամս բա-
ղուն, և լուսանցքի վրայ ծանոթագրած,
թէ բաղինեան ձեռագիրը ունի նախ ամս
բաղուն, որ յետոյ քերուած է և տեղը
գրուած ամս իս:

31

Ե 723ա խաղաղական հանգստիւ
Տ 18 11 » »
Վ 53 » հանգստիւ

Տփղիսի հրատարակիչները մերժած են
հոկտեմբեր քննարկումը և քնադարին մէջ
գրած են Նորայր Բիւզանդացիի առա-
ջարկած սրբագրութիւնը հոկտեմբեր, որ
այժմ հաստատութիւն կը գտնէ մեր ձե-
ռագրին վկայութեամբ:

32

Ե 723բ այլ գիտեմ
Տ 19 36 արդ »
Վ 59 այլ »

33

Ե 724ա մեծածայն սղբալով
Տ 20 35 մեծագոյն »
Վ 62 » »

Տփղիսի հրատարակիչները նկատի ա-
ռած են անշուշտ մեծագոյն բառին հոս
չյարմարիլը և լուսանցքի վրայ ծանո-
թագրած են, «թուի մեծածայն», բայց
չեն ներմուծած քնադարին մէջ: Այժմ մեր
ձեռագիրը կ'արդարացնէ հրատարակիչնե-
րուն կոտորածը և իրաւունք կու տայ
քնադարին մէջ կարգաւոր մեծածայն փո-
խանակ մեծագոյնի:

34

Ե 724բ և գուք աւակեմք նորին
հագեւար վարդապետին էք
Տ 21 18 և գուք աւակեմք նորին
հագեւար վարդապետին
Վ 64 և գուք նորին աշակերտ-
եալք հագեւար վարդապետին

Տփղիսի հրատարակիչները կը ծանո-
թագրեն, «թիւիւ վարդապետեան»:
Քննական քնադարին վարդապետի ընթեր-
ցումը յայտնապէս սխալ է:

35

Ե 724բ հմուտ է փրկութեան խոր-
հրդայն
Տ 21 35 » » » խոր-
հրդայն
Վ 65 » » » »

Մեր ձեռագրին ընթերցումը նախըն-
տրելի կը թուի:

36

Ե 724բ խորհրդի
Տ 22 21 խորհրդի
Վ 63 խորհրդի

Մեր ձեռագրին ընթերցումը աւելի կը
պատշաճի հոգ քերականութեան և տրամա-
բանութեան:

37

Ե 725ա քննարկ
Տ 22 34 խոստանալ
Վ 69 «

Կ'որոշէ դիտել որ խոստանալ բայը
քննարկան չէ, վասնզի բաղինեան ձե-
ռագիրը ունի ասանալ, ինչպէս կը յայտ-
նեն Տփղիսի հրատարակիչները լուսանց-
քի ծանոթագրութեամբ:

38

Ե 725ա միաբանեալ ընդ նախա-
բարսն Հայոց
Տ 23 9 միաբանեալ ընդ նախա-
բարսն Հայոց
Վ 70 1 միաբանեալ ընդ նախա-
բարսն Հայոց

Այս վերջինը սակայն լուսանցքի վրայ
ունի, «Մերսն ձ. օր. նախաբարսն», ինչ
որ աւելի ճիշդ է, և հետեւեալը պէտք
էր գրուած ըլլար քնադարին մէջ:

39

Տ 23 4 ի համարէն կորստեան
խորհուրդս:

Այս առդը չկայ թէ վեհաժողովին 1933ի
ապրիլի 1-ին Ե. Թեմիսի ձեռագրերին մէջ:

40

Ե 725ա արանջիւսի
Տ 23 14 արանջիւսի
Վ 70 արանջիւսի

41

Ե 725աբ գեղարան արձակէր
Տ 23 21 գեղարան արձակէր
Վ 71 » » »

42

Ե 725բ աստուածականութեան
Տ 23 32 աստուածականութեան
Վ 72 1 աստուածականութեան

43

Ե 725բ գնմանս բանիցն
Տ 23 35 գնմանս »
Վ 72 » » »

44

Ե 726բ գառն կաթնաղիկոսութեան
Տ 24 40 » կաթնաղիկոսական
Վ 75 » կաթնաղիկոսութեան

Խորհրդային ունի «գառն կաթնաղիկ-
ոսական» (Գ. Կի):

45

Ե 726բ ի գառնաղիկոսութեան
Տ 25 14 ի գառնաղիկոսութեան
Վ 77 3 ի գառնաղիկոսութեան

46

Ե 726բ գառն նախնիսն քս
Տ 25 28 » նախնիսն »
Վ 78 » նախնիսն »

47

Ե 727ա ոչ նախնաձեռն նախնեցի
Տ 25 29 » նախնաձեռն նախնեցի
Վ 78 » նախնաձեռն նախնեցի

48

Ե 727ա երկնից արքայութեան
Տ 25 32 »
Վ 78 երկնից »

49

Ե 727ա խնդրեցին
Տ 26 5 »
Վ 79 ընտրեցին

Վերջինը սխալ է յայտնաբերուի:

50

Ե 727ա գրադարէն
Տ 26 6 գրադարէն
Վ 79 գրադարէն

51

Ե 727ա Ռարդիոյի
Տ 26 13 Ռարդիոյի
Վ 80 Ռարդիոյի

52

Ե 727ա սևայ
Տ 26 16 սևայ
Վ 80 սևայ

53

Ե 727ա գրադարէն
Տ 26 20 գրադարէն
Վ 80 գրադարէն

54

Ե 727բ Ռարդիոյի
Տ 26 27 Ռարդիոյի
Վ 81 Ռարդիոյի

55

Ե 727բ կեցեալ
Տ 26 27 կեցեալ
Վ 81 »

56

Ե 728ա կնիք հաւատարմ
Տ 27 16 » հաւատարմ
Վ 83 » հաւատարմ

57

Ե 728բ Երկնից ինձ վերին կանխադ
տեսութեան գրադարէն
Տ 28 7 Երկնից ինձ վերին կանխադ
տեսութեան, գրադարէն

Վեհաժողովին մէջ, էջ 86, կը պակաս
այս առդը:

58

Ե 728բ ի գրադարէն իրացն
Տ 28 9 - գրադարէն իրացն
Վ 86 - գրադարէն իրացն

59

Ե 728բ գրեաց պարծելով առ կա
րձնութեան յիւր ճգնութեանցն
հաւաքէսն:
Տ 28 12 գրեաց ... զիւր ճգնութեան
գրեացն

Այսպէս կը վերջանայ ճառը:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

նուրբանց»։ Ուշագրաւ է այստեղ կանոնէն առաջ իբրեւ ընդհանուր սկզբունք դրուած բանաստեղծութիւնը. «*Առհնայն դիրք աստուածաշունչէ են ի խրատ եւ ի վարդապետութիւն*»։ Խորատի եւ վարդապետութեան, այլ խօսքով՝ քարոզի եւ ուսուցման, դաստիարակչական տեսակետով բոլոր գիրքերը աստուածաշունչ են, սակայն ասով՝ մէջէն կ'անջատուին կանոնականները, իբրեւ «Օրէնուսոյց»։

Յաճախ կը հանդիպինք այս հակադրութեան՝ օրինականացած կանոնի եւ զուտ դաստիարակչական համգումանք մերկայացրնոյ եւ պարականոն նկատուած գիրքերու միջեւ։ Սակայն այս երկու տեսակներու միջեւ սահմանները փակ չեն. կան գրքեր, ինչպէս նախքան, որ դաստիարակչական գրականութիւն ըլլալով հանդերձ՝ տեղ գրուած է բազմաթիւ կանոններու մէջ, ինչպէս վերեւ յիշուած Կիրեղ երուսաղէմացիի կանոնը։

5. «Սրբոց հարցն Հնետեղաց» կա՛նոնի մէջ, ճշմարտ կը թուարկուի ճո՛ղն ցանկո՛ւ, խճ վերջաւորութեան կ'աւելցուի. «Այլ՛՛ Մակարայեցիք եւ Սիրաք կայիք առ ի խրատել գումկումս ճեր»։

Նոյն գաղափարները շխարհական»ի եւ «կանոնական»ի միջեւ կը վերջացնէ մեր արդէն իսկ մանրամասնած Պարտակի կանոնը. «Եւ յարտաճուտ պատգամաւորեսցի առ ի ռուցանել զճեր մանկունս՝ զուսումնաբարձումն Սիրաքայ իմաստութիւնն»։

Եթէ նկատի ունենանք ժողովական հեղինակութիւն մերկայացնող այս հինգ կանոնները, որոնք քարոզմանուած եւ տարածուած են մեր Աստուածաշունչներուն մէջ, կրնանք «խրատական»ի եւ «կանոնական»ի սահմաններուն վրայ երթեւեկող գիրքեր նկատել առանելաբար։

1. *Նեէմիա*, 2. *Եսթեր*, 3. *Յուդիթ*, 4. *Տովբիթ*, 5. *Մակարայեցոց երեք գիրքերը*, 6. *Իմաստութիւն Սողոմոնի*, 7. *Սիրաք*։

Աստ՛ցմէ առաջիկ ներկուքը կան արդէն Էոթանանից կանոնին մէջ, սակայն քրիստոնէական կա՛նոններուն մէջ պահուած չեն միշտ։ Բացի Մակարայեցոց երկրորդ գիրքէն, քրիստոնէական Նկեղեցին առհասարակ ներառած է վերոյիշեալ գիրքերը իր Լուստածաշունչին մէջ. սակայն գաղափարած է զանոնք իբրեւ «երկոորդական»։ Կակարելով այս բառը «պարականոն»ին։

ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՇՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

Ե. - ԺԵ. ԴԱՐ

Ներսէս ԾնորՀայկին իրեւ. յառաջադէմ երաժիշտ մեծագոյն տեղը պէտք է գրաւէ ոչ միայն մեր երաժշտութեան պատմութեան մէջ, այլ նաեւ ամբողջ Համաշխարհային երաժշտութեան պատմութեան մէջ: Մինչեւ այսօր էլ մեծահանճար երաժիշտը մնացել է չգնահատուած եւ չհասկացուած, ինչպէս մի ժամանակ էին Պախն ու Պեթհովէնը: Դա մեր ժողովրդի անպարծնկնոտ, ունեցածը պրոպականտել չգիտող բնութիւններն է: ԾնորՀային էր որ առաջին անգամ յաջողեցաւ քաղել այն պարիպներն ու արեւելքները, որոնք խոշորն ու չին հնդգիտանում երաժշտութեան զարգացման եւ յառաջաժման: Նա, առաջին անգամ, Հոգեւոր երաժշտութեան սահմանափակուած սահմանները բացեց ժողովրդական մտիւններով եւ բառապաշարով, եւ Հնարաւորութիւն տուեց նրան զարգացալու, յառաջդնելու:

ԾնորՀայու յօրինած երգերը ընդհանրապէս ժողովրդական աշխոյժ եւ կենդանի ռիթմ ունեն եւ ազգային հարազատ ոգով են զրուած:

ԾնորՀային ոչ միայն ժողովրդական եղանակներին յարմարեցնում էր կրօնական բառեր, այլ նաեւ եկեղեցական բառերը յարմարեցնում էր աշխարհիկ, ժողովրդական եղանակներին: Հայաստանում այս մեծ յեղաշրջումը կատարւում էր ԾնորՀայու, մեր Հոգեւոր դերագոյն պետի ձեռքով եւ առաջնորդութեամբ. մինչդեռ Եւրոպայում այս շարժումը սկսուեց ԺԶ. Դարում միայն, մեզինք չորս դար վերջ, այն էլ մի պարզ կրօնաւորի՝ Հայնրիխ Իսահակի եւ ապա Պալեստրինայի ձեռքով: Հայաստանում ԺԶ. Դարից սկսւում է այն շարժումը, որ ԺԶ. Դարում Եւրոպայում պիտի ի յայտ դար որպէս Վերածնունդ (Ռենեսանս):

ԾնորՀային միաժամանակ, ժողովրդա-

կան եղանակների ռիթմից օգտուելու հետ, շարականների եւ երգերի բառերը յօրինելով՝ դիմում էր ժողովրդական տաղաչափութեան: Օրինակ՝

Առաւօտ լուսոյ,
Արեգակն արդար,
Առ իս լոյս ծագեալ:

Այսքան պարզ, սահուն եւ շատ դիւրահասկնայի լեզուով է զրուած իր շարականների մեծ մասը, եւ անմիջապէս նկատուած է իր եւ նախորդների միջեւ ունեցած ոճական մեծ տարբերութիւնը: Սրանով ԾնորՀային մի նպատակ է հետապնդել. արեւտը ժողովրդականացնել եւ մանաւանդ եկեղեցում երգուած շարականներն ու երգերը մատչելի դարձնել պարզ, Հասարակ ժողովրդին:

Հետաքրքիր է ԾնորՀայու «Յիշեսցուք ի գիշերի» երգի յօրինման դրոպապատճառը:

Պատմւում է թէ Հոռովկայի պահակները գիշերները երգում էին սիրային երգեր եւ ԾնորՀայուն լրջապատող օղը ապակիանում վայնասիւններով: ԾնորՀային արդէն ջերմից անհանգիստ, երբ լսում է գիշերային պահակների անճոռնի երգերը՝ էլ աւելի է անհանգստանում: Այդ բարենոգի եւ երաժիշտ անձը չէր կարող տանել նման անշնորհ երգերն ու եղանակները, մանաւանդ գիշերային անդորրութեան մէջ՝ «Երբ մարդիկ իրենց ստեղծողին միայն պէտք է փառաբանեն»: Ուստի գրում է Նշախուր «Յիշեսցուք» եւ «Ջարթիր փառք իմ» երգերը: «Վասն այնորիկ արար նա երգս եւ ուսոյցս այնոցիկ որ պահէին զերդն, զի փոխանակ վայրապար ձայնիցն, զայն ասացեն որոյ սկիզբն է Սաղմոս Դաւթի «Յիշեսցուք ի գիշերի դանուն ըս, Տէր» եւ այսպէս խորհրդարար ըստ կարգի «Ջարթիք փառք իմ» որ

այժմ ասի ի ժամ զիշերային պաշտաման» (Կ. Գանձակեցի) :

Շնորհալիկն առանձնաշատուկ տեղ է գրաւում նաեւ խաղերի պատմութեան մէջ: Նրան են վերագրում շարական՝ երի վրայ գործածուած դարձախաղերից եւ երանդախաղերից շատերը: Միջին դարերում, մասնաւորապէս Շնորհալու լրջակին, խաղերը այնքան են բազմացել՝ որ այժմ դժուարաւում ենք որոշել թէ զրանցից որո՞նք են իսկական խաղերը, եւ որոնք՝ երկրորդական: խաղերը:

Շնորհալիկն մեծ է նաեւ նրա՛ ուլ, որ իր բանաստեղծութիւններում եւ հիշերում լայնորէն օգտագործել է տաղուտփական նոր կերպեր: արտայայտութեան պարզ ձեւեր եւ ծայրաշարերի տեսակներ: Արեղեանն էլ ասում է, որ «Շնորհալու տաղերի մէջ կան չափեր՝ որոնք ուրիշ տեղ չենք զբոնում, դրանք կապուած են եղել եղանակի հետ»:

Շնորհալիկն ԺԲ. Դարի մեր մեծագոյն հայրապետն է:

ԽԱՉԱՍՏՈՒՐ ՏԱՐՈՆԵՑԻ

Մեծանուն երաժիշտ, գերազույց վասնայրի Հաղարծնի վանքի, մեծ բարեկալքիչ երաժշտական խաղերի, մեր եկեղեցական երաժշտութեան ամենացայտուն գէմքը ԺԳ. Դարում:

Ուսատուր Տարօնեցու մասին կենսագրական տեղեկութիւններ չկան: Ինչ որ կայ, զանազան հեղինակների ու պատմիչների յիշատակութիւններից է: Կիրակոս Գանձակեցին վկայում է որ 1191 թուականին, երբ Մխիթար Գոշը կատարում էր Գետիք վանքի բացման հանդէսը, ի թիւ ժամանակի յայտնի վանքերի եւ դպրեմանքների առաջնորդների՝ կար նաեւ Հաղարծնի գերազույց վանահայր երաժիշտ Ուսատուր Տարօնեցին: Եթէ ընդունենք որ այդ շրջանում ի տ կը լինէր 25-30 տարեկան, ապա ծնուած պէտք է լինի 1160-1165 թուականներին:

1240 թուականին Կիլիկիոյ Կոստանդին Կաթողիկոսը սահմանում է 23 դուռն կանոններ եւ դրանք ուղարկում Արեւելեան Հայաստան՝ Վարդան Արեւելեցու միջոցով:

Արեւելեան վարդապետները քննում հնարք եւ ընդունում. նրանց թւում էր նաեւ Ուսատուր վարդապետ Տարօնեցին: Ուրեմն նա 1240 թուականին տակաւին ողջ էր:

Հաղարծնի վանքը ԺԳ. Դարում Ուսատուր վարդապետի ժամանակ, Հայ երաժշտութեան մեծագոյն օճախն էր: Կիրակոս Գանձակեցին գրում է. «Ուսատուր Տարօնեցի այր առաքինի եւ զիտութեամբ հուշակալ մասնաւոր երաժշտական արհեստի: Սա պայծառացոյց զուխան որում սուսնորք էր ինքն»:

Տարօնեցին աւելի յայտնի է երաժշտութեան բնագաւառում, որովհետեւ նրան են վերագրում խաղերի ներդրումը մեր եկեղեցական երաժշտութեան մէջ: «Սա երբեք ըզխազան ի կողմանա յարեւելից զանձարմին երանական ի մարմին ամէր... Սա եկեալ զրեաց եւ ուսոյց բազմաց» (Կ. Գանձակեցի):

Սակայն այս հարցը այժմ լուծուած է, որովհետեւ դոտնուած են ձեռագիր խաղեր, ոչոնք Տարօնեցուց շատ առաջ գոյութիւն ունէին, ինչպէս խօսել ենք սոյն ուսումնասիրութեան առաջին մասում:

Գանձակեցու վկայութիւնը Տարօնեցու մօտին, անշուշտ անսխառնելի չէ, սակայն այն պէտք է հիշել հասկանալ: Նա ասում է որ «սա երբ»։ Տարօնեցին խաղերը բերեց եւ ոչ թէ ստեղծեց. ուրեմն խաղերը գոյութիւն ունէին որ նա էլ բերեց: Այս յիշատակութիւնը կարելի է այսպէս բացատրել. նա էր որ առաջին անգամ խաղերը Արեւելքից բերեց, նորոգեց եւ տարածեց Արեւելեան Հայաստանում: Որովհետեւ, ըստ երեւոյթի, թաղաքական վատ պայմանների բերումով Արեւելեան Հայաստանում խաղանաւած է եղել խաղերի դործածութիւնը. եւ քանի որ այս ժամանակաշրջանում Արեւմտաքրում հաստատուել էր Կիլիկեան Հայոց թագաւորութիւնն ու Կաթողիկոսութիւնը, ուստի եւ Հայկական կրօնական օճախները փոխադրուած էին Կիլիկիա, մինչ Արեւելքում վանքերն ամալացել էին: Դրա արդիւնքն այն էր որ գրականութիւնն ու արհեստը զաղարկել էին բարձրաճնելոյց եւ

նորինսկ եկեղեցական խաղերը դործածու-
թիւնից ընկել էին: Ծիւղ այս պատճառով
Տարօնեցիք բերեց խաղերը, ձայնադրեց ու
խմբադրեց բազմաթիւ շարականներ, րոտ
դուստ նաեւ Արեւմտեան վարդապետների
(Շնորհալի եւ ուրիշներ) նոր ստեղծու-
պործած շարականները:

Տարօնեցիքն Հաղարծնի վաճառւած աւան-
դում էր ոչ միայն երաժշտութիւն, այլ նաեւ
փիլիսոփայութիւն եւ արտաքին գիտու-
թիւններ. այդուամենայնիւ Հաղարծնի
վաճառ մեր մասնաւորութեան մէջ յայտնի

է որպէս երաժշտութեան օրրան:

Տարօնեցու է վերագրուում մեր սքանչելի
«Խորհուրդը Խորին»ը, որի սկզբնատառերս
կազմում են իր անունը: Ըստ աւանդու-
թեան, նա առաջին անգամ սոյն շարականը
երգել է Զաքարէ իշխանի օրով՝ Հաղար-
տում:

Ձեռագրերում պահուել են բազմաթիւ
տաղեր, գանձեր Տարօնեցու անունով. սա-
կայն նրանք կարող են նաեւ պատկանել Ոս-
կանուր կենտեցուն, որովհետեւ այս վեր-
ջինն էլ անուանի մեծ երաժիշտ է եղել:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՒԱԳՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յովհաննէս Սարկաւաղի ծննդեան թը-
ւականը յայտնի չէ, հաւանաբար ծնուել է
1045-1050 թուերին Արցախի Բարսոս գիւ-
ղում, քահանայի ընտանիքում, Նրա հայրն
ու մայրը քահանայական սերնդից են եղել:
Յովհաննէս Սարկաւաղը իր դաստիարա-
ւութիւնն առաջել է Հաղարտում, իր քեռու՝
Ուրծացի վարդապետի մեղքի տակ. «Մինեալ
եւ դաստիարակեալ առ սրբաւնումդ քե-
ռոյն իւրով՝ Ուրծացի վարդապետի ի վանս
Հաղարտաւր: Իրա համար էլ կոչուել է
նաեւ Հաղարտեցի:

Մանուկ հասակում տեղափոխուում է
Անի, որը եղել է իր «ծննդեան» քաղաքը:
Կոչուել է նաեւ Անեցի: Նրա օրով Անին ու-
նէր փառաւոր միջնակարգ դպրոցներ. ու-
րեմն Յովհաննէս Սարկաւաղը իր կրթու-
թեան մի մասը առել է Անիում, իսկ կատա-
րելագործուել Հաղարտում (նա իր կեանքի
վերջին օրերը անցկացրել է Հաղարտում,
որպէս վանահայր, եւ անտեղ էլ վախճա-
ւել 1129 թուականին ախուր հասակում: Ի՞նչ
վերցրածնաբար իր վրայ դրուած է:

«Արամս այս սեմալամ է
Սոփեստոյին Սարկաւաղի»:

Յովհաննէս Սարկաւաղի առաջին ուսու-
ցիչները եղել են իր երկու քահանայ պա-
պերը, հայրը եւ Ուրծացի վարդապետը: Նա
իր մտնկութեան հասակում մեծ սէր է ու-
նեցել դէպի երաժշտութիւնը: Ուսման հե-
տագայ երկար տարիներում նրա մէջ հան-
դէս են պալիս գիտութեան, փիլիսոփայու-

թեան, մաթեմատիկայի եւ արուեստների
աւտակարգ ընդունակութիւններ:

Յովհաննէս իր տարեկիցներէ մէջ աչքի
է ընկել իր արտակարգ ուշիմութեամբն եւ
ընթերցասիրութեամբ: Գտնձակեցին պատ-
մում է որ նա մի ամբողջ շաբաթ քան-
տարկուած մնացել է Հաղարտի մատենա-
դարանում՝ ընթերցանութեամբ պարապե-
լով. «Այս է իմ կերակուր եւ թմբիլի, դու
կերայ եւ արբի դուուրս այսօրիկ»:

Յովհաննէս Սարկաւաղը Հայ Միջնա-
դարի ամենապայծառ դէմքն է, հանճարեղ
գիտնական, բանաստեղծ, երաժիշտ, ման-
կավարժ, փիլիսոփայ, տոմարագէտ, քե-
րականագէտ եւ հեղաբարոյ կրօնական: Նա
Հաղարտի վանքի քուրմներից մէկն է եղել
եւ հասցրել բազմաթիւ աշակերտներ: Նրա
աշակերտներից են եղել Նրեմիա Անճա-
ւիկը, Ոսկանուր, Սարգիս Գուշար, Ստե-
փանոս Զողմանը, Գրիգորը, Յովհաննէս
եւ Սամուէլ Անեցիները: Գտնձակեցին, ու
Սարկաւաղից մի դար յետոյ է ապրել, նրա
հռչակի մասին գրում է. «Մեծիմաստն գի-
տութեամբ քան զհոյովս եւ զհանճարեղ
յամենայնի մտահարուստն Յովհաննէս
Սարկաւաղ, մեծ հռետոր եւ իմաստասէր»:

Նա կոչուել է նաեւ «մեծ սոփեստոս»,
այսինքն՝ դիտուն փիլիսոփայ: Արդարեւ,
նա իր ժամանակի ամենախոշոր մաթեմա-
թիկոսն ու փիլիսոփան էր, Հակոբակ սրան,
նա համառութեամբ ինքն իր մասին ասում
է «կիսակատար իմաստակ»:

Յովհաննէս Սարկաւաղի գրական երկերը:

բողոքաբեր են. «Հայոց Պատմութիւն», որը կորել է եւ որի մասին միայն ակնարկութիւններ կան: «Եկեղեցական Պատմութիւն», որը նոյնպէս կորել է եւ որից միայն մի հատուած է հասել մեզ: «Հակաբանութիւն ընդդէմ անդիտաց»: «Ընդդէմ երկարնակաց»: «Մեկնութիւն սոմարի եւ յազազ անկիւնաւոր թուոց» մի շատ կարեւոր աշխատութիւն: «Պատմէն Տօմարի»: «Մեկնութիւն սոմարիցն Հայկազեանց»: Նմանապէս ներբողներ, մեկնութիւններ, ճառեր, տաղեր, շարականներ եւ այլն:

Նա յորինել է Դեռնդեան «Պայծառացման մանկունք»ը, որը երգում է եկեղեցում, 1941 թուականին Նորայր Եպս. Պողարեան Երուսաղէմի Զեռադաց Մատենադարանում գտաւ Յովհաննէս Սարկաւազի աշխատանք կարգով գրուած մի շատ գեղեցիկ շարականը, Ս. Դեռնդեանց յիշատակին:

Յովհաննէս Սարկաւազ Վարդապետ էր գրական, մանկավարժական եւ հոգեւոր պրծունէութեամբ մտում է մեր դրականութեան մշտապառ աստղերից մէկը:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԶՆԿԱՅԻ ՊԼՈՒՋ

Յովհաննէս Պլուզ (Պլուզ նշանակում է կապտաշուի) ԺԳ. Դարի մեր նշաւաւոր մեծ վաղապետներից է: Նա ծնունդ է ըւրջ 1250 թուականին Երզնկա քաղաքում, ուստի կոչուել է Երզնկացի: Նա ինքն էր համար դրել է. «Նուսաստ եւ տկարողի Յովհաննէս Երզնկացի ապաստւոր բան»: Նա ուսումն առել է Սեպուհ լեւոն Ս. Մինաս վանքում, բայց այնտեղի ուսումով չի բաւականացել: Նա մօտիկ վանքերն էլ այցելելուց յետոյ խնայում է Հիւսիս-արեւելեան Հայաստան, եւ աշակերտում համբաւաւոր Վարդան Արհւելցի վարդապետին՝ Կայէնճորում: Նա 1274 թուականին վերադառնում է Երզնկա եւ տասր տարի յետոյ գնում է Կիլիկիա, ուր իրեն մեծ հեղինակութեան տէր վարդապետ լաւ ընդունելութիւն է գտնում Ժամանակի կաթողիկոսից եւ թագաւորից: 1284 թուականին գտնում է Տփղիս քաղաքում: ԺԳ. Դարի վերջերին նա հաստատւում է Արտազու Ս. Աստուածածին կամ Թաղէոս Առաքելի վանքում, Մործոր դիւղի մօտ, որի հետեւանքով կոչուել է Նաեւ Մործորեցի: Սակայն այս կարծիքին հակառակողներ էլ կան, որոնք ասում են որ Յովհաննէս Պլուզը եւ Յովհաննէս Մործորեցին տարբեր անձեր են:

Հայր Դ. Ալիշան Երզնկացուն կոչել է Նաեւ Մաշաձին եւ Քաղցրիկ:

1316 թուականին նա մի անգամ էլ ճանապարհորդում է Կիլիկիա: Վերադառնալով Արտազու վանքը, այնտեղ մտնւմ է մինչեւ իր կենեքի վերջը: Մահուան ճիշդ թուականը յայտնի չէ, պէտք է մօտ 1326 թուականին վախճանած լինի:

Յովհաննէս Պլուզը եղել է ԺԳ. Դարի խոշոր մատենագիր, իմաստասէր, քերականագէտ, սոմարագէտ, ճարտասան, թարգմանիչ, բանաստեղծ, գրիչ, մանկավարժ եւ նշանաւոր շարականագիր եւ երաժիշտ:

Նրա ստեղծագործական երկերը բազմաթիւ են. «Կանոնք եւ սահմանք միաբանութեան եղբայրց»: «Մեկնութիւն Դիոնիսիոս Թրակացու քերեկանութեան»: «Յաղազս երկնային շարժման»:

Յովհաննէս Երզնկացուց մտնւմ են բազմաթիւ եւ բազմադան բովանդակութեամբ Լիւբեր, ճառեր, մի ներբող՝ «Ներբող քիսուրը Լուսաւորչին», մեկնութիւններ, խորատական երկեր, տաղեր, իմաստական ասեքեր, «Երգ Պլուզ վարդապետի ասացալով»: Զայնքաղ շարակնոցում նրան են վերադրուում հետեւեալ շարականները. «Յովհաննէս վարդապետն Պլուզ՝ զարբոյն ներսէս», «Որ զԼոյս անճառ», «Այսօր զուարճացեալ», «Լեւրեմք ամենայն», «Մուրը Լուսաւորչին» եւ «Յաւուր վերջին»:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԹՐՔԱԿԱՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՎՐԱՑ

ԺԶ.—ԺԹ. ԴԱՐԵՐՈՒՆ ԵՒ ՉՆՔՈՒՇԸ

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ)

ԺԵ. Դարու վերջերը, Օսմանյան պետությունը ամբողջ Փոքր Ասիան նուաճած, որդէն հասած էր Եփրատ գետի արեւմտեան եզերքը, մինչ Պարսից Սէֆէվի պետությունն ալ հասած էր մինչեւ Եփրատի արեւելեան սփը:

1453-ին Կ. Պոլիսը գրաւել է հոգ, Օսմանցիները նոր պատերազմներու ձեռնարկեցին՝ դէպի արեւմուտք եւ արեւելք տարածուելու համար:

ԺԶ. Դարու սկիզբը, 1514-ին, Թուրքեր Պարսիկներէն գրաւեցին Պարսերդէն Տիգրանակերտ երկարող հողամասը, որուն մէջ կ'իյնար Չնքուշը: Այդ Թուրքահէն մինչեւ այսօր սոյն երկրամասը կը մնայ Օսմանեան զաժան լուծին տակ:

Պարսմանի Թուրքերը, որոնք խառնուրդ են Սելջուք-Մոնղոլ-Թաթար բարբարոս ցեղերուն եւ որոնք իրենց իշխանութիւնն ալ ժառանգած էին այդ խառնուրդներէն, արեւելքէն յորդող այդ ցեղերու իշխանութեանց փլուզումէն եւ արեւմուտքէ լատին աղդերէն բաղկացեալ Ռաչայիկներուն ալ Եւրոպա քաշուելէն յետոյ, ԺԴ. Դարուն, Փոքր Ասիոյ մէջ իրենց մրցակից ունէին միայն Յոյները, Բիւզանդական կայսրութիւնը:

Օգուտ քաղելով Յոյներու հայահալած անհեռատես քաղաքականութենէն եւ Հայերը օրթոտոքացնելով իրենց մէջ ձուլելու: անխորհուրդ քայլերէն, Թուրքերը Հայոց մէջ նմարեցին բնական դաշնակից մը եւ նախապէս շատ մեղմօրէն եւ անտուրիքամբ վարուեցան անոնց հետ՝ Յոյներու դժմ աւելի եւս գրգռելով Հայոց ատելութիւնը:

Օսմանցի Թուրքերը իրենց գրաւած Հայ

յարնակ քաղաքներուն եւ գիւղերուն մէջ կը յարգէին Հայոց ազգային եւ կրօնական իրաւունքները, միաժամանակ օգտուելով անոնց տաղանդէն, արեւմտադիտական եւ առեւտրական ձիրքերէն ու հմտութենէն:

Թուրքերու այս Թոյլատու եւ սիրաշահող քաղաքականութեան շնորհիւ էր որ Սելմիսնի Մայր Աթոռը 1316-ին ինկիւրի մէջ հաստատեց Առաջնորդութիւն մը, որ նախ Կոստինա, յետոյ Պրուսա փոխադրուեցաւ (1324-ին), երբ Թուրքեր այդ քաղաքը գրաւեցին եւ զայն իրենց մայրաքաղաք բրին:

Յաթիհ Մուլթան Մուհամմադ Բ. Կ. Պոլիսը գրաւել է հոգ (1453), 1461-ին Պրուսայի Հայոց Առաջնորդ Յովակիմ Արքեպիսկոպոսը Կ. Պոլիս հրաւիրեց եւ, Թուրք կառավարութեան շնորհիւ հիմնուեցաւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանը, որպէս հակադրութիւն Յունաց Պատրիարքութեան՝ այն միեւնոյն ազգային եւ կրօնական իրաւասութիւններով զորս ունէր վերջինը (հմտ. Մաղաքիս Պատրիարք Օրմանեան, «Հայաստանեայց Եկեղեցի», Կ. Պոլիս, 1911, էջ 101-104):

Միեւնոյն ատեն Թուրք կառավարութիւնը, առաւելագոյն օգտուելու համար Հայոց տաղանդէն, հմտութենէն, ձիրքերէն ու կարողութիւններէն, այնպիսի դիւրութիւններ տուաւ անոնց՝ որ Անատոլիոյ գաւառներէն բաղմահաղար Հայեր Կ. Պոլիս փութացին եւ շուտով տիրացան ո'չ միայն առեւտրական առաջնակարգ դիրքերու այլեւ պետական բարձր պաշտօններու: Ամբիւս պատուամոնուով ծանօթ երեսօթի Հայեր խրնամակալները դարձան Օսմանեան պետութեան Գահճարանին, Մթերանոցին, Վառօ-

խարանին, ծառտարարունակա՛ն բաժան-
մունքին, եւայլն:

Սակայն ժՁ. Դարու կէսէն յետոյ, երբ
Կ. Պոլսոյ Թուրք կառավարութիւնը արդէն
յաջողած էր իր տիրապետած հողամասե-
րուն վրայ հաստատել միահեծան իշխանու-
թիւն մը եւ մրցակից չունէր Փոքր Ասիոյ եւ
Հայաստանի գաւառներուն մէջ, սկսաւ Հա-
յերուն համար հալածանքի եւ հարստահա-
րութեանց շրջան մը: Հայը այլեւս նախկին
յարգուած քրիստոնեան չմնաց գաւառնե-
րուն մէջ, այլ դարձաւ կնախոր (անհա-
ւատ), քայնա (ոչխարի հօտ), գեմի (խ-
րուստգուրկ տրատու) եւ նկատուեցաւ Խո-
յոմի նստրուկն ու հլու կամակատարը:

Այնքան ստորնացաւ Հայը Կիլիկիոյ եւ
Աւստոլուի նահանգներուն մէջ, որ անոր
իտաւունք չէր տրուեր ձի կամ ջրի հեծ-
նելու. տարազով ալ պէտք էր գանազանելի
մահմետականներէն — գունաւոր հազուաւ
հագնելու չէր, կանաչը ըլլալով մահմետա-
կանի յատուկ դոշն՝ բացարձակապէս ար-
գիլուած էր Հայերուն, որոնք պէտք էր կա-
ւոյտ եւ սեւ դոշն հագուէին եւ ցնցոտիներ-
ով պտըտէին: Անաստուղները մինչեւ ան-
պամ մահուամբ կը պատժուէին: Ոչ միայն
կեդրոնական եւ նահանգային կառավարու-
թեանց ծանր հարկերն ու զխահարկը (զին-
ւոր ըլլալու իրաւունք չունէին) պէտք էր
վճարէին Հայերը, այլեւ՝ իրենց վրայ ժմա-
հաճօքէն իշխող տէրէպէյիներուն (ճորա-
պետ) դրած անիրաւ տուրքերը, որոնք կա-
նոնաւոր կողոպուտի բնոյթ էին ստացած:

Բաւական է որ Հայը քիչ մը հարստանար,
կամ իր բարեկեցութեամբ աչքի ընկնէր,
մահմետականներն անմիջապէս դաշն կ'ամ-
բաստանէին դանազան մեղադրանքներով.
եթէ որեւէ այլ ամբաստանութիւն չհար-
ւէր, «կրօմիս հայիսյից»ը պատրաստ էր եւ
բաւարար՝ Հայը մօխրի վրայ նստեցնելու
կամ նոյնիսկ մահուան դատապարտելու:

Շատ մը գաւառներու մէջ Հայեր կ'ամո,

վին կը մտնէին Թուրք կամ Գիւրտ պէյի մը
պաշտպանութեան ներքեւ, անոր կնախորը
կը ճանչցուէին իրենց տորկացած կեանքի
քաշկուտելու համար: Այս ձեւի սորկու-
թիւնը կը պաշտօնականացուէր անով, որ
«պաշտպան» մահմետականը իր «պաշտ-
պանեալ կնախոր»ը մունետիկով կը պտըտ-
ցընէր շուկան ու թաղերը եւ հրապարակով
կը յայտարարէր անոր իր «պաշտպանեալն»
ըլլալը, որպէսզի ուրիշ մահմետականներ
զլուշտնային անոր ձեռք դպցնելու: Ստր-
կական այս ձեւն ալ յաճախ կ'ունենար իր
հակադարձութիւնը. կը պատահէր որ մահ-
մետական մը ուրիշ մահմետականի մը
«պաշտպանեալ կնախոր»ը կը ծեծէր, կ'ա-
նարդէր կամ կը սպաննէր: Անոր «պաշտ-
պան»ն ալ փոխանակ իր կրօնակիցէն լու-
ծելու վրէժը, անոր «պաշտպանեալ»ը կը
հարուածէր...:

Գաւառներու մէջ Խալաֆները ամէն տե-
սակ վէճերով զինուած էին, իսկ Հայերը
զէնք կրելու արտօնութիւն չունէին եւ ան-
զէն Հայուն ո'չ միայն կեանքն ու ստաց-
ւածքը, այլեւ բնաւնական պատիւը իրա-
մէն կ'ամայականութեանէն էր կախուած: Հա-
յուն զեղեցիկ աղջիկը կամ հարսը կ'առե-
ւանդուէր ու կը բռնաբարուէր Խալաֆներու
կողմէ:

Շէրիի (խալաֆ կրօնի) օրէնքը կը սրբէր
որուն համաձայն դատական եւ վարչական
գործերու մէջ Հայերը իրաւազուրկ էին:
Դատարաններու մէջ Հայոց վկայութիւնը
չէր ընդունուեր...:

Այս սխալը դարաշրջանին յատուկ էր
նաեւ ենթերիւններու դրութիւնը: «Մանկա-
ժողով» կը կոչուէր այդ դրութիւնը, որուն
համաձայն՝ փոքր տարիքէն քրիստոնեայ
մանչ գաւառներ կը խլուէին իրենց ծնողաց
զրկէն եւ մահմետական մանկանոցներու մէջ
հաւաքուելով՝ իսլամ կրօնքի տրամադրու-
թեանց համեմատ կը դաստիարակուէին ու
կը մեծնային մուսուլման մահմետականներ
որ կը դառնային՝ քրիստոնէատա՛ց, անգուր
զինուորները պետութեան:

Այդ (ԺԷ.—ԺԹ.) դարերուն կատարուեցան Հայերու զանգուածային կրօնափոխութիւնները դաւաններու մէջ, նոյնիսկ Զընթուէն 2-5 ժամ հետու, Եփրատի յայնկոյս բազմաթիւ գիւղերուն մէջ: Կիլիկիոյ եւ Գաղատիոյ Հայոց դէմ Հալածանքը այն աստիճան սաստկացած էր, որ կարգ մը Հայաշուտ քաղաքներու (Ատանա, Կեսարիա, Անթէպ, Եօզկատ) մէջ հայերէն խօսողներուն լեզուն կը կտրէին: Այդպիսի անասելի նեղութիւններու բերումով էր, որ այդ յուլիոսներուն Հայերը իրենց հայերէն լեզուն կորսնցուցին, թրքարտո դարձան: Ոչ միայն սղէրը, այլ Հայոց մեռելներն անդամ հան. գիստ թողուած չէին. մոլոտով դիպածներու կողմէ Հայոց կը զլացուէր նոյնիսկ անխոռով թաղում...:

Այս տեսակէտէն մեզի համահման փաստեր կը հայթայթեն Մարաշի եւ Անթէպի պատմագրքերը: Հետեւեալը արտասպում է ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԷՊԻ ՀԱՅՈՑԻ աշխատակից Վեր. Ե. Ս. Գասունիի մէկ ծա. նոթագրութենէն (էջ 308-310).

«Հայ մեռելները քաղելու համար վաղէտի օրերուն (իմա՝ ԺԶ.—ԺԹ. Դար, Գ. Գ.) Թուրք քաղաքացիներու կողմէ իշխանութիւնը մասնաւոր «արտօնագիր» մը կը յամենէին Հայ կրօնականներուն, որ քրիստոնեաները նախատելու համար գրի առնուած անհեղինակ ամարգալից ռնով խմբագրուած էր: Յիշեալ նախատեղա՝ «արտօնագիր» կը բաւի թէ ջնջուեցաւ 1836-ի մօտերը, Սուլթան Մահմուտի գահակալութեան ատեն Բարութիւն Ամիրա Պէգնեանի ազդեցութեամբ: Անտաքիկ (Տպուած է Թէ՛ թըրքերէն եւ Թէ՛ հայերէն, մենք կ'արտագրենք հայերէն թարգմանութիւնը. Գ. Գ.):

«Ով դու կուպրի պէս սեւ հագուած Ստանքի քաղը գուլսդ գրած Տէրոջ գահէն ի բաց վաճառուած Մօրուդ ապպալեզ, մագդ տնարակ նշքերդ ստանակ, մարմինդ մեծկակ Տիսիզ գգուելի, կրօնքդ վայրենի

Գոյուքիւնդ վնասակար, գնատուած ուրա, ցած Սկիզդ ու ծագումդ վառ, անծնեալ արարած. Ո'վ Տէր Մօղէս դողոյնայ, դուս նահապետ Բահանայ

կը յայտարարուի, որ ձեր գգուելի հայրնայններու ամբողջութիւն, եւ Շէյխ Թաղի բնակիչներէն, ու Օսմանեան վեհապալմը պետութեան հպատակներէն, տալայագործ ձէճանի որդի Յարութիւն կաքումաի հիւսնդութենէն յանկարծ տատակ եղած է. բոլ Ամենաբարձրապետ Աստուած ամենայն հայհոյիչները բորբոս եւ բնաջիւղ ընէ, եւ որմա՛ն ալ ամբողջ գգուելի, գալչելի դիակը Իոզն ու գետինն իսկ չեն կարող ընդունիլ. Ի՞նչ ընել, Ի՞նչ ընել, Ի՞նչ ընել, Բանի որ՝ օղէն ու տաճն ամբողջ գգալի հետը իսլամ ժողովուրդը անհամարապէս պիտի ընէ, ուստի մէջտեղէն վերցնելու համար հայհոյիչներու սատակատեղին, յիշեալ ազարձ ցլմ մէջ խորունկէն փոս մը բանալով, մէջը նետելով, կարդալէ՛ք, փշիւէն քաղելոյ մեր պաշտօնատեղիին կողմէ հաստատուած է»:

Այդպիսի նախատալից եւ անարգալից «արտօնագրով» Հայ մեռել թաղելու սովորութիւնը միայն Անթէպի եւ Մարաշի յատուկ եղած չէ, այլ մինչեւ Տիգրանակերտ է հասած...: Փաստը կը գտնենք Տիգրան Մկուչի «Ամիրայի Արձագանքներուն» մէջ, որուն էջ 154-ին վրայ գեղեղուն է նոյնիմաստ «արտօնագիր» մը՝ թիւ մը տարբեր բառերով: Ի դէպ, «Ամիրայի Արձագանքներուն» 152-155 էջերուն մէջ նկատագրուած եւ այդպիսի ստրկական սովորութիւններ, որոնք կը դէնք կ'անցնին վերելի մեր նկարագրածները:

Ա. Նազարի Հետեւեալ տողերն ալ կ'արմէ կարգալ.

«Կ'երեւի քէ Այնթապի Հայերը իրաւամբ չունէին նաեւ հողի եւ տնային կալուածի տէր ըլլալ, քերես բացի իրենց սեփական տուններէն: Հաւանաբար այս պատ.

մասառ եկեղեցին մինչև ժԹ. Դարու կէտը անշարժ կառուածք չուներ: Ըստ աւանդու-
բեան Հայեր նոյնիսկ գերեզմանոցն սե-
փական հող չունէին կամ չէին կրնար ու-
նեմով, եւ երբ մէկը մեռնէր անագին գրե-
ւադուքեանց կ'եմթարկուէին քաղելու տեղ
նարելու համար» («Պայքար», 1926, Մայիս
26):

*Թրքո-ենիչերիական նման Հալածանք-
ներն ու անարգանքները ստեղծ էին ինք-
րնորդ մէջ ալ: Պօսքը տանք ինքրերդի
Պատմագրքի աշխատակիցներէն Ա. Ալպո-
յանեանին, որ կը գրէ ժԹ. Դարու ինք-
րնորդ Հայերուն անտանելի Հալածանքնե-
րուն մասին.*

«Այս մասին կան երկու յիշատակարան-
ներ. մէկը Գուլէի վանքին մէջ գրուած է եւ
ս'իւր» Ալվան գիւղին մէջ: Երկուքն ալ կը
ս'իւր Հոյաւտայի Լէյտըն փաղաքի համա-
լրութեան մէջ:

Սեա այդ յիշատակարաններէն մին.

«Քաղում ներքալումքն եկն ի վերայ աշ-
խարհին (մեր), զի առ տեղիք անքեցան ի
մեռն իմայիլացանց. զի այս ամի ք(2) ամ-
գամ Յրկիրս փախտական եղև եւ մեք ի
յերերմանի կամք եւ ցլերջ Աստուած գիտե-
լէ իմն անելոց եմք...: Ձի պիղծ վեգիրի
կիմն եկաւ հարքերդ նստաւ, շատ հեծելով
երկիրս փախտականքն եղեմ...»:

Բ. յիշատակարանը Աւետարան մըն է,
որ մինչեւ 1915 կը մնար հարքերդի Ս. Կա-
րապետ եկեղեցին: Այս Աւետարանը գրուած
է 1465-ին եւ նոր յիշատակարանով մը նկա-
րագրուած է 1602-05 տարիներուն հար-
քերդի Հայոց վիճակը: Շատ դատն եւ անա-
ւոր կացութիւն:

հարքերդի բնակչութեան հետեւում եւ
փաղաք գրեթէ դատարկուած ըլլալուն ա-
ւելի կարկառուն փաստը կու տայ Սիմէոն
Դպիր Լեհացի, որ 1613-14 թուականին
հարքերդէն անցած է դէպի Մուշի Գլակալ
վանք իր ուխտագնացութեան նամբուն վը-
յայ եւ իր տնտածները արձանագրած:

Ան կը շեշտէ քէ հարքերդի մէջ ենիչեր-

իական բռնակալութիւններ ամենէն աւելի
էին («Ուղեգրութիւն», էջ 142-3): Ան կ'ըսէ
քէ իրեն խրատ տուաւ հարքերդի Ս. Գեորգ
հօւլէ վանքին Մկրտիչ վարդապետը, որ

«Մայիսն ձիդ հետդ չաւանիս, ալ քաղ
ստտ անիս գծիդ եւ փոխէ հաճեալդ եւ եին
գճում անցաւ հագիր, զի աստ Քրտաստա-
ւէ», եւ ես այնպէս արարի, որպէս հրամայ-
եաց: Եւ այնպէս չար էին ենիչարիքն ու
քիստանից չտային մի հեծնի, ոչ զո-
րի, ոչ լաւ չուկա ազանի, ոչ այգի, ոչ
տուն մեծ, այլ զամենայն յափշտակէին ի
մեռաց: Նաեւ Առաքնորդաց չտային բնիկ
հօտ-չհօտ («Հարեցուի» կամ օրէնք պահել.
զի Լ քէ մէ կամէր կին անուկ եւ չհա-
տուքի լիւր: չերթային առ հովիւ կամ Ա-
ռաքնորդ այլ («Կերթայի») առ ենիչարի մի
եւ տային կաշառ, եւ նա գայր ի երիցուն
քոթուգով պսակ տայր անուն եւ նա անկա-
մայ գիտէր խօսուցն չերմի, ապա քէ ոչ
բազում չարիս անցուցանէր ի գուլիս եւ
վնաս իր տուգանք ձգէր գնուա, այլէ եկի-
ղեցեաց եւ վանքից: Եւ թուրքաց աշ-
խարհն ամենայն այդպէս են, ապա հար-
քերդ առաւել քան զամենայն» («Հարքերդ
եւ Անոր Ոսկեղէն Դաշտը», էջ 1407-1408):

*Մեր մեռելն տակ գտնուած գրաւոյ
ստեղծներով («Թորոս Աղաք», Բ., էջ
457-484-ի բաղաւթիւ յիշատակարաններն եւ
Միւսա Ամթեցու «Օրագրութիւն», էջ 46ա.
47բ, 57ա. 65բ եւ 196ա-198բ) ի վիճակի են
յայտարարելու որ ժԶ.-ժԹ. Դարու կէտը
(անիչէ հոգ, չնորհւ. Թանգիւմաքի մեղմա-
ցան գծեղակ պայմաններն ամբողջ Թուրք-
իւյ ժէջ) Զեբուլի Հայերը ենթարկուած չեն
վերոգրեալ ստորագրուիչ նախադիմա-
րուն եւ անարգանքներուն, չնորհւ տեղուիս
Հայոց ունեցած կիսանկախ դրութեան:*

Առանց այդպիսի դրութենէ մը բոլորած
սպաւնութեան, կարելի չէ երեւակայի ու
Զեբուլի 5-6 ժամ Հեռաւորութեան մը վը-
րայ գտնուած ծաղիւն եւ առաջնորդանիստ
վանք մը Գուրգերու կողմէ Հիմնադրուի
չանդուելէ յետոյ անոր փախտական վա

նահայրը զայ Զնբուշ եւ անոր մօտը զըտնրած Հինաւորաց մատուռը վերածէ միաբանութիւն եւ առաջնորդութիւն ունեցող վանական խոշոր Հաստատութեան մը, ճոխացած նորանոր շէնքերով: Ահա ասոր պողպատեայ փաստը:

«Այդ, ի թվ. տեղում 1561 եւ Հայոց թվին ՌԺ... յայսմ դառն եւ դժվար ժամանակի, որ էր թվական վարդապետ այր հագնեցորի որ էր յերկրէն Հաստատաց, որ է Գառնի-ցէն Թերմուկայ եւ այժմ ասի Հաստատ Գալայ, ուր էր վաճէն երկրին մեր, գորհակեալ առերկին ազգն քրտաց եւ այս լուսանդի Պաւղոս վարդապետ: փախտտեայ դիմելով ի մատուռս այս, որ է յանուն Ս Աստուածածնայ, գոր ի վազուց ժամանակաց կառուցեալ էր Գառնիաց սրբոց, եկեալ աստ երջանիկ վարդապետն Պաւղոս ուխտ եւ աթոռ կարգեալ հաստատեալ... ի նոյն ժամանակի, ոչ գոյ եղեալ պարիսպ եւ շինութիւն, քաղց միայն խոց եւ տնտեսութիւն, այնպէս կառավարելով մինչ ի թվ Ռ. Խ. Բ. Խն լինի գրաւ կենաց նարին» (Թոքիս Աղարք Բ., էջ 457, Թիւ 20 Յայտաւարք):

Առանց բացառիկ ապահովութեան մը տեսնար է երեւակայել, որ հալածանքի եւ հարստահարութեանց ենթիշերիակամ ալլ դարերուն (ԺԶ.-ԺԷ.) Զնբուշի մէջ կարեւոր ծաղկելի վարդապետարան-դպրոց մը, որ տեւեց անընդհատօրէն մօտաւորապէս զսփ մը (1594-1680). բացառիկ երեւոյթ մը ո՛չ միայն այդ դարերու, այլեւ որեւէ դարու արեւմտահայ վարդապետարաններու

պատմութեան մէջ. վարդապետարան մը՝ որ Հայ աղգիւն տուաւ պերճարան Հռետորներ, տաղասացներ եւ Պատրիարք-Կաթողիկոսներ:

Պէտք է չեւտել, որ ԺԷ. Դարու վերջին կիսուն երուսաղէմի Պատրիարքական գահին վրայ բազմող չորս Պատրիարքներէն երեքը Զնբուշի վարդապետարանին մէջ ունում եւ գաւազան ստացած են. Աստուածատուր Տարօնցի (1645-1671), Եղիազար Հռոմկլայեցի (1671-80) եւ Մինաս Աթիցի (1681-1704, ընդհատուածներով). Իսկ Զնբուշի վարդապետարանէն վկայուած նշանաւոր Ատիցիին ալ եղած է Պատրիարքական փոխանօրդ Եղիազարի: Այսպիսի վարդապետարան մը, առանց բացառիկ ապահովութեան չէր կրնար ապրիլ եւ զոյստեւել, մանաւանդ ԺԷ. Դարուն, երբ «այլազգիներու հարստահարութեանց պատճառով անսպառնակ ցլատուած ըլլալով» (Օրմանեան, «Աղգապատում» Բ., էջ 2638) Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռ Հայկական Սահե փոխադրուած էր Արարա կամ Հայէպ:

Այս անժխտելի իրականութեան համար մէջբերումներ իսկ անհրաժեշտ չեն, այնքան շատ են անոնք: Այդ մասին կը վկայեն «Թորոս Աղար», Բ., էջ 457-484, 1698-ին էջմիածնի մէջ եւ 1903ին՝ Երուսաղէմի մէջ գրուած «Կարգ վարդապետացները, Տ. Սաւալանեանցի, Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէսեանցի եւ այլոց Երուսաղէմի Պատմութիւնները եւ բազմաթիւ բանասէրներ, որոնց մէջ իր պատուաւոր տեղն ունի Ն. Եպս. Մովսէսեան (Միտն), 1957 Հնկիւ-Նոյ, Թիւ 10-11):

ԳԱՌՆԻԿ ԳԻՈՐԳԵԱՆ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ՓՐՕՖ. ԳՐԻԳՈՐ Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆԻ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԾԵՐ

Փրոֆ. Գրիգոր Ա. Սարաֆեան ծնած է 1880 Յունիս 20-ին, Կիլիկիայ Այնթապ քաղաքում մեջ:

Ամ փոքր տարիքին առաջին անգամ կը ղրկուի Գեորգ վարժապետ Տեր Մկրտիչ-եանի դպրոցը:

Գեորգ վարժապետի դպրոցը, ըստ ժամանակի սովորութեան, ինն միջոցով կը շարունակէր: Հոն իկող տեմն աշակերտի վիզէ տախտակի մը գրաւած ալբոմներուն մը կը կախուէր. տեմն էր որ աշակերտը այդ ալբոմներուն վրայէն հայերէն գիրերը դոց նորովէր իւ արտասանէր: Գրիգոր այս դպրոցին մէջ աշարութեմը եւ քերականը որովկէ վերջ կը մտնէ Ներսէսեան վարժարան:

Այնքապի Ներսէսեան այս վարժարանը ազգային դպրոց մըն էր, որուն ծախքը կը հոգացուէր եկամուտովը այն ազգային կալուածին՝ որ պետական տրամադրութեան մէջ Աղիզիէն համը անուամով ծածուք էր, բայց Հայ ժողովուրդը գայն կը կոչէր Միլլէր համը: Այնքապի այս խանին եկամուտով կը հոգացուէին նաեւ ազգային Հայկանուշեան եւ Հայկանգան Դպրոցները:

Գրիգոր մէկ երկու տարի հոռ ուսանելէ յետոյ կ'ընդհատէ իր ուսումը շրջանը 1891-ին, եւ կը սկսի գրադել իր ծննդավայրին մէջ տասը տարի շարունակ Համուսայն-գործութեամբ: 1895-ի ջարդէն վերջը ուսանելու նոր փափաք մը կ'որբմայ իր մէջ, եւ որուն իր աշխատութեան հետ, քրքրելի մասնաւոր գաւեր կ'ոռնէ փաստարան ձերծի՝ Կոնստանտին: Կը հետեւայ միաժամանակ քրքական Օրինագրէն (Մէտէլէյին), Կանոններ, պատմական օրէնքին եւ այլ փաստարանական ուսմանց: Ժամանակ մը կը խորիք տեւի յառաջ տանի այս ճիւղը, ապագային փաստարանութեամբ գրադելու համար, բայց իր մէջ կըլուս լցգայով այդ գործին՝ կ'որոշէ ուսուցիչ ըլլալ: Ուստի 1901-ին կընին կը մտնէ Ներսէսեան դպրոցը եւ յետոյ՝ Ալեքանական վարժարան, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1903-ին:

Ապա կը յաճախէ Այնքապի Կեդրոնական Գօլէնը, 1903-ի աշունը, նաեւ ուսուցչա-թիւն ընելով, եւ կ'ուստը 1909-ին: Միեւնոյն տարին կը մեկնի Անթիպա, շարունակելու համար իր ուսումը:

Գրիգոր Սարաֆեան, Ամբրէկայի Նիւ-Հէյվըն քաղաքին մէջ շարադր տարի մը իկաշխատի՝ ապահովելու համար իր կրթական թռչելը, ապա 1910-ի աշուն կը մտնէ Նիւ-Հէյվընի Նէյլ Համալսարանը, եւ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1913-ին, Աստուածաբանական Բա-թիւնէն, ՀՊՍՈՒԱԽՈՐ ԱՍՏՈՒԱԽԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ, տիւրքաւով: Ապա կը հետեւի Նիւ-Եորքի Եունիւրն Աստուածաբանական ձեմարանի շրջանաւարտին յատուկ եւ մասնաւոր դարձն-թիւսգներուն, եւ միաժամանակ Նիւ-Եորքի Գօլուպիա Համալսարանի հոգեբանական ու մանկավարժական ճիւղերուն:

Գրիգոր Սարաֆեան, Հայաստանեայց եկեղեցին ուսումնասիրելու համար 1914-ի սկիզբը կը մեկնի Ամբրէկայէն Ս. Էյմիածին, ուր գիտնական կարագորն եղաւ. Տեր Մկրտիչ-եանի առաջնորդութեամբ կ'ուսումնասիրէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութիւնը, գրա-կանութիւնը, դասնանքն ու աստուածաբանութիւնը, օգտուելով վանքին եկեղեցագիտա-կան ճիւղ մատենադասանէն: Նոյն տարւում աշման կը վերադառնայ իր ծննդավայրը, Այն-թապ, եւ կը պաշտօնավարէ նորահաստատ Կիլիկիայի ձեմարանին մէջ, իրենի առաջ առաջին փրօֆէսորներէն մին:

ՍՈՒՐԱՑԻԱՆ ՏԱՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԻՈՆ

Այնքանիք էլ չեն ժողովուրդի տարագրությունը սկսում Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին. 1915-ի տառապանքն սկիզբը: Կոռավարությունը փութացնում էր առաջին առիթով ֆազաբեկ հեռացնել Հայ մեծահարուստներն ու մտաւարականները: Այդ իսկ պատճառով, երբ տարագրությունը սկսում, շատ չանցած թէ՛ Այնքանիքն Ամերիկեան Գոլդմին թէ՛ Հայկական Կիրիկեան ձեմարանի ուսուցիչները շուտով զրկուեցան Այնքանիքն ղեկի հարաւ, Սուրիա. իսկ ինքն հաստատուեցան Հայկի, ուսմէ Համայնի, Հոսմի եւ Գամալեանի, եւ ռամակ աւելի ղեկի հարաւ. ուրիշ վայրերում մէջ: Գրիգոր ալ Կիրիկեան ձեմարանի ուսուցիչներէն մին ըլլալուն ախտորոշեալ անոնց հետ, եւ հաստատուեցաւ Ուսի Սէլիմիէ կոչուած գիւղաքաղաքի մը մէջ. որ կը գտնուի Համայնէ Բանինից մզնի լսմի ղեկի արեւելք. տափարակ ղաշուի մը վրայ:

Տարի մը վերջ, 1916-ին, կոռավարութիւնը Հայ տարագիրները թրագնելու համար ծրագիր մը մշակեց: Նախ բոլոր Եկեղեցականները աւերեց ղեկի հարաւ, ուստի տեղ մը, յետոյ ժողովուրդին առաջարկեց որ փոխէ իր կրօնը եւ թրքամայ: Փորձուիւնը շատ ծանր էր, կացութիւնը չափէն աւելի լուրջ ու մահաշունչ: Տարագիր Հայուքիւնը կ'ենեմի եւ մահաւ մէջոնց կը տատանէր, ուստի չկրէր ղեկի հարաւ. թէն աւելում, բայց սաստիկ ճնշման ներքին տեղի տուաւ կոռավարութեան պահանջին, բացառութիւն կազմելով մի քանի անհատներ միայն: Գրիգոր ալ ղաւանափոխ չընդունելէ մին էր. փոխանակ կոռավարութեան հետ բախումներն ունենալու եւ տարածում մահը ղեկի հարաւ, ճակատագրիկ համարեց հեռանալ ֆազաբեկ:

Ուստի կէտ գիշերին Սէլիմիէ գիւղաքաղաքը ձգելով հեռացաւ: Ժամանակ մը Թաթաղէ անուն արաբական գիւղի մը մէջ փախստական ապրելէ յետոյ, երբ լուր առաւ թէ կոռավարութիւնը տարագիրները ղաւանափոխ ընելու հարցը այլեւս չ'ենտապնդեր, Թաթաղէ գիւղը ձգեց ու եկաւ հաստատուեցաւ Սուրիայ Համա քաղաքը, ուր կար Հայ գաղթականներու ստուար բազմութիւն մը:

Բայց պատերազմի վերջին տարին, 1918-ին, տառապանքն սկիզբը, կոռավարութիւնը ինքն մինչեւ 65 տարեկան բոլոր այր մարդիկը զինուորացու անունի տեղ հաւանք՝ նպատակ ունենալով ֆազաբեկ դուրս հանելով քաղաքը: Սովալմ Աւստրիայ կոռավարութեան միջամտութեան իբրեւ յարգանք, այս ծրագրէն հրաժարելով զանոնք գործադրեցին բանակ ընտել ու զրկած էր Գամալեան: Գրիգոր ալ անոնց մէջ ըլլալով, միւս Հայերու հետ զրկուած է Գամալեան, ուր եւ ըմպեց դառն բաժակը մահու եւ կենաց, եմքարելու ծանրաճանք տառապանքներու եւ մնաց օրերով անօրի եւ ծարաւ՝ բանտիւր մէջ: Նրկար է իր կենսակ, այս պատմութիւնը եւ սակայն ան ապրեցաւ իր ունեցած հաստատ հաւատով ղեկի իր ժըր-կինը եւ Աւստրիայ: Ռեզուտ յազափոխական մահուան ղաւանափոխուած էր եւ կը սպասէր վնասի գործադրման, որ քանի մը օրով յետաձգուած էր՝ Պաշարմի առիթով: Բանտապահներ օրուան տոնակատարութիւնն օգտուելով ծանրօրէն գիծովցած պառկած էին. Գրիգոր ալ պայմաններու ներքին կը յաջողի բանտի շէնքէն դուրս գալ եւ ապստամբի մօտակայ յաջ:

Մի քանի օրեր, ցերեկը լեռներու մէջ պահուելով, գիշերները ճամբայ փոխելով, անօրի ծարաւ, երկու անգամ ալ գողերու հանդիպելով, եւ հազարու մէկ ղաւանափոխներէ ետք վերջապէս գիշեր մը կը հասնի Գամալեան: Անկէ ալ կ'երթայ Զահէ (Լիբանան), ուր Զէյթունի մեծ լեռնային ֆազաբ մըն է, որուն բնակչութիւնը շրջանային Արաբներէ կը բաղկանայ մեծ մասամբ: Գրիգոր հոն կը մնայ մինչեւ պատերազմի վերջը:

Գրիգոր կ'ամուսնանայ Օրիգոյ Կիթթարի Բենիկեանի հետ 1920 Հոկտ. 18-ին, Պէյրութի Ս. Նշան Եկեղեցւոյ մէջ: Պապի արարողութիւնը կը կատարէ Հոգւ. Տէր Խաչ վրդ. Աղապահեան, այժմ Արքեպիսկոպոս:

Գրիգոր եւ Վիթթարիա Մարափեան կ'ունենան երկու զաւակներ, Մերիկն եւ Հերլու (Աւստրիա): Հերլու Համաշխարհային երկրորդ Պատերազմին, իբրեւ Ամերիկեան զինուոր զան կ'ըլլայ ծրագրական ճակատին վրայ. Գերմաններու հետ կռուելու պահուն:

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԱՅԵԱՆԸ ԻՐԻ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆԻ ՎԱՐԻՁ-ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ

Երբ 1921, Յունուարին գործի սկսած է ան Ֆրեզնոյի մէջ իբր Լ. Բ. Ը. Միութեան Գալիփոքնիոյ շրջանակի վարիչ-Քարտուգար, այս շրջանակը ունէր միայն տասներկու մասնաճիւղեր: Իր առաջին գործը կ'ըլլայ նախ այս տասներկու մասնաճիւղերը զօրացնել, եւ ապա նորերը հիմնել: Եւ այսպէս իր օրով մասնաճիւղերուն քիւր հառցուցած է 38-ի, իր գրիչով եւ ատենախօսութիւններով Միութեան զազափարակամը ծանօթացնելով Հայութեան Բ՛- Գալիփոքնիոյ եւ ք՛ի Գալիփոքնիայէն դուրս շրջակայ նահանգներուն մէջ:

Արդար է նաեւ զնախտութեամբ յիշել այն բազմաթիւ գոհադուքներն ու ծառայութիւնները զորս մատուցած է իր տիկինը՝ Վիքթորիա Սարաֆեան, որպէս գործակից իր ամուսնուն: Օգնած է իրենց միշտ Լ. Բ. Ը. Միութեան ձեռնարկներու, մտաւաճող Ֆրեզնոյի Տիկանց Օժանդակի կազմութեան եւ անոր վարչական գործերուն մէջ, ինչպէս նաեւ Ֆրեզնոյի մէջ տարուէ տարի սեղի ունեցած Միութեան հիմաքայն պաղարներու ծանոթանք աշխատանքներու եւ բազում զբաղումներու ընթացքին:

Գրիգոր Սարաֆեան, իր լոկի ու մեքսիկ ջանքերով աւ գոհադուքներ, Գալիփոքնիոյ տնտեսական աստիկ տացմապի տարիներուն մէջ իսկ, կրցած է պահել մասնաճիւղերուն գոյութիւնը շարունակ: Եւ շնորհիւ իր աշայուրջ հսկողութեան եւ բոլորամուրի աշխատանքներուն, Միութեան որեւէ մասնաճիւղ չէ լուծուած Գալիփոքնիոյ մէջ իր պատմականութեան շրջանին: Յունուար 1921-էն սկսեալ, վարիչ-Քարտուգարի իր պաշտօնը վարած է երեսուն երեք տարիներ մեծ ձեռնաստութեամբ ու նուիրումով: 1954 Յունուար 1-ին իր յառաջացեալ տարիքին պատճառաւ քաշուած է գործէ:

Բարեգործականի կեդրոնը նկատի առնելով Սարաֆեանի երկարամեայ նուիրեալ ու արդիւնաւոր ծառայութիւնը, մեծարած է զինք Պատուոյ Անդամութեան» տիտղոսով:

Հաջառակ գործէ քաշուելուն, պարապ չէ կիյած, այլ կամուտը կերպով ասիլի քան երկու տարիներու տնայնայն պրպառումներով, Գալիփոքնիոյ Շրջանային Յանձնախումբի հովանաւորութեամբ պատրաստած է Գործառնականութեան պատմագրիքը, որ պատկերացուցած է Լ. Բ. Ը. Միութեան Գալիփոքնիոյ շրջանի բոլոր մասնաճիւղերու կիսմէն ու գործունէութիւնը: Ինք ալ միայն այս գիրքը գրած է առանց վարձատրութեան, այլ նաեւ անոր անագրական ծախքը հազարու հարիւր նուիրատուներ գտած է, ապա ծախելու նամար եւս աշխատած է կամուտը պահել: Ուստի գրքի վաճառումէն Լ. Բ. Ը. Միութեան մնացած է իբր հատույթ հինգ հազար տուրք:

Նոյնպէս կարեւոր կտակի մը որպէս կտակակատար ուրբ տարի կատարած աշխատանքի փոխարէն, իբր վարձատրութիւն դատարանի կողմէ իրեն տրուած վեց հազար տուարի գումարը անբողոքութեամբ տուած է Բարեգործականի Կեդրոնը զնախտելով այս վերջին գոհադուքիւնը, զինք Բարեբար Անդամ» հռչակած է:

Աւելին, Լ. Բ. Ը. Միութեան կատարուած այս երկու նուիրատուութեան փոխարէն Հայկ. մօտ, Այն-Էլ-Արապի աստիկ մէջ դպրոց մը հաստատեց, եւ գայն կռից Էլ-Ետիս Սարաֆեան Դպրոց», ի յիշատակ իր նահատակ որդւոյն:

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԱՅԵԱՆԸ ՈՐՊԷՍ ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Այնթապի 1895-ի յարգէն ետէր ամուս Հայ երիտասարդներուն մէջ մեծ փափաք մը արթնցած էր գրի կարդալ սորվելով արագնալու համար: Ուստի քաղաքին մէջ տեղ տեղ սկսած գիշերային վարձարաններ բացուիլ՝ գոհացում տալու անդունւած այս պահանջին: Յոյն գիշերային վարձարաններէն սին հաստատուած էր Այնթապի Նիգլիյան թանգարանին մէջ, հայասէր Ամբիկոսի Միսիս Շէրքըթի ճիւղական օժանդակութեամբ: Այս գիշերային դպրոցին մէջ Հայ երիտասարդներ կը սորվէին հայերէն եւ անգլիերէն եւ այլ կարեւոր գիտելիքներ:

Գրիգոր երբ 1901-ի սկիզբը երկրորդ անգամ դպրոց կը յաճախէր, երկկոնքը շաբաթը երկու երեք անգամ զուս կու տար այս գիշերային վարձարանին մէջ Հայ երիտասարդ-

Ոնբուհ: Իրեն հետ կը պաշտօնավարէին ուրիշ Հայ ուսուցիչներ, ինչպէս նաեւ իր կրտսեր եղբայրը՝ Գեորգը: Գեորգը կը սկսէր ուսուցիչներու կողմէ փոխմ ի փոխ հիմով վարչկեամ տեւող կարմ բարոյախօսութեամբ մը, եւ յետոյ կը շարունակուէր յաստանդարտութիւնը: Գրիգորի առաջին ուսուցչական փորձառութիւնը կը սկսի այս նիդիպիւմ թանգարտմի գիշերային վարժարանի մէջ:

1907-1908 կը տեւենք կորովով լեցում երիտասարդ Գրիգորը Հասանպէշի (Ամանու) խաչարնակ գիւղաբնակցի մէջ, ուր տեղական սովորութեամ համեմատ կիրակի օրեր ալ կը բարոգէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ:

Ս. Էմիլիանովն Այնթապ վերադարձին զաստիճակ կը կարգուի Կիլիկիան ճեմարանի. եւ հոմ Փրօփ. Արմենակ Զամիշեանի. Փրօփ. Յովսէփ Միսիրեանի եւ ուրիշներու հետ հոգեւոր կը լծուի Հայ մօր տերունոյի հայեցի զաստիարակութեան, իբր մասնագիտ կրօնական զաստիարակութեան եւ եկեղեցական պատմութեան ճիւղներուն:

Տարագրութեամ երեք ու կէս տարիներու ընթացքին հայերէն ու անգլերէն լեզուներու մասնակի զասեր կ'աւանդէ Հայ երիտասարդներուն՝ Սուրբոյ Սէլիմիէ եւ Համա Բազմերուն մէջ, ինչպէս նաեւ Լիբանանի Զանիէ Բազմին մէջ, ուր իմ կը բնակէր տաբարութեամ վերջին սեւ օրերուն:

Յետ տարագրութեան, 1919-ի սկիզբը, երբ կը վերադառնայ Այնթապ, կը պաշտօնավարէ իբր տնօրէն, առաջին տարին Աղեմական վարժարանի մէջ, իսկ երկրորդ տարին՝ Վարդանեան կրթարանը: Այնթապի մէջ տարագրութենէն յետոյ բացուած էին 14 հայկական դպրոցներ, որոնց մէջ կը պաշտօնավարէին 41 Հայ ուսուցիչներ եւ ուսուցչուհիներ, աւանց յարանաւանական խորութեան: Այս 14 դպրոցներուն ընդհանուր վերատնտեսւն էր Սերատասցի Փրօփ. Նշան Պալիոգեան, որ մաթիապէս Այնթապի Ամբիկիւն Գօլէճի մէջ հայերէն լեզուի զասատու էր, իսկ փոխ-վերատնտէս էր Փրօփ. Գրիգոր Մարաքեան:

Այս դպրոցներուն մէջ յարանաւանական աջ մէկ խորութիւն կար, այլ զուտ հայեցի առողջ կրթութիւն կը տրուէր տարագրութենէն ազատած եւ վերադարձած Հայ մօր սերունդին: Իսկ կրօնական զասերը միայն կը սրուէին Կիրակի օրեր, աւմէն յարանաւանութիւն իր եկեղեցւոյ մէջ կիրակնօրեայ դպրոցով մը: Ասիկա Հայ Առաքելական եւ Աւետարանական եկեղեցիներու միջեւ գեղեցիկ օրինակ մըն էր համերայնութեան, համագործակցութեան հաստատելու գործին մէջ Փրօփ. Նշան Պալիոգեան եւ Փրօփ. Լուսինի Լեւոնեան շատ մեծ բաժին ունեցած էին:

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԱՆԵԱՆԻ ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆԹԻԹԻԿԻԼԸ

Կրօնական գործունէութիւնը կը սկսի Այնթապի Քրիստոսասիրաց Ընկերութեան մէջ 1900-ի աւան, որուն իմ կ'իմադրիւ անդամներէն միւն էր: Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը Այնթապի մէջ Կիրակի օրեր հողներ լսարան կ'ունենար տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ հովանաւարութեան ներքին, եւ երբեմն ալ հայկական քաղերու մէջ շաբթուան լուս օրերու իրիկունները հողներ ժողովներ տեղի կ'ունենային տուններուն մէջ: Գրիգոր իրեն դպրոցի ուսանող, Կիրակի օրեր ուրիշ իրեն հասակակից երիտասարդներու՝ Կարգին Ս. Բարոգէր այս լսարաններուն մէջ եւ կամ տուններու հաւաքոյններու մէջ, ուր որ առիթը կը ստեղծուէր խօսելու: Այնթապի Գօլէճի իր ուսանողութեան շրջանին, աւանդ, արձակուրդներու ժամեր, Հայ գիւղերը կ'այցելէր եւ կը բարոգէր Հայ ժողովուրդին բոլորովին ճիշդ, պարզապէս Հայց. եկեղեցւոյ պայծառութեան մպաստելու գիտելով: Երբեմն երբալու միջոց չգտնելով՝ Բալիւով կ'երթար, որպէսզի ծառայէր իր ժողովուրդին:

Երբ 1909-ի գարնան Ատանայի կոտորածը տեղի ունեցաւ, Ամանուի հայկական գիւղերուն մէջ եկեղեցականներուն մեծ մասը սպաննուած էր: Այնթապէն մէկը կ'ուզէին զբնկիւն որ երբ բարոգէր եւ միջերարէր այդ տեղերու լճաւծ Հայութիւնը: Հայ Բողոքական պատուելիներ շատ էին մնացած էին, Բանգի Ատանայի ճամբուն կ'այս սպաննուած էին: Եւ տեղի, հոմ տեղի ունենալիք տարեկան միտութեամ ժողովին երբալու առնմ: Երբ Փրօփ.

րափնանքին մյուս առաջարկ հղաւ երբեք: չմերժեց, եւ 1908-ի ամառը զմաց այցելեց, քաղաքի եւ միջրարեւի, Հասանալէյի գիւղը իրեն կեդրոն ընկնող: Թէեւ իր նախնայական ընթացքին ռազմական յարաբերութեամբ հանդիպեցաւ քաղաքի մէջ, սակայն ճաշարարականութեամբ ոգնութեամբ հասանալով փրկեց զինք մահուան ստալց վտանգէն:

Փրօփ. Սարափնան երբ Ամերիկա ուսանելու եկած էր (1910-1913), հոգաբարձուներու հրաւերով եւ Առաջնորդարանի կարգադրութեամբ կիրակի օրը կը քաղաքի Նիւ-Կորնի, Նիւ-Ճըքսի եւ Թրոյի Հայց. Առաջնական եկեղեցիներում բնակէ:

Իսկ երբ Համաշխարհային Պատերազմէն վերջը Փրօփ. Սարափնան կը հաստատուի Ֆրէզո, Գալիֆորնիա, Առաջնորդարանի կարգադրութեամբ քաղաքէն է հասն, իսկ իր պատանքներն է կամ քաղաքային կարգադրութեամբ պատանաւ՝ Ֆրէզոյի, Ֆալլուքի, Ռիւիլի, Նիւ-Ճըքսի եկեղեցիներում մէջ, ինչպէս նաեւ երբեմն Հաւ Ամերիկայի եւ Սան Ֆրանցիսկոյի Հայց. եկեղեցիներում մէջ:

Փրօփ. Սարափնան զործէ քաղաքի յետոյ, աւելի տարիներ շարունակ Գալիֆորնիոյ Հայց Առաջնորդարանի կիրակներու Գարգններու կեդրոնական խորհուրդի Առաջնորդութեամբ պաշտօնը յաջողակաւ վարեց: Առաջնորդարանի հանձնարմէնով կ'այցելէր Գալիֆորնիոյ Հայց. եկեղեցիներու կիրակներու վարժարանները, ամառը պէտքերուն մօտէն կը ծանօթանար, դասաւարտներու կարգադրութիւններ կ'ընէր, ձեռնարկները կը քաղաքի եւ տարեկան համաժողովներ կը կազմակերպէր: Իր պատմականութեամբ յիշատակի թէ՛ աշակերտներու թիւը շատցաւ եւ թէ՛ կիրակներու զարգացման աւելցան:

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԱՓՆԱՆԻ ԿՐԾԱԿԱՆ ԳՐԾԱՆՈՒՄԻՆԵՐԸ

Գրիգոր Սարափնանի կրօնական գործունէութիւնը կը սկսի 1911-ին, երբ ինք Ամերիկա եկելով Համաշխարհային մէջ պատմութեամբ հասանալ միջ էր: Եկեղեցական միութեան շուրջ զբաղ յօգուածները հասն կը սկսին երեւիլ Կ. Պալատ Տառնար կրօնաբարձութեամբ մէջ, ապա եւ կը դառնայ միայն յօգուածները մը աշխարհային կրօնաբարձութեամբ:

«Տառնար» Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին կը դադարի տնտեսական ու քաղաքական անկայտ պայմաններու թերութեամբ: Բայց պատերազմէն վերջը Զարմայր վարդ. Կելիւրեան իր կրօնաբարձութեամբ կը վերադառնալէ՛ Հայ հասանալ ամուսնի սակ: Գրիգոր Սարափնան իր աշխատակցութիւնը կը շարունակէ այս ճար կրօնաբարձութեամբ մէջ եւս:

Գրիգոր Սարափնան 1926-ին Ֆրէզոյի մէջ կը կազմակերպէ Հայ եկեղեցաւարաց» անուանով ընկերութիւն մը: Բիշ յետոյ, 1927 Յունուարին կը հիմնէ Քաղաքային Հայաստանայց կրօնական տնտեսաբարձութեամբ, որ կը հրատարակուի օրը տարիներ, իր պաշտօնաբարձութեամբ եկեղեցաւարացի: Ապա կը վարէ, որպէս հիմնադիր, առաջին երկու տարուան խնամքով խնամքով պաշտօնը: Վերջին հինգ տարուան խնամքով խնամքով պաշտօնը կը ստանձնէ Գալիֆորնիոյ Առաջնորդարանի Պատերազմ, Երգակցի Գարգն Տէր պաշտօնէն: Միաժամանակ այս կրօնաբարձութեամբ կը վայելէ Առաջնորդ Գրիգ. Տէր Գարգնի իսկ հաշտութեամբ համար հովանաւորութեամբ:

Իսկ Գրիգոր վերջին հինգ տարուան ընթացքին խնամքով խնամքով մարմնոյ մէջ կը շարունակէ իր օգտակարութիւնը: Այսպէս Քաղաքային Հայաստանայց կրօնաբարձութեամբ կը հրատարակուի օրը տարիներ շարունակ, որուն մէջ իր «Պատերազմ յօգուածները եկեղեցական, առաջնորդարանական եւ եկեղեցական քաղաքային վերաբարձութեամբ» եկեղեցաւար խնամքով խնամքով կողմէ կարգադրութեամբ մեծ հետաքրքրութեամբ:

Կաշխատակցի Արեւելեան Թեմի պաշտօնաբարձութեամբ «Հայաստանայց եկեղեցաւար», ստորագրելով շատ մը եկեղեցաւարական եւ կրօնական խնամքով խնամքով յօգուածներ: Տարիներով աշխատակցած է Երուսաղէմի Քիւրմի կրօնաբարձութեամբ, Կ. Պալատ Տառնար պաշտօնաբարձութեամբ, Ուսն Բաշարեան է իր հիւրը յօգուածներով ծիսական քաղաքներ: Յօգուածներն Ուսն պաշտօնաբարձութեամբ յայտնած են Հայաստանի, Քաղաքային, Հար Օրէն եւ այլ քաղաքի օրաբարձութեամբ եւ տնտեսաբարձութեամբ մէջ: Ամ աղբիւր մըն էր մտածումն եւ արակատարարարարութեամբ, պարզ եւ հասկնալի լեզուով:

ԳՐԻԳՈՐ ՈԱՐԱՖԻԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

Փրոֆ. Գրիգոր Սարափեանի մեծ ու փոքր հեղինակություններն են հետևեալները.

1.— «Կրօնական կարգ մը հարցումներ. տրուած պատասխաններ», լոյս տեսած է 1919-ին Այնթափի կեդրոնական Գօլէթի տպարանէն:

2.— «Հ. Բ. Ը. Միութիւնը Գալիֆորնիոյ մէջ», լոյս տեսած է 1923-ին:

3.— «Պատմութիւն Հին Ռիստի», կրօնի դասագիրք, կիրակներեայ եւ ազգային դպրոցներու համար: Հրատարակուած է 1940-ին Անթիլիասի մէջ:

4.— «Պատմութիւն Նոր Ռիստի», կրօնի դասագիրք, կիրակներեայ եւ ազգային դպրոցներու համար: Հրատարակուած է 1941-ին Անթիլիասի մէջ:

5.— «Ս. Գրական Մեծ Դէմքեր», կրօնի դասագիրք: Հրատարակուած է 1941-ին Անթիլիասի մէջ:

6.— «Քարազ Պատրաստելու Արուեստը», Քարգամուսիւն անգլերէնէ: Հրատարակուած է 1944-ին Անթիլիասի մէջ:

7.— «Պատմութիւն Գործոց Առաջնոց», կրօնի դասագիրք: Հրատարակուած է 1950-ին Անթիլիաս:

8.— «Ներածութիւն Նոր Կտակարանի», կիրակներեայ դպրոցներու եւ ազգային վարժարաններու կրօնի ուսուցիչներուն համար: Հրատարակուած է 1950-ին Անթիլիասի մէջ:

9.— «Վարդանանց Պատերազմը եւ Վարդան Մամիկոնեան», հայերէն եւ անգլերէն, լոյս տեսած է 1950-ին Էնոր Օքսի տպարանէն:

10.— «Ս. Գրիգոր Նարեկացի եւ Նարեկ Աղօթաւանդանը», հայերէն եւ անգլերէն, լոյս տեսած է 1951-ին Քանիգի տպարանէն, ի Ֆրէզնո:

11.— «Թեի Արմինիոն Զբոյ», անգլերէն, լոյս տեսած է 1954-ին, Ամերիկեան Իֆոնտի տպարանէն, Ֆրէզնո:

12.— «Գործադատում Հ. Բ. Ը. Միութեան Գալիֆորնիոյ Շչանակի», լոյս տեսած է 1954-ին Էնոր Օքսի տպարանէն: Այս գրքին գտն էինք հազար տարի հառաջը յատկացուած է Բարեգործական:

13.— «Ս. Ներսէս Շնորհալի, իր կեանքն ու գործունէութիւնը», հայերէն եւ անգլերէն, լոյս տեսած է Էնոր Օքսի տպարանէն 1950-ին:

14.— «Թեի Արմինիոն Ռոսթրալի Զբոյ, Հըր Մերեմոնիզ, Սաբեմեմ, Մէյն Ֆիսթ Էնո Բրոսթիմեմ Սեմթ», անգլերէն դասագիրք: Ամերիկայի մէջ Կիրակներեայ Դպրոցներու եւ անգլիկոս չայ ընտանիքներու մէջ գործածուելու համար: Հրատարակուած է 1950-ին Ֆրէզնոյի մէջ: Հրատարակութեան ամբողջ հառաջը յատկացուած է Գալիֆորնիոյ Թեի Կիրակներեայ դպրոցներու յառաջուն:

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ

Ս. Էջմիածնայ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Ն. Ս. Օծաբուն Տ. Զ. Վազգէն Ա. Կարաղիլոսի կողմէ Փրոֆ. Գրիգոր Ա. Սարափեան զանաատուեցաւ որդատա կողակալ մը եւ Ս. Գրիգոր Առաքելի Առաջին Կարգի Ռեկեմա Շանակալ, Բարեգործական, Հայ Եկեղեցւոյ, Հայ Եկեղեցական Գրականութեան եւ այլ մարզերու մէջ Հայ Ժողովուրդին մատուցած նրկար տարիներու իր օգտակար ծառայութիւններուն հպմար:

Շանակալը եւ կողակալը յանձնուած են իրեն զաշտօնապէս Գալիֆորնիոյ Ռոբլմոյր Առաջնորդ Գերշ. Տ. Թորգոմ Սպ. Մանուկեանի ձեռամբ, հաշկերոյթի մը ընթացքին, որ սարճուած էր Նոյեմբեր 4, 1902-ի կիրակի օր, Ֆրէզնոյի Ս. Պողոս Մայր Եկեղեցւոյ Ռոբկառոյց ընկերական սրահին մէջ:

Վեհափառ Հայրապետի կողակալը կարգացուած է Ռան Ռոյն հաշկերոյթին մէջ, եւ ճերկայ գտնուող իտալեան բազմութիւնը ունկնդրած է զայն յոռնկայս:

ՇԱՀԷ ԳԱՀԱՏԱՆԵ ՍԵՄԷՐԺԻՆԷ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Ուր. 4 փետր.— Նախատեսակին Ի Ս. Յակոբ նախագահին Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

● Եր. 5 փետր.— Ս. Սարգսի գորավարին: Ս. Գատարազը մատուցուեցա Մայր Տաճարի Ս. Սարգսի Հնազարհան մատան մէջ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Սամուէլ Արեղայ Աղոյան: Հաս սովորութիւն, Ս. Գատարազին ետք կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտամունք՝ Ս. Աթոռոյ Հանգուցեալ մենանուն բարեբար Գալուստ Կիւլլէնկեանի Հոր՝ Սարգիս Կիւլլէնկեանի հոգւոյն համար, նախապահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի:

● Կիր. 8 փետր.— Ս. Գատարազը մատուցեցաւ Ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Արէն Արեղայ Այվազեան:

● Կիր. 13 փետր.— Ս. Գատարազը մատուցեցաւ Ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Դանիէլ Արեղայ Եամբեան:

● Դշ. 16 փետր.— Վարդանանց մենանդէն նախատեսակին Ի Ս. Յակոբ նախագահին Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

● Եշ. 17 փետր.— Ս. Վարդանանց գորավարաց մերթ 1036 վկայիցն (Յիշատակ սնկիցն եւ տոմ ազգային): Ս. Աթոռոյ մէջ, աւանդական դարձած սովորութեան համաձայն, Վարդանանց տան նկատուած է տանք ժողովաւորաց Վարժաւորանի տաներուն, հիշք ինչպէս Ս. Ստեփանոսը տանն է Մարիաւազներուն: Այդ օր էր պատարազէ ժողովաւորաց Վարժաւորանի եւ Ընծայարանի Տեսուչը, եւ Ս. Հազարդութիւն կու տայ Վարժաւորանի ուսանողներուն: Ան այդ, օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյ ժողովաւորաց Վարժաւորանի եւ Ընծայարանի Տեսուչը՝ Հողշ. Տ. Ներսէս Վրդ. Բաղդուանեան, որ քարոզիչ օրուան տանին չուրէ, պայտնիով թէ Հայ դերբուր գիւղաւթ Ս. Գրիգ Թաղաճոտութիւնը եւ Սարգսյանի Հերոսամարտը սերտ ազերս ունին իրարու հետ: Հողեշիւոր Հայրը վեր առաւ նաեւ Վարդանանց դիւցազնաւորութիւնը միջնադարին արժէքն ու քննադատութիւնը: Վանդիկ Վարդանանք իրենց ոգորումով պատանէլ կանխեցան Մարդկեան կրօնի դեպի Արեւմուտք ծառայումին: Ս. Գատարազին ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի նախապահութեամբ կատարուեցաւ Հայրապետական Մաղթպէքը, Ն. Ս. Օծուքիւն Տ. Տ. Վաղդէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անուանադրութեան տանին առթիւ, իսկ Ս. Գատարազին ետք, դարձեալ Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Հոր նախապահութեամբ, Հոգեհանգստեան հանգիստաւ

պաշտօն՝ Վլասն կրօնի եւ վասն Հայրենեաց նահատակուած բարբ Հայ հերոսներու հոգեհանգստեան մարտ:

● Ուր. 18 փետր.— Հաս սովորութեան, Ս. Գատարազ մատուցուեցաւ Սաղափառ Առօրեաց Ս. Մարիոս Աւետարանի եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Վանս Արեղայ Քոփալեան: Երթուարձի Թափօրներուն նախապահին Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս, որ խօսեցաւ Հայ եւ Ասորի եկեղեցիներու կրթարարչութեան եւ տարին սնեւած մը Առօրեաց եկեղեցիին մէջ պատերազմուելու սովորութեան մասին: Ս. Գատարազին ետք Միարանութիւնը պատուաւորուեցաւ Առօրեաց Գերշ. Եպիսկոպոսին:

● Եր. 19 փետր.— Հաս սովորութեան, Երեւոյան Ժամեղութեան Ընթացիկ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի խորաններն ու դիմաւոր սրբակաթները վարդաւորուեցան:

● Կիր. 20 փետր.— Բուն Բարեկեցաւ: Փակեալ-խորան Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Վալէ Արեղայ Դընատեան:

● Դշ. 23 փետր.— Սկիզբ կարգաց Մեծի Գահն: Աւատեան Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Ամենապաշտի առաջին ժամեղութիւնը: Իսկ Երեւոյին՝ խաղաղական ժամեղութիւն:

● Ուր. 25 փետր.— Երեւոյան Ժամեղութեան ու նախատեսակը պաշտուեցան Մայրավանքի Ս. Թորոս եկեղեցիին մէջ, որ նախ առնին Ձեռնադրասանն է Ս. Աթոռոյ: Նախապապեան էր Ձեռնադրասան Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս Գողարեան:

● Եր. 28 փետր.— Ս. Թեոդորոսի գորավարին: Աւատեան Ժամեղութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Հողշ. Տ. Վաղարշ Արեղայ Խաչատուրեան:

— Կէսրէի ետք, վաղուան Արտաշատն Կիրակիի առթիւ, Ամենապատիւ Գատարազ Ս. Հոր դիմաւորութեամբ, Միարանութիւնը Հաղափառով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան երեկոյան Ժամեղութիւնն ու Տեսուչի զատովի մենանդէն նախապահութեամբ՝ Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Նախատեսակին ետք կատարուեցաւ Վնդաստանը: Միարանութեան վանք վերադարձին ետք Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Տնօրինութեան Սրբատեղեաց այցելութեան հանգիստաւոր Թափօր: Թափօրապապեան էր Հողշ. Տ. Կիրակ Վարդապետ Գարեկեան:

— Գիշերասկիզբին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցան շնորհագործի եւ Հնկման կարգերի՝ Նախապապեան էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս Գողարեան:

— Հնկմունքն ետք, Մատենադարանի բակին մէջ էր վաստի Տեսուչը զատովի աւանդական կրօնը՝ տան շուրջ ժողովաւորաց սարան էր խորհրդանշական տեսարաններ:

● Կիր. 27 Փետր.— Արտաքսման կիրակի եւ Տնտնամեղաւոր: Գրէշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն: Ս. Լուսաւորէ կնիկեցիին մէջէ ժամադրութիւն էր Հողը. Տ. Սամուէլ Արեղայ Աղւռեան: Ս. Պատարազէն հաջ կատարուեցաւ մենանկէզ Թափոր՝ Բրիտանիայ Ս. Գրեղեմեան եւ Պատանաւորիին շուրջ, զիտաւորութեամբ Ամեն. Պատարազը Ս. Հոր, երբեւոյն Այլակերպութեան շարժանները (*):

● Գլ. 1 Մարտ.— Երեկոյեան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեն Գահոյ ճեղեղեցիի առաջին ժամերգութիւնը:

● Գլ. 2 Մարտ.— Կէսօրէ առաջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեն Գահոյ ճեղեղեցիի առաջին ժամերգութիւնը:

● Եր. 5 Մարտ.— Ս. Կիրակի Արտաղիմայ Հայրապետին: Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւանդատան Ս. Կիրակի սեղանին վրայ, որուն տակը զոյգ կը տրուի այն ապագան՝ ուր Ս. Կիրակի Ա. Երուսաղէմի Պատրիարքը 341 Թուականին, Ս. Խաչի երեւմտ օրը միացեց լեթանուսութեան քրիստոնէութեան դարձի կնիկ թաղմանը եւ լուսաւորութեան: Ժամադրութիւն էր Հողը. Տ. Տաթև Արեղայ Հարիկեան:

● Կիր. 8 Մարտ.— Ամառակին: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետային կնիկեցիին մէջ. Ժամադրութիւն էր Հողը. Տ. Արշէ Արեղայ Այլակեան: Քարոյեց Գերը. Տ. Սուրէն Արեղային, քանզի աշխարհում ճշմարտ, ճշգրտ յերկին եւ առաջի քոյ: Յարգեց ծնողները որ կնիկեցաւ իրենց առաքելութիւնը մշակին իրենց գաւազներուն մէջ:

● Եր. 10 Մարտ.— Իրկիտան Հսկումին քարոյեց Հողը. Տ. Ներսէս Վրդ. Բաղդուէն, քանզի աշխարհում ճշմարտութիւն իմ եւ իմեն դիտեմ եւ մեղք իմ առաջի իմ եւ յամենայն ժամ: Խոսեցաւ ապաշխարութեան կարեւորութեան մասին, յապակէտ Մեն Գահոյ օրերուն:

● Կիր. 13 Մարտ.— Տնտնամեղ: Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Յովնանու Կարողութի իւրեանի վրայ: Ժամադրութիւն էր Արթ. Տ. Կարապետ Գաւանայ Անդրեանի: Քարոյեց Գերը. Տ. Նարայր Նիկիտոս, մեկնաբանելով անտեան աւետարանական առաջի եւ յայտնելով թէ բոլորս ալ Աստուծոյ տեսներին ենք, եւ մեղքէ կը ըստաւոր իմաստութեամբ անտեսել մեր յորհններն ու կարողութիւնները: Յայտնեց նաեւ թէ մարդկու-

թիւնը շատ աւելի ապահով ու երջանիկ պիտի ըլլայ եթէ ամէն ոք փոխանակ ուրիշին թերութիւնները սրբաբոլոր փորձելու՝ նախ ինքնին ճշնէ եւ իր քաշը ուղիղ դէպք շխտակ ճամբան: Պարողը եւ Ս. Պատարազէն մաս ժը ճայնափոխուեցան Յարգանքի Հաշիմական Խաչիկայանին:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Պատարազը Ս. Հնչրը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, վարդապետական գաւազանի իշխանութիւն տուաւ Ս. Ուխտեան երեսասարգ ժառանգներէն Հողը. Տ. Տ. Վաչէ, Վաղարշ, Դանիէլ, Վահան եւ Տաթև Արեղաներուն:

● Եր. 19 Մարտ.— Ս. Պատարազը Մամիկոնց Արտաղիմայ: Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Դիտադրի ժամարան մէջ. Ժամադրութիւն էր Հողը. Տ. Վաչէ Վրդ. Իգնատիոսեան: Վերաբերուց կատարուեցաւ Ս. Պատարազը Մանկեց Նկարին առջեւ կառուցուած սեղանին վրային:

— Կէսօրէ ետք, վաղուան Դատաւորի Կիրակիի առիթով, Միտանութիւնը, Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հոր զիտաւորութեամբ ճշմարտագործ մուգ զօրեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գրեղեմեան եւ վերանորոգուած Գիւտ Խաչի այլի ուխտեանին ետք, վերջնայ կից՝ մեր Ս. Գրեղոր Լուսաւորէ կնիկեցիին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատանկը: Ապա կատարուեցաւ Տնորիական Սրբապետային այցելութեան Հանդիսաւոր Թափոր Տաճարին ներս: Թափորայեան էր Հողը. Տ. Ներսէս Վրդ. Բաղդուէն:

● Կիր. 20 Մարտ.— Դատաւորին: Գրէշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Լուսաւորի: Ապա Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը Հանդիսաւոր Ս. Պատարազը ժառուց Բրիտանիայ Ս. Գրեղեմեանի վրայ, օրմէ ետք նախագահեց իրեն եւ Պատանաւորիին շուրջ կատարուած մենանկէզ Թափորին: Թափորը վերջացաւ Ս. Գրեղոր Լուսաւորի կնիկեցիին մէջ:

● Եր. 24 Մարտ.— Իրկիտան Հսկումին քարոյեց Հողը. Տ. Գրեղեց Վրդ. Գարիկեան, յառաջիկայ Ս. Գրեղոր Լուսաւորի առջեւ առիթով իւրեղով մեր հաւատարիմ հօր կնիկեցին ու զօրեանկութեան շուրջ Վեր առաւ Լուսաւորի զօրմէ մենութիւնը: Նաեւ աղային տեսակէտն, ու թիւղաբեց բոլորին որ հաւատարիմ մնան Ս. Լուսաւորի կողմէ իսկ Հիմնական Մայր Աթոռ Ս. Եփեսոսին:

● Ուր. 25 Մարտ.— Նախատանկէն Ս. Ռապի Նախագահեց Գերը. Տ. Սուրէն Արեղային:

● Եր. 26 Մարտ.— Ս. Գրեղոր Լուսաւորի Մուսն ի Վիրապ առջեւ առիթով, առաւօտեան ժամերգութեան ետք Ս. Լուսաւորի ժառանգը իր Հանդադարեան Թափորով փոխադրուեցաւ Ապա լիզան, մեծամբ Գերը. Տ. Սուրէն Արեղային: Ապա Ս. Պատարազը ժառուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Միտանութեան ժամարան: Ս. Լուսաւորի սեղանին վրայ ժամայրին էր Հողը. Տ. Վաղարշ Վարդապետ Խաչիկեան:

— Կէսօրէ ետք, Միտանութեան մաս ժը, զիտաւորութեամբ Հողը. Տ. Գրեղոր Վարդապետ Կարիկեանի, ինքնաշարժեցով բարձրացաւ Զիթն-

(*) Նոյնիսկամ կնիկեցիին ուսմանը քանզի նա մեղքէ, Գրիտոսի Այլակեանի ինքնին առիթով աւանդած է յայտնութեան 40 օրք ետք: Եւ որպէս ինքնին Արտաքսման կիրակիին կիցնայ 40 օրք Աւագ Որբարթէն ապա, Հայց, կնիկեցին պաշտան համարած Ե ապա օրաւս նամիտիւնով կից Ուխտ. իշխանային մեր Տիրոյ Պայծառակերպութեան, որ տեղի ունեցաւ Թաթոր լծրամ վրայ:

եաց լնո, ուր Համբարձման սրբանշխնի վրայ պաշտուեցան երեկոյան ժամերգութիւնն ու նախատեղեւորը: — Իրիկեաղէմի կատարուեցան ճեղքաբնիկի եւ Հովման կարգեր եւ ապա՝ զինքնային ու առաւօտեան ժամերգութիւններ: Մատուցուեցաւ նաեւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, արքայազն Տեառնը՝ Հոգւ. Տ. Վահան Վարդապետ Թափաշեան:

● Կիր. 27 Մարտ. — Գալստեանն Առաւօտեան ժամը 7-30-ին, Հոգւ. Տ. Կիրակ Վարդապետի զընթաւորութեամբ, Միտան Հայրէք ինճաւարներով բարձրացան Զիթնեաց լնո, եւ ճշգրտափառով մուտք գործեցին Համբարձման սրբանշխն, ուր եպիսկոպոսական խոր ի դուռն պատարագեց Հոգւ. Հանգիստպետ Հայրը: Անձրեւոտ օդին պատճառաւ, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Համբարձման մատարն մէջ, փոխան սպաւարի:

● Եւ. 31 Մարտ. — Երեկոյան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեծ Գահոյ ճեղքեցէի վերին ժամերգութիւնը, որում ընթացքին բարոյեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս, բնաբան ունենալով Հովման Աւետարանէն՝ ճեւ ուր եւն եմ՝ անդ եւ պաշտօնեան իմ եղեցիք:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Եր. 5 փետր. — Կէսօրին, Ս. Քաղաքի Գալստեան նոր Նուիրաթ Մեծ, Օկոսթին Մեփրեքի իր տառաքին պաշտօնական այցելութիւնը սուտաւ Գաւրիաբարձիկ:

● Դի. 8 փետր. — Հոգւ. Տ. Արշակ Վարդապետ իշխաւորեալ, Միտանութեան երեստապարզ եւ եռանդան քայքայեալ, մեկնեցաւ Հելաստային Ամբրիկա՝ Հովմանական պաշտօնով: Իր անդ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիի առաջնայ Տեսուչ Նշանակ-

ւեցաւ Հոգւ. Տ. Դանիէլ Վարդապետ Եմովեան, որ միաժամանակ կը վարէ Ս. Աթոռոյ Մատակարարի պաշտօնը:

● Եւ. 17 փետր. — Միտալի-Իսթ օղանաւային ընկերութեան կողմէ, իրենց Հիմնարկութեան 20-ամեակի առթիւ, Սէնթ Ճօրն պանդոկի մէջ արուեստ ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրէկ Արքեպիսկոպոս Դիւանապետ Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս եւ Տիար Կ. Հինդլեան:

● Ուր. 25 փետր. — Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոսի եւ Տիար Կ. Հինդլեանի, փոխայցելութեան զնայ Գալստեան Նուիրաթին:

● Դի. 8 Մարտ. — Սուրբոյ ազգային տօնին առթիւ, Սուրբական Հելպատտի կողմէ Սէնթ Ճօրն պանդոկի մէջ արուեստ ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրէկ Արքեպիսկոպոս, ընկերակցութեամբ Հոգւ. Տ. Գերշ. Վարդապետի եւ Տիար Կ. Հինդլեանի:

● Դի. 15 Մարտ. — Երուսաղէմի նոր Գառաժարէկ Անուար Ել-Ոսթիկ իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը սուտաւ Գաւրիաբարձիկ:

— Նոյն օրը, Ամմանի Սովետական Դեսպանը, ընկերակցութեամբ զեպանաժառանգ առաջին շարտաւորին, պաշտօնապէս այցելեց Գաւրիաբարձին:

● Եւ. 31 Մարտ. — Կէսօրէ առաջ, Իսլամաց Գուրպան Պաշտաթի առթիւ, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրէկ Արքեպիսկոպոսի, Հոգւ. Տ. Գերշ. Վարդապետի եւ Տիար Կ. Հինդլեանի, ընդունելութեան այցելութեան զնայ Կ. Վեմ. Մուսթաֆային, Ընդ. Ոսթիապետիկան, Արեւստեան Յորդանանի Զիւլադական Ընդ. Հրամանատարին եւ Սէնթ Սուրբոյ ու Սուրբական Հելպատտեան:

Ս. ԶԱՏԿԻ ՌԻԽՏԱԻՌՈՒԹԻՒՆ

Այս տարի, Ս. Զատիկի տօնին առթիւ, Ս. Քաղաքն ունեցաւ Հոծ ուխտաւորութիւն: Ասոր կը նպաստէր նաեւ այն իրողութիւնը որ այս տարի Ս. Զատիկի տօնը կը պուգադիւայէր թէ՛ Նոր եւ թէ՛ Հին Մեծարհեւոյ Համաձայն՝ միեւնոյն օրը, Ապրիլի 10-ին: Իսլամաց Գուրպան Պաշտաթի տօնն ալ այդ շրջանին գուպադիւայած ըլլալով, ալայցեղ եւ ալայգաւան քրիստոնեայ ուխտաւորներէ գաւտ Ս. Երուսաղէմը խնդրած էր նաեւ զանազան երկիրներէ ձեւած Իսլամ ուխտաւորներով: Հայ ուխտաւորներու թիւը հասաւ մօտ 2500-ի: Անոնք Ս. Երուսաղէմ ժամանել սկսան Մարտի վերջին օրերուն, եւ Աւագ Եաթրեւան ու Ս. Զատիկի հոգեգրայ եւ մեծահանդէս արարողութեանց ներկայ գտնուելէ, Ս. Երկրիս զանազան

որբավորներ այցելելէ եւ իրենց ուխտերը կատարելէ ետք, լիացած Հոգւով եւ միեւթարուած որսով վերադարձան իրենց բնակավայրերէ՝ Ս. Զատիկի տօնին յաջորդող օրերուն:

Հոգեւոր Հայրերէ բաղկացած Ուխտաւորաց Ընդունելութեան Յանձնախումբ մը բաւ իր կարելին, ուխտաւորներու անդաւրման, Ս. Տեղերու արուած խմբական այցելութեան եւ բացարարութեանց եւ այլ կերպերով զոհ ձգելու համար ուխտաւորները վստահ ենթ թէ բոլորն ալ Ս. Երկրէն մեկնեցան Հոգեկան բաւարարութեամբ ու զոհացած, իրենց հետ քաղցր ու անշրջիկ արարողութիւններ տանելով Տօրիմեկան Սրբալիպարէրէն եւ Ս. Յակոբեանց փառապան Հաստատութենէն:

ՌՕՍԼԻՆԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻ

Շաբաթ, 16 Ապրիլ 1966, երեկոյեան ժամը 7-ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանին եւ Ընծայարանին Լսարանին մէջ դասախօսութիւն մը տուաւ Հոգշ. Տ. Վաչէ Վրդ. Իդիստոսեան: Նիւթ ունենալով Հայ մանրակարգութիւնը ընդհանրապէս եւ անդերադանցելի ծաղկող Թորոս Ռօսլինի կեանքն ու ձգած վաստակը մասնաւորաբար:

Դասախօս Հայր Սուրբը նախ տեղեկութիւններ տուաւ մանրակարգական ար-

ւեստի ծագման եւ գործածած նիւթերուն մասին, ապա թուելէ ետք Հայ ծանօթ մանրակարգիչներու անունները, հանդամանօրէն ներկայացուց անոնցմէ ամենէն հռչակաւորը՝ Թորոս Ռօսլինը:

Դասախօսութենէն ետք Հոգեշնորհ Հայր Սուրբը մոզական լրագրերի ժառանգաւոր իւրաքանչիւր ցոյց տուաւ Ռօսլինի ծաղկած երեք սէնտարաններու դունաւոր վերադարձութիւնները:

Ա Պ Ր Ի Լ Ե Ա Ն Յ Ո Ւ Շ Ա Տ Օ Ն

Կերակրի, 24 Ապրիլ 1966, երեկոյեան ժամը 7-30ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի Լսարանին մէջ տեղի ունեցաւ յիշատակի երեկոյթ մը, նուիրւած ամբողջութեամբ Թիկատինցիի:

Ինչպէս նախանցեալ տարիներուն, ամէն Ապրիլ 24-ի, Ժառանգաւոր սաներ կ'ուսումնասիրեն նահատակ հեղինակի մը կեանքը, գործն ու գրական վաստակը: Այս տարի ուրիշ պարտականութիւնը յանձն առած էր Ընծայարանի Ա. Դասարանը:

Բացման խօսքը կատարեց Տրց. Եղիա Պալեօզեան, որ անդադառնալէ վերջ Ապրիլ 24-ի գործած աւերին, որուն մէկ դռնէն էր Թիկատինցի, շնորհակալութիւն յայտնեց Հոգշ. Տեսուչ Հայր Սուրբին, իրենց դասարանին վստահած ըլլալուն համար այս երեկոյթը կազմակերպելու գործը:

Ժառանգաւոր սաներու «Պաշտօն խմբեր»-էն ետք, Տրց. Մանուէլ Մարգարէլեան տըւաւ Թիկատինցիի «կեանքը», Տրց. Յովհ.

Ղարիպեան ընթերցանութիւն մը ըրաւ հեղինակէն («Ըսէ՛ր ինծի, ինչ կայ»), եւ Տրց. Եարութիւն Մխիթեան ներկայացուց Թիկատինցի «Գրագէտը»:

Ժառանգաւոր սաներու «Ոգեքոյ Նահատակաց» եւ «Ի Վերին Երուսաղէմ» խմբերու մէջ յետոյ, փակման խօսքը կատարեց Տեսուչ Հոգշ. Տ. Ներսէս Վրդ. Բապունեան, որ յիշատակեց օտար եւ մեր պատմութենէն մեծ թուականներ, դէպքեր ու դէմքեր՝ որոնք անջնջելի հետքեր ձգած են յաջորդ սերունդներուն վրայ, եւ որոնցմէ են Ապրիլ 24-ի Եղեռնը եւ Թիկատինցին: Ապա կոչ յարաւ Ժառանգաւոր սաներուն լիցուիլ այն մեծ ժառանգութեամբ՝ որ կու գայ մեզի մեր նահատակներէն ու մտքի հսկանքէն:

Երեկոյթի փակումէն վերջ, Թիկատինցիի մէկ մեծադիր նկարին առջեւ ցուցադրուեցան հեղինակին կարգ մը ձեռագիր նամակներուն պատճենները, գործերը եւ իր մասին կղած գրութիւնները:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿԻ ՑԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հ. Բ. Ը. Միութեան կրթական կեդր. Ցամախառմարը, 1966-67 դպրոցական տարեշրջանի համար համալսարանական ուսմանց յատուկ թղթակներու բաշխումին մասին կը ծանուցանէ հետեւեալը, շահագրգռուողներուն ի գիտութիւն:

1. Միութիւնը ներկայիս ունի 128 բոշակեցկալ տաներ, որոնցմէ 25 հոգի այս տարի իրենց ընթացքը կ'աւարտեն: Իրենց ուսումը դեռ պիտի շարունակեն ուրեմն 103 հոգի, որոնք կրթաթոշակ պիտի ստանան յառաջիկայ շրջանին եւս, եթէ յաջողութեամբ անցուցած են իրենց տարեվերջի քննութիւնները:

2. Նկատի առնելով մեր վարժարաններուն համար լուրջ պատրաստութեան տէր ուսուցիչներ ունենալու անհրաժեշտութիւնը, կրթ. ցամախառմարը նպատակաշարժաբար գտաւ անցեալ երկու տարիներու մասն, այս շրջանին եւս, վերոյիշեալ ուսանողներուն կատարելիք վճարումներէն վերջ, կրթաթոշակներու մնացեալ գումարը տրամադրել հայ ուսուցիչներու կատարելագործումի ծրագրին եւ սահմանափակ թիւով նոր թեկնածուներու:

3. Ուսուցչական կրթաթոշակներէն կրնան օգտուիլ արդէն իսկ պաշտօնի վրայ գտնուող դաստիարակներ, որոնք մասնաւորաբար կը յանձնարարութիւն իրենց վարժարաններուն տնօրէնութեան կամ վերահսկիչ մարմիններուն կողմէ:

4. Իսկ համալսարանական ընդհանուր ուսմանց համար թեկնածու ներկայացողները պէտք է անպայման երկրորդական վարժարանի մը վկայական ունենան ի ձեռին, ապա թէ չէ իրենց դիմումը ԱՆՆԿԱՏ ՊԻՏԻ ԹՈՂՈՒԻ:

5. Բոլոր թեկնածուները, ուսուցիչ թէ պարզ ուսանող, Լիբանանի եւ Սուրիայ մէջ իրենց դիմումը պիտի կատարեն Միութեան հետեւեալ մարմիններուն.

Armenian General Benevolent Union,
District Committee of Lebanon,
P. O. Box 715,
Beirut, Lebanon.

Armenian General Benevolent Union,
District Committee of Syria,
P. O. Box 348,
Aleppo, Syria.

Միութեանս այս Շրջ. ցամախառմարը, իրենց կրթ. ցամախառմարներուն միջոցաւ, թեկնածուներուն պիտի զրկեն հարկ եղած հաքցարանները եւ նոյն կրթ. ցամախառմարները անոց թղթաթուղթները ուսանողներէ վերջ, պիտի փոխանցեն զանոնք կեդր. վարչութեան կրթ. ցամախառմարին, իրենց պատճառարանեալ յանձնարարութիւններով:

8. Եւրոպայի զանազան երկիրներու քեկնածունքը իրենց դիմումը պիտի կատարեն
 Հ. Բ. Ը. Միութեան Եւրոպայի կեդր. Յանձնաժողովին, հետեւեալ հասցեով.

Union Générale Arménienne de Bienfaisance,
 Comité Central d'Europe,
 137, Blvd. Haussmann,
 Paris 8, France.

7. Իսկ ուրիշ վայրերու քեկնածունք ուղղակի պիտի դիմեն կեդր. վարչութեան.
 Նիւ Եորք, ստորեւ տրուած հասցեով:

8. Բոլոր քեկնածունքը իրենց դիմումը վերեւ յիշուած մարմիններուն մօտ պէտք
 է կատարեն մինչեւ 10 Մայիս 1966: Այդ քուականէն ամմիջապէս վերջ ամանց պիտի զրկուին
 հարցարաններ, որոնց տրուած պատասխաններուն եւ զանոնք հաստատող փաստաթուղթերուն
 հիման վրայ մկատի պիտի առնուին իրենց խնդրամբները:

9. Միութեան Եւրոպայի կեդրոնական Յանձնաժողովը, ինչպէս նաեւ Լիբանանի Ե.
 Ուրիշայ կրթ. Յանձնախումբերը քեկնածունքուն քղթածարքները կեդրոնական Գրասեննալ
 պիտի հասցեն մինչեւ Յունիս 25, եւ կեդր. վարչ. Ժողովի կրթ. Յանձնախումբը, իր մօտ
 կատարուած դիմումներուն հետ, զանոնք պիտի քննէ եւ կրթաքաղակի յատկացումները պիտի
 որոշէ Յալիսի երկրորդ շաբթունա:

10. Ներկայիս իրենց ուսումը շարունակող Հ. Բ. Ը. Միութեամ սանները, ընթացիկ
 պարզական տարեշրջանի վերջաւորութեամ, իրենց քննութեանց արդիւնքը եւ կարգադիտու-
 քեան ու շրջանաւարտութեան պարգանքը պէտք է ամմիջապէս հաղորդեն կեդր. վար-
 չութեան:

11. Մասնաւոր Հիմնադրամէ մը կրնան օգտուիլ Ամերիկարնակ պատանիներ եւ պար-
 մանուիներ, որոնք արտասահմանի հայ վարժարանի մը մէջ կը փափաքին ազգային ուսում
 ստանալ: Այսպիսիները պէտք է դիմեն կեդր. վարչութեան:

Այս յայտարարութիւնները միաժամանակ հրատարակութեան կը տրուին Ամերիկայի
 եւ արտասահմանի հայ քերթերուն մէջ:

ԳԻԻԱՆ ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎԻ

Նիւ Եորք,
 7 Ապրիլ 1966

K. Guiragossian, Executive Director,
 Armenian General Benevolent Union,
 109 East 40th Street,
 New York, N. Y. 10016,
 U. S. A.

ՁԵԿՈՅՑ

ԳԱՆՈՒՍՏ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1906-67 ՏՆԱԲԵՐՁԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԻՐԱԹՈՒՆԱԿԵՐ

1. Գալուստ Կիլպենկեան Հիմնարկութիւնը 1906-67 ուսումնական տարեշրջանին համար եւս որոշ թիւով կրթաբաշակմեր պիտի յատկացնէ արժանաւոր հայ ուսանողներու:

2. Կրթաբաշակմերու յատկացումը պիտի կատարուի ըմտրութեամբ, հայկական ծագում ունեցող ուսանողներու՝ որոնք իրենց բնակավայրին եւ կամ այլ երկրի մը կրթական հաստատութիւններէ մէկուն մէջ բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար գումար կ'ենթադրուի ամբողջութեամբ միջոցներէն: Սկզբունքով Հիմնարկութիւնը չի փափաքիր հովանաւորել աւսանողներ՝ որոնք իրենց բարձրագոյն ուսման կ'ուզեն հետեւիլ հետաւոր երկիրներու հաստատարաններուն մէջ: Շատ բացառիկ պարագաներու տակ է միայն որ կրթաբաշակմեր կրճաւ յատկացուի այն վերջիններուն՝ եթէ նախընտրուած մասնագիտութեամ կարելի չէ հետեւիլ տեղական հաստատարաններուն մէջ:

3. Թեկնածուները պարտին լրացնել համալսարանական մուտքի անհրաժեշտ բոլոր պայմանները եւ ընդունուած ըլլալ նուագադոյն *«Մեթոփոր»* դատարանը կամ յաջորդութեամբ անցուցած՝ Բ. կարգի *«Պաշտօնական»* քննութիւնները:

4. Ըմտրութիւնները պիտի կատարուին ա՛յն թեկնածուներէ միայն՝ որոնք ունին ուսումնական բարձր մակարդակ: Ընտրական Յանձնախումբը առանց մէկ կ'ընտրէ իր դատադուրութեամբ արժանաւորագոյն թեկնածուները միայն:

5. Թեկնածուները իրենց ձեռագիր դիմումագիրը պէտք է ներկայացուցած ըլլամ ստորեւ նշանակուած հասցէներէն մէկուն (պարագային համաձայն) ամենէն ուշ *ժողիւ 31 Մայիս, 1966*: Ի պատասխան՝ թեկնածուներուն կը զրկուին հարցաքննութիւններ՝ որոնք նշգրտօրէն լեցունել էր, պահանջուած փաստաթուղթերուն հետ պէտք է վերադարձուիլ Հիմնարկութեան ներկայացուցիչ մարմիններուն եւ կամ լիզպոնի Կեդրոնին, ամենէն ուշ *ժողիւ 31 Յուլիս, 1966*: (Հարաւային Ամերիկայի երկիրներուն, ինչպէս նաեւ Աւստրալիոյ համար այն թուականները պիտի ըլլան յաջորդաբար 15 Դեկտեմբեր 1966 եւ 15 Փետրուար 1967:)

6. Հիմնարկութիւնը սահմանափակ թիւով կրթաբաշակմերու համար նկատի պիտի ունենայ նաեւ դիմումներ թեկնածուներէ՝ որոնք արդէն տիրացած են համալսարանական վկայականի մը եւ կը փափաքին կատարելագործել իրենց ուսումը իրենց բնական երկրին կամ արտասահմանի կրթական բարձրագոյն հաստատութիւններէն մէկուն մէջ: Նախընտրութիւն պիտի ունենան արժանաւորագոյն թեկնածուներէն ամենց՝ որոնք միայնակ ոգտուած չեն բնաւ Հիմնարկութեան կրթաբաշակմերէն: Գիմումները պէտք է կատարուին վերոյիշեալ ձեւով դարձեալ եւ նկատի պէտք է առնուին նոյն պայմանաժամերը:

7. Ներկայացուած դիմումները ի վերջոյ պիտի կեդրոնացուին լիզպոն՝ ուր Հիմնարկութեան Ընտրական Յանձնախումբը իր վերջնական որոշումները պիտի տայ Օգոստոս-Սեպտեմբեր ամիսներու ընթացքին: (Հարաւային Ամերիկայի երկիրներուն եւ Աւստրալիոյ պարագային՝ Մարտի սկիզբը:) Յանձնախումբին որոշումները թեկնածուներուն պիտի հաղորդուին ուղղակի լիզպոնի Կեդրոնին:

8. Գիմումները պետք է ուղարկուին հետևեալ հասցեներում.—

ա.— Լիբանոնի բնակող քեկնածուներում համար՝

Educational Committee of the Calouste Gulbenkian Foundation in the Lebanon,
Stephan Building,
Riad Solh Street,
Beirut, Lebanon.

բ.— Սուրիա բնակող քեկնածուներում համար՝

Mr. K. Nersoyan,
P. O. Box 757,
Aleppo, Syria.

գ.— Թուրքիա բնակող քեկնածուներում համար՝

Scholarships Committee of the Calouste Gulbenkian Foundation,
c/o Mr. J. J. Abravanel,
Portuguese Consul,
Beyoglu, Istanbul, Turkey.

դ.— Ֆրանսա բնակող քեկնածուներում համար՝

Comité des Boursiers Arméniens de la Fondation Calouste Gulbenkian,
51 Avenue d'Iéna,
Paris XVIe, France.

ե.— Անգլիա բնակող քեկնածուներում համար՝

The Secretary,
Calouste Gulbenkian Foundation,
U. K. & British Commonwealth Branch,
98 Portland Place,
London W. 1, England.

զ.— Իրաք բնակող քեկնածուներում համար՝

Dr. V. Alexandrian,
Medical Building, 2nd Floor,
Ras Al-Qarya, Rashid Street,
Baghdad, Iraq.

է.— Պրագի բնակող քեկնածուներում համար՝

Mr. Yervant Kechichian,
Caixa Postal No. 18107,
Aeroporto,
Sao Paulo, Brazil.

9. Վերոյիշեալներէն տարբեր երկիրներ բնակող քեկնածուներ, ինչ ալ ըլլայ իրենց հապաւակութիւնը, պետք է դիմեն ուղղակի Հիմնադրութեան կեդրոնին, հետեւեալ հասցեով

Calouste Gulbenkian Foundation,
Department of Armenian Affairs,
Scholarships Selection Committee,
Avenida de Berna, 45 - A,
Lisboa — 1, Portugal.

10. Ներկայ ուսումնական տարեշրջանին Հիմնադրութենէն համապարամական կրթաբաշակ ստացող ուսանողներ իրենց կրթաբաշակները 1966-67 տարեշրջանին վերանորոգել տալու համար պարտին իրենց գիմումները յգել ուղղակի Հիմնադրութեան կեդրոնին՝ ստանալու համար հարկ եղած հարցաքերթիկները՝ որոնք ամբողջացուելէ ետք պետք է վերագրուին Լիզպոն՝ *ամէնէն ուշ մինչեւ 15 Յուլիս, 1966:* (Հարաւային Ամերիկայի եւ Աւստրալիայ պարագային մինչեւ 5 Փետրուար 1967):

ԳԱՆՈՒՄՏՆ ԿԻՒԼ ՊԵՆԵԱՆ ՀԻՄՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

1 Մարտ 1966,
Լիզպոն.

**«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՄԻ ՄԱՏՈՆԱԴԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱՎԱԿՐՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

- Ամերիկայի Դասագիրքը — *Պարաստող Անան Վարդանեան-Մովսէսեան: Նուէր Գալի-Ֆորէիոյ Հայոց Առաջնորդարանէն: 1964:*
- Ապրիլեան Երեքը — *Ար. (Նուիրատու): Թեհրան, 1965, Տպ. Նայիրի, էջ 37:*
- Ալիգըմ Երկամը — *Օ. Հէքիմեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1965, Տպ. Մասիս:*
- Յուշատմի Գրքոյ Աման Երգիծարան Յակոբ Պարանանի — *Հրատ. և Նուէր Մշակ. Բառ. Միութեան: Պոլս, 1965, Տպ. Քուլիս, էջ 54:*
- Յակոբ Պարանանի Մտերմութեան Մէջ — *Բ. Հատաճեան (Նուիրատու): Պոլս, 1965, Մարմար ժառանգար, էջ 80:*
- Յեղափոխական Ալլոմ — *Ապրիլեան Եղեմի Բազարի: Ե. Հատար, 1965, Թիւ 7, 8, 9: Նուէր Առջէն:*
- Ամենուն Տարեգիրքը — *Ժ. Տարի, 1965: Կարօ Գեորգեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1965, Տպարան Մշակ, էջ 688:*
- Մանկական Երգարան — *Շուշան Թէրզեան (Նուիրատու): Գահիրէ, 1961, Տպարան Յուսարի, էջ 239:*
- Ամալիքի Ա. Հանգի Լ. Կ. Նազարեան վարժարանի — *(Նուէր Տիար Ե. Կրօնականէն): Պէյրուս, Տպարան Առատ, էջ 48:*
- Եղեմի Հեմերոյ — *Սարգիս Ղազարեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1965, Տպարան Սեան, էջ 174:*
- Ազգայի 38 Տարեկնը. 1927-1965 (Նուէր Ազգայիէն): *Պէյրուս, 1965, Տպարան Կաթողիկոսութեան Կրթիկոյ, Աթիլիս, էջ 100:*
- Հար-Խմուս — *Եղիշէ Մելիքեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1964, Տպարան Կաթողիկոսութեան Կրթիկոյ, Աթիլիս, էջ 583:*
- Տիրոջ Փրկարար Բազուկը — *Պէյրուս Բոնի: Պէյրուս, 1965, Գալիսեան Հրատ. Տուն, էջ 29:*
- Formgeschichte Միքսը — *Ներսիս Վրդ. Բապտեան (Նուիրատու): Առանձնատիպ «ՍԻՈՆ» Երգի-Մայիս. 1965-ի Թիւերէն:*
- Հայ Կրօնը — *Ա. Մ. Խմարտի: Նուէր Կորոյ Բրիլլըն Էստիլլընէն. Օնթիթո, Գահատ, էջ 4:*
- Յուշագիրք վեր. Ա. Օ. Փափաղեանի — *Վեր. Յարութիւն Հելվեան (Նուիրատու): Փարիզ, 1965, Տպարան Արաք, էջ 111:*
- Տարեգիրք-Ալլոմ Ալգ. Միացեալ վարժարանի, Պազտատ — *1964-1965: Նուէր Վարժարանէն:*
- Իմաստասիրական Հարցեր — *Սիմոն Հովեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1965, Տպարան Առատ, էջ 120:*
- Մեմ Ալ Հայրեմի Բնիմ Հիմ — *Պետրոս Զարոյեան: Հրատ. և Նուէր Թէքեան Մշակ. Միութեան: Պէյրուս, 1965, Տպարան Առատ, էջ 94:*
- Մուսա Լեւոն Զաւակնը — *Մելիք Բոնարեան: Հրատ. և Նուէր Թէքեան Մշակ. Միութեան: Պէյրուս, 1965, Տպարան Առատ:*
- Իմաստեղծութիւններ և Պատմութեան — *Զորայր Միքայելեան: Նուէր Գորգէն Պանեան, Թեհրան, 1965, Տպարան Մոզերի, էջ 138:*
- Թրեանայաստանի 1915-ի Տարագրութիւնը և Զարդը — *Մ. Մ. Գապարեան (Նուիրատու): էջ 15:*
- Պ. Յակոբեան (Երևանէն) Կը Նուէր Հեմեանները.
- ... Արմանի Կրեան Զեղարքը — *Պ. Յակոբեան: Առանձնատիպ: Երևան, 1962:*
- Ո՞րն է «Վեր Հայաստանի» Հիմնում Ընկած Իրական Դեպքը — *Պ. Յակոբեան: Առանձնատիպ: Երևան, 1958:*
- Գ. Յովսէփանէն և Նրա Արմատագրութիւնները — *Կարօ Ղափարեան: Երևան, 1949, Հայկ. ՍՍԲ ԳԱ Հրատարակչութիւն, էջ 120:*
- Նաւասարդ — *Տարեգիրք Հայկական Գորգէն Հայկական Ալլոմի: Պէյրուս, 1961, Տպարան Առատ, էջ 123: Նուէր Գ. Կիլիքեանէն:*
- Խոսք Ե Կրակ — *Պ. Պ. Աճէմեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1965, Տպարան Կ. Տեհեան, էջ 24:*
- Տանկիւն Նորավայր և Պատմութեան — *Սուրէն Սանճեան (Նուիրատու): Եր. Երգ, 1963, էջ 257:*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	Է
Ուրախաւիք Համգրուան Մը	181
Աւելիքան Եկեղեցւոյ Պետ Գեորգ Մ. Ռեմզի	184
Լիբանոսի Այգեղութիւնը	
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Յուրաքանչեւ Յաղթանակը	180
Ս. Ներսէս Ա. Պաթրիարքայ	192
ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՆԱԿԱՆ	
Բաճաւաճեալ Ներկիւնք	198
Սորաշուք Ներկիւնք	199
ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ	
Ղազար Փարպեցի — Նորագիտ Հաստատ	200
Ոսկանեան Աստուածաշունչի Կանոնը	205
Հա. Երաժիշտ Վարդապետներ	209
ԳԱՏՄԱԿԱՆ	
Թրքական Տիրապետութիւնը Հայոց Վրայ	
ԺԶ.—ԺԹ. Դարերուն Եւ Հնգուշը	212
Հանգուցեալ Փրօֆ. Գրիգոր Ա. Սարգիստեան	
Կեանքն Ու Գործունէութիւնը	217
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
Եկեղեցականութիւն—Բեմականք	223
Պաշտօնականք	225
Ս. Զատիկի Ուխտաւորութիւն	225
Ռուլիքի Նուիրումը Երեկոյց	226
Ապրիլեան Յուշտուն	226
Հ. Բ. Ը. Միութիւն — Համալսարանական	
Կրթաբարձրի Յայտարարութիւն	227
Ջեմայե Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան	
1966-67 Տարեշրջանի Համալսարանական	
Կրթաբարձրներ	229
Յանկ հմբարդութեան Եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մասնաւոր	
Գալանիքի Նուիրումը Գրիգորի	231
Բովանդակութիւն	232

«ՍԻՈՆ»-ի վերաբերեալ ամէն բարակութիւն և առաջին կտաւի իտեղեղեղ հետեւեալ հետեւեալ —

MR. ARA KALAYDJIAN. REDACTION OF «STON»,

P. O. BOX 4001. JERUSALEM - JORDAN.

«ՍԻՈՆ»-ի տարեկան բաժնեգէնէ և Ամերիկայի համար՝ 5 Տոլար

բոլոր ալ իրենց համար՝ 1 Տոլարի

تمرها - بطريكية الارمن الارثوذكسي المدير والحرر المسؤول - صاحب النيازة رئيس الاحافه هايكاژون أبراهاميان
تبلح في مطبعة دير الارمن - القدس نيسان ١٩٦٦

PROP. — HIS BEATTITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED. — ARCH. HAIG/ZOUN ABRAHAMIAN
NO 4 PRINTED BY THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM. APRIL. 1966